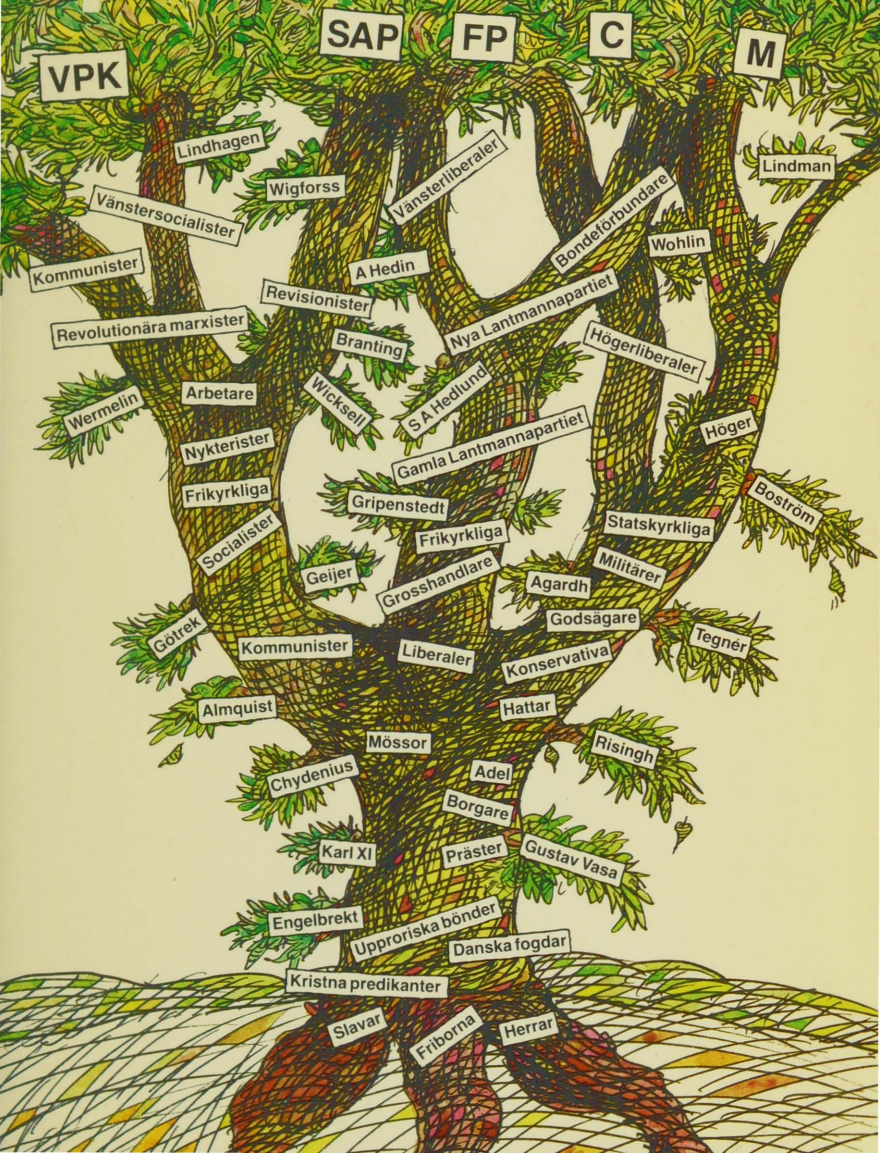

Den svenska politikens rötter

Den svenska politikens rötter

Den svenska politikens rötter

— *de ideologiska rötterna till
riksdagspartiernas ekonomiska politik*

Klas Eklund

C-H Hermansson

Göran Johansson

Björn Molin

Lars Tobisson

Johan Lönnroth (red)

SNS FÖRLAG

Sköldungagatan 2
114 27 Stockholm
Telefon 08-232520

- SNS Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (Center for Business and Policy Studies)
- SNS vill sprida kunskap om ekonomiska och sociala förhållanden samt vara ett obundet forum för öppet utbyte av idéer i ekonomiska och sociala frågor mellan personer i näringsliv, politik och offentlig förvaltning, intresseorganisationer, media, universitet och högskolor.
- SNS verkar genom forskning och utredningar, bokutgivning, seminarier och konferenser samt möten i lokala grupper i Sverige och utlandet. Verksamheten finansieras genom medlemsavgifter, företagsabonnemang, forskningsanslag, uppdragsarvoden och bokförsäljning.
- SNS är fristående i förhållande till politiska partier och intressegrupper, men har nära kontakt med universitet och högskolor samt motsvarande forskningsorganisationer i andra länder.
- SNS grundades 1948 som en oberoende sammanslutning av personer i näringslivet med intresse för samhällsfrågor. Organisationen har för närvarande 4 000 individuella medlemmar i 35 lokalgrupper (varav 5 i utlandet) samt ca 120 företagsabonnenter, däribland svenska börsbolag och banker, utlandsägda och kooperativa företag samt statliga företag och myndigheter.

Johan Lönnroth (red)
Den svenska politikens rötter
1:a upplagan
1:a tryckningen
ISBN 91-7150-291-2

Omslag och typografi: Ingvar Bylund
Omslagsbild: Kjell Ivan Anderson

© 1986 Klas Eklund, C-H Hermansson, Göran Johansson, Johan Lönnroth, Björn Molin, Lars Tobisson och SNS Förlag
Kristianstads Boktryckeri AB 1986

Innehåll

Förord 7

Den svenska politikens rötter *Johan Lönnroth* 9

De ideologiska rötterna till moderata samlingspartiets
ekonomiska politik *Lars Tobisson* 21

De ideologiska rötterna till folkpartiets ekonomiska politik
Björn Molin 40

De ideologiska rötterna till centerpartiets ekonomiska politik
Göran Johansson 53

De ideologiska rötterna till socialdemokratins politik
Klas Eklund 65

De ideologiska rötterna till VPK:s ekonomiska politik
C-H Hermansson 82

Person- och litteraturförteckning 100

Namnregister 112

Författarna 114

Förord

Höstterminen 1984 startade en ny kurs "Ekonomi och ideologi" på nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet. Kursen hade utarbetats i samarbete med statsvetenskapliga institutionen och vände sig i första hand till gymnasie- och högstadielärare, journalister m fl, som tidigare studerat samhällskunskap eller nationalekonomi vid universitet. Kursen omfattar 20 poäng på halvfart, motsvarande ett läsårs studier.

Syftet med kursen är att ge en bred idéhistorisk översikt över de ekonomiska ideologierna: antikens, den medeltida kyrkans, merkantilisternas, fysiokraternas, liberalernas, marxisternas, keynesianernas och monetaristernas. Genom att gå till källorna har vi spårat de ideologiska rötterna till dagens aktuella ideologier på den ekonomiska politikens område.

Som ett led i denna kurs anordnades i samarbete med universitetet fem offentliga föreläsningar i Göteborgs universitets aula våren 1985, där ledande företrädare för de fem riksdagspartierna talade om "De ideologiska rötterna till mitt partis ekonomiska politik". De fem riksdagspartierna sände sina främsta specialister på området: C-H Hermansson (vpk) kom den 16/2, Göran Johansson (c) 23/2, Klas Eklund (s) 9/3, Lars Tobisson (m) 23/3 och Björn Molin (fp) 30/3.

De fem föredragshållarna ombads lämna sina föredragsmanus och i denna lilla skrift sammanställs de fem föredragen. Efter anmodan från SNS har jag också skrivit en sammanfattande kommentar till föredragen. Det är vår förhoppning att skriften skall stimulera det idéhistoriska intresset för ekonomi och politik i Sverige.

Jag vill tacka universitetet i Göteborg, och särskilt dess informationsavdelning, som gjorde föredragsserien möjlig och som förmedlade ett anslag från S A Hedlunds föreläsningsfond. Denna skrift har också fått bidrag från Göteborgs Handelshögskolefonder och från Hvitfeldtska stipendieinrättningen i Göteborg. Jag vill också tacka Gustaf Gimdal, Cornelia Lönnroth samt alla de som hjälpte till på nationalekonomiska institutionen. Och sist men inte minst vill jag tacka Joachim Schuller, utan vars hängivna arbete med kursen denna skrift inte kunnat bli verklighet.

Göteborg i mars 1986

Johan Lönnroth

Den svenska politikens rötter

Den svenska historielösheten

I den islamiska världen kan frågan om den fjärde kalifens religiösa positioner avgöra såväl säkerhetspolitik som inställningen till oljepriset på 1980-talet. I Sverige däremot spelar kampen mellan asaläran och kristendomen knappast någon avgörande roll i dagspolitiken.

Det verkar i alla fall som om de svenska partiernas politik inte medvetet formas efter gamla idéer. När vi frågade de fem svenska riksdagspartierna om de kunde sända en talare över ämnet "De ideologiska rötterna till mitt partis ekonomiska politik" hade vi vissa svårigheter att få dem att rätt uppfatta ämnet. Det verkade som om vare sig ideologier eller historiska rötter var naturliga teman för partikanslierna.

Nu skall det i rättvisans namn sägas att våren 1985 pågick en begynnande valrörelse. Ändå sände partierna sina ledande ekonomiska ideologer och dessa hann under kort tid utarbeta fem intressanta och publikdragande föredrag. Jag hoppas därför att det inte uppfattas som fräckhet, utan som utslag för en vilja att befrämja partiernas egna historiemedvetande, när jag nu kommer med några kritiska funderingar till vad som sades.

Först kan noteras ett gemensamt drag för alla föredragen (i varierande grad): De handlar alla till stor del om det dagsaktuella och mindre om de historiska rötterna.

För det andra kan man notera det faktum att alla föredragshållarna nästan enbart nämner utländska ideologer för tiden före de egna partiernas bildande. Det är som om det specifikt svenska i idéhistorien inte skulle haft någon stor betydelse för de svenska

partiernas struktur och program. Här tror jag att åtminstone en del av skulden måste läggas på ett drag av historielöshet i svenska riksdagspartier.

Självklart är det inte någon enkel uppgift att sätta moderna partistämplor på dem som verkade under helt annorlunda ekonomiska och politiska omständigheter. Smith, Burke och Marx har ju så att säga redan blivit legitimerade andliga fäder för olika huvudriktningar i politiken, medan Engelbrekt och Geijer inte utan vidare låter sig värvas som våra moderna riksdagspartiers symbolfigurer.

Hur som helst har jag tagit mig friheten att utse några lämpliga kandidater, om nu partierna skulle vara intresserade.

Från Risingh till Tobisson

Enligt Lars Tobisson är bekämpning av inflationen genom minskade offentliga utgifter viktiga uppgifter för moderat politik på 1980-talet. För att klara detta fäster moderaterna större vikt vid penningpolitiken än vad som varit vanligt på många år. De betonar starkt betydelsen av fasta normer i den ekonomiska politiken. Enligt Tobisson skall de ideologiska rötterna till detta program spåras i den klassiska ekonomiska liberalismen.

I huvudsak har han nog rätt. Moderat politik är numera utpräglad liberal, mer så än i alla andra partier. Konservatismen finns där bara i kraft av att den ekonomiska liberalismen ju numera representerar det gamla. Men frågan är om inte väsentliga drag i moderaternas politik rentav är ännu äldre än den klassiska liberalismen, som brukar dateras tidigast till 1700-talet.

Inflation – eller myntförsämring som det hette före sedlarnas tid – är ju en klassisk metod för regeringar att lösa statsfinansiella problem. Metoden praktiserades redan under antiken.

Kritik mot myntförsämring och slapp finanspolitik formulerades redan av medeltidens kyrkofäder, som hävdade att normer för penningvärdet stod över furstarnas finansiella behov. I argumentationen åberopades bl a Aristoteles tes om det samhälleliga intresset som stående över det privata intresset av makt och rikedom.

Myntförsämring praktiserades också av de svenska Vasakungarna, men man fick leva med problemet att myntens silver- eller kopparhalt trots allt ganska enkelt kunde kontrolleras. Först

med uppfinningen av sedlar fick metoden sitt verkliga genom-
brott. Och eftersom Palmstruchska banken på 1650-talet lär ha
varit världens första sedelbank, kan man kanske säga att den
verkliga inflationspolitiken en gång uppfanns i Sverige.

1668 kraschade Palmstruchska banken efter att den inte för-
mått lösa in sedlarna i sina angivna kopparvärden. Ståndsriksda-
gen beslöt starta en ny bank, som skulle bli den idag fortfarande
existerande Riksbanken. Avsikten var att rädda spillrorna efter
Palmstruch och att sanera de statliga finanser som efter Gustav II
Adolfs och Karl X Gustavs alla expansionskrig var i total oord-
ning.¹

Året därpå, dvs 1669, utgav sekreteraren i Kommerskollegium,
Johan Risingh, en liten skrift: *Ett utthogh om kiöphandeln*. Där
pläderade han för fasta regler i penning- och valutapolitiken:
”Höga överheten” borde se till, skrev Risingh att pengarnas på-
stämplade ”politiska värde” svarade mot deras ”skrot och
korn”, dvs deras faktiska metallinnehåll. Om ”höga överheten”
skriver ned det politiska värdet under pengarnas skrot och korn
kommer pengarna ”hemligen” att föras ut ur landet till köp av
”elaka” utlandsvaror. Och om det politiska värdet sätts för högt
kommer utlänningarna att föra in sådana ”elaka” pengar till
Sverige och köpa upp våra varor för billigt.² Risingh varnade inte
bara för att använda sedel- och myntförsämring, utan också för
tullar och monopoler som metoder att förbättra statsfinanserna.

Nog liknar Risinghs varningar för myntförsämring den moder-
na monetarismens krav på en stabil penningmängd. Fasta normer
skall det vara och inga bekväma lösningar som devalvering eller
tullar. En konservativ attityd med inslag av liberala lösningar.
Var hittar man en lämpligare företrädare för moderata samlings-
partiets ideologiska rötter?

Skall man däremot söka efter moderaternas och högerpartiets
mer direkta föregångare får man gå framåt i århundradena. Lars
Tobisson anger lantmannapartiets tullvänliga del som föregångare
till Allmänna Valmansförbundet, som i sin tur blev högerpar-
tiet på 1930-talet. Protektionisterna i lantmannapartiet kan ju
också ses som bondeförbundet och centerpartiets föregångare
och vi skall återkomma till dem. Den ämbetsmänna- och indu-
strihöger som bildade Valmansförbundet 1904 borde också kun-
na härledas ideologiskt från de konservativa respektive moderat-
liberala grupperna i riksdagen under första halvan av 1800-talet.

Det är begripligt om dagens moderater inte gärna lyfter fram liberalismens motståndare som sina andliga fäder. Lars Tobisson drar sig dock inte för att erkänna företrädarna för tronen, altaret och svärdet som ämbetsmannahögerns förfäder. Och de åsikterna ryms nog ännu i moderata samlingspartiet, hur liberalt än partiet blir. Något ätkonservativt parti tycks under 1980-talet inte ha något eget politiskt utrymme i Sverige.

Från katedersocialism till folkpartism

Var hittar vi då i historien den sanne folkpartisten? Att döma av Björn Molins föredrag är det självklart en liberal, men knappast av den där riktigt frälsta sorten. Liberalismen är nämligen enligt honom – i motsats till marxismen – ingen frälsningslära som utgår ifrån en given världsbild.

Och då duger knappast de riktigt tidiga, revolutionära liberalerna som Anders Chydenius, präst och glödande kritiker av hattarnas protektionism och manufakturstödspolitik på 1760-talet. I hans mest berömda stridsskrift pekade han på Kina som exempel: Där finns ingen skillnad, skrev Chydenius, mellan stads- och lantmannanäring, inga tullar, inget statligt mynt- eller finansverk. Tänk om vi haft det så också i Sverige, drömde Chydenius. Då hade vi sluppit alla dessa advokater, fiskaler och domare och deras försörjning med lön, mat och papper.³ Chydenius är nog lämpligare som föregångare till 1960-talets maoister än till dagens folkpartister.

Vi fick ingen riktig borgerlig revolution i Sverige. Den ekonomiska liberalismens politik genomfördes stegvis efter tämligen sansade riksdagsdebatter och med bara ett kungamord och ett par folkupplopp. Folkpartiets andlige fader bör vi nog söka bland dem som i unga år något svärmade för franska revolutionen, men som på äldre dar deltog i genomförandet av försiktiga liberala reformer. En möjlig kandidat är då Erik Gustaf Geijer.

Liksom Adam Smith har Geijer det problemet att han är tillräckligt mångtydig för att kunna åberopas av nästan alla moderna ideologier. Geijer var konservativ före det berömda avfallet 1838, liberal efter 1838 och i en del av hans skrifter från 1840-talet finns en kritik av kapitalismen som påminner om socialisternas. Han påstod bl a att adels-, präst- och kungaväldet hade ersatts av "plutokratin", dvs "penningens värde".⁴ Vad säger

Björn Molin och Bengt Westerberg om det?

Nationalekonomiprofessorn Gustaf Knut Hamilton var i mitten av 1800-talet en ledande opinionsbildare i ekonomiska frågor och glödande skandinavist. Hans liberalism var så stark att han lät döpa äldste sonen till Bastiat i förnamn för att ära dåtidens mest populära liberala ideolog i Sverige. Hamilton blev dock med åren alltmer konservativ. Han försökte stoppa Knut Wicksells professur i början av 1900-talet. Så också av det skälet vill nog inte folkpartiet kännas vid honom.

Sedan har vi C F Wærn den yngre som i sin liberala dogmatism avgick som finansminister för att slippa godkänna en lag till skydd mot exploatering av ungskog. Också han är nog lite för extrem med tanke på folkpartiets nuvarande miljöpolitik.

Återstår då de män från tiden för det liberala samlingspartiets bildande, som Björn Molin själv nämner, S A Hedlund, S A Hedin och Karl Staaff. Men åtminstone Hedin hade ett så nära samarbete med socialdemokraterna att man kan ifrågasätta hans gångbarhet för dagens folkparti. Ingen av dem var heller särskilt inriktad på de ekonomiska frågorna.

Adolf Hedin var den ene av de två som Eli Heckscher kallade "katedersocialister". Den andre var Johan Leffler, nationalekonomilärare och frihandelsvänlig ledamot av första kammaren på Göteborgsbanken på 1880-talet. Kunde inte Björn Molin – hans nutida efterträdare – ha lyft fram honom?

Leffler avvisade marxismens utsagnings- och klasskampsteori, men godtog inte heller den ekonomiska liberalismens enligt hans mening förenklade syn på människan. Både makt- och socialpolitiska aspekter måste anläggas vid studiet av det ekonomiska systemet.

För Leffler räckte inte liberalismens frihetskrav. Man måste skilja på den sanna och den falska friheten: "Den sanna friheten består icke i tygellöst självsvåld, utan däruti, att de inskränkningar, som i det allmännas intresse nödvändigtvis af staten göras i den enskildes självbestämningsrätt, äro sedliga och förnuftiga, m a o sådana som den i öfverensstämmelse med sedlag och förnuft handlande människan självvilligt skulle ålägga sig."⁵

Leffler krävde minimilöner och socialförsäkringar och hävdade 50 år före Bertil Ohlin att offentliga arbeten var det rätta botemedlet mot ekonomiska kriser.⁶ Han duger gott som den förste folkpartisten.

Från biskop Agardh till samarbete med KDS

Centerpartiet och tidigare bondeförbundet har problem att hitta kända ideologer. Det är nog ingen tillfällighet att Göran Johansson är den som minst uppehåller sig i gamla tider och mest talar om dagens praktiska politik.

Kanske är den enkla förklaringen att bönderna sällan haft de lärda män som krävs för att lyfta ett simpelt klassintresse upp i den allomfattande teorins höjder. Och när de funnits har de oftast företrätt storbönder och godsägare snarare än de småbrukare som alltid varit bondeförbundets och centerpartiets kärntrupper.

En möjlighet är att låta fysiokraterna med deras idéer om jordbruket som den enda produktiva näringen vara centerpartiets ideologiska klassiker. Och varför inte lyfta fram Carl Adolph Agardh med den för gröna politiker lämpliga kombinationen av botanik och ekonomi i professuren som deras andlige fader i Sverige.

Agardh krävde på 1820-talet statliga lån till det krisdrabbade jordbruket. Och han krävde på 1830-talet statliga arbeten som hjälp åt den övertaliga landsbygdsbefolkningen – en idé som ligger väl i linje med Göran Johanssons stöd för en keynesiansk arbetslöshetspolitik. Agardh sade sig också vara anhängare av fysiokraterna mer än av både merkantilister och ekonomiska liberaler.⁷

Mera i tiden näraliggande föregångare till bondeförbundet är naturligtvis 1880-talets nyprotektionister i Nya Lantmannapartiet. Liksom våra dagars centerpartister talade de gärna om praktiska realiteter hellre än om teoretiska begrepp och idealbilder. Men här gör, som redan nämnts, också moderaterna anspråk på idéarvet.

På nationalekonomiska föreningens stora debatt om tullar 1885 var frihandlarna i majoritet, och de klassiska liberala och teoretiska argumenten staplades på varandra. Greve Sparre talade ensam för tullar: ”Det vore underligt om ingen vågade knysta om de åsikter som omfattas av 7/8 av landets befolkning. Tyska riksdagen och franska nationalförsamlingen har nyligen beslutat om höjda tullar. Det vore underligt om vi då i det lilla Sverige skulle förlora oss i teoriernas dimma. Vi måste helt enkelt anpassa oss till faktiska förhållanden.”⁸ Nog kunde en centerpartist ha

sagt något liknande om behovet av matsubventioner 100 år senare.

Bondeförbundets födelse förläggs av Göran Johansson till 1910. Han nämner inte fraktionsstriderna med Svenska jordeförbundet, Jordbrukarnas riksförbund och Bondetågets försvarsförbund. Bondeförbundet vägrade exempelvis 1914 att ansluta sig till det av riksförbundet stödda bondetåget, som de betraktade som alltför högerstyrt. Först 1921 sammanslogs bondeförbundet och Jordbrukarnas riksförbund.

I november 1917 hade nationalekonomiska föreningen möte med den ledande ideologen i Jordbrukarnas riksförbund och sedermera handelsministern Nils Wohlin om "Bondefrågan ur nationalekonomisk och socialpolitisk synpunkt". Den ryska revolutionen var högaktuell och Wohlin angrep den svenska socialdemokratin för att fortfarande bedriva en "ensidig klasspolitik" på grund av sina internationella idéer. Och överklassen såg enligt Wohlin inte vådorna av det internationella kapitalet. Därför behövs en av bönder dominerad "medelklass", som ser till det nationella intresset och som mildrar motsättningen mellan underklass och överklass.

Enligt Wohlin hade kapitalackumulation, socialism och rationalistisk anda förstört den gamla allmogekulturen. Samhället hade blomstrat ekonomiskt, men förtvinat moraliskt. Det gäller, sade Wohlin, att åstadkomma en "... djupare känsla för jorden och jordbruksarbetet, fastare knutna familjeband, återgång till naturen i hushållning, vanor och driftsliv och en öppnare blick för fosterlandets livsfrågor".⁹

Nog är väl också Wohlin en riktig centerpartist – om han nu inte skulle hoppat av till KDS eller Miljöpartiet. Kanske är det i någon av de tre partierna vi idag hittar den sanna konservatismen.

Från Wicksell till Feldt

Svensk socialdemokrati är kanske relativt sett världens starkaste. Därför ligger det i sakens natur att den rymmer ett mycket brett spektrum av ideologiska rötter.

Den svenska arbetarrörelsen tillhörde redan från början den falang inom den internationella socialismen, som inriktade sig på reformer inom kapitalismens ramar snarare än på en socialistisk revolution. En grundläggande orsak måste ha varit frånvaron av

krig efter 1815. Kanske blev aldrig heller den svenska kapitalismen ett riktigt lika brutalt klassamhälle som i de stora länderna på kontinenten.

Marxismens politiska ekonomi fick aldrig något riktigt fotfäste i Sverige! Atterdag Wermelin var den ende bland arbetarrörelsens tidiga ideologer på 1880-talet som på ett mer grundligt sätt behandlade marxismens utsugningsteori. Han förmådde aldrig göra sig gällande gentemot Knut Wicksell och andra radikala liberaler när det gällde inflytandet över socialdemokratins syn på den politiska ekonomin. Wermelin emigrerade till USA och glömdes snabbt bort.¹⁰

Klas Eklund utgår, liksom Tingsten och andra som skrivit om socialdemokratins historia, från att de ideologiska rötterna skall sökas hos Marx, även om denne sedan till stor del övergavs. Men jag tror man kan ifrågasätta om Marx överhuvudtaget skall vara med som viktig inspiratör till den *ekonomiska* politiken.

Den växande arbetarrörelsen drog på 1880- och 1890-talen till sig en växande skara intellektuella, som var radikala vänsterliberaler snarare än marxistiska socialister. Ett ledande namn bland dem var Knut Wicksell. Som Wigforss lärare och ledande företrädare för den så kallade lundaradikalismen fick han ett stort inflytande på arbetarrörelsens politiska ekonomi. Hans idéer fördes också vidare av efterträdaren och socialdemokraten Emil Sommarin.

Wicksell förkastade Marx utsugningsbegrepp med dess betoning av att kapitalisten hade makt att tvinga arbetaren arbeta mer än för den egna försörjningen. Eller kanske skall man säga att Wicksell aldrig förstod utsugningsbegreppet. För honom handlade det om ett köpeavtal mellan två jämbördiga parter, där priset på arbetskraften liksom för alla andra varor styrdes av utbud och efterfrågan. Maktfrågan låg utanför ramen för denna av Wicksell lanserade neoklassiska fördelningsteori.

Wicksell tog också avstånd från Marx idéer om kapitalismens slutliga kris och undergång. Han trodde liksom Bernstein och de sk revisionistiska marxisterna på att kapitalismen utvecklades mot alltfler karteller och monopol och att detta beredde marken för ett gradvis införande av socialistisk planhushållning. Eller med Wicksells formulering: "Marxismen gör socialdemokraterna likgiltiga för reformer, när den nuvarande utvecklingen mot

monopol och karteller i själva verket visar att den socialistiska planeringen har framtiden för sig. Marxismen är därför farlig för arbetarklassen.”¹¹

För Wicksell och revisionisterna handlade socialismen således inte om ägandet och arbetarmakten över produktionsmedlen, utan om graden av planmässighet i ekonomin. Därmed fanns det knappast kvar någon tydlig ideologisk skiljelinje gentemot de socialliberaler som krävde radikala socialpolitiska reformer och ökat statligt inflytande över de stora privata monopolen.

Det är också mycket svårt att se några avgörande skillnader mellan de ståndpunkter som framfördes av Hjalmar Branting och liberaler som Adolf Hedin i riksdagen om ekonomiska frågor. Marxismen i de socialdemokratiska partiprogrammen hade aldrig mycket med den praktiska politiken att skaffa.

De män som senare mer officiellt skulle uttolla Marx för den svenska socialdemokratins räkning betecknade sig heller aldrig själva som marxister. Det gällde Wigforss och det gällde den ende marxkunnige fackekonomen inom SAP, Gustaf Steffen, som kanske på grund av sin tyskaktivism under första världskriget strukits ur SAP:s ideologiska rangrullor. Och det gällde så småningom Gunnar Myrdal, som avvisade marxismen som ”metafysik”.

Jag tror att C-H Hermansson har rätt i att Tingstens tes om oförenligheten i marxismens ”stora” perspektiv och socialdemokraternas ”lilla” reformpolitik är felaktig. Men jag tror också att man över huvud taget kan ifrågasätta om socialdemokratin någonsin i sin ekonomiska politik påverkades av Marx. Om där finns någon motsättning så gäller det den att den revisionistiska tesen om det gradvisa och automatiska inväxandet i en planekonomi strider mot en konkret reformpolitik.

Om det är marxismen som hindrar den konkreta reformpolitiken, blir det obegripligt hur kommunisterna på 1920-talet kunde kräva den politik som socialdemokraterna genomförde på 1930-talet. Det blir också svårt att förstå varför just den mest pro-marxistiske av de ledande socialdemokraterna, Wigforss, kan stå för den aktiva finanspolitik som de antimarxistiska nationalekonomiprofessorerna avvisade. Sanningen är nog snarast den att svensk socialdemokrati redan från början stod på den ekonomiska liberalismens grund i den praktiska politiken och att den bristande förmågan att hitta ett alternativ till den borgerliga politi-

ken knappast kan skyllas på Marx.

Klas Eklund talar om den långa vägen från Marx till Feldt. Jag tror inte att Marx skulle ha känt igen sig ens i början av den vägen. Svensk socialdemokrati var redan från starten ett socialliberalt parti och är det fortfarande. Den långa vägen är ganska rak och går från Knut Wicksell till Kjell-Olof Feldt.

Vänsterpartister och kommunister

VPK är världens enda kommunistparti som ansett det nödvändigt med beteckningen "vänster" i partinamnet. Eller kanske tvärtom: det enda "Vänsterparti" som tillhört en kommunistisk international. "Vänstern" är ju beteckningen på de liberala i franska nationalförsamlingen efter den borgerliga revolutionen. Så det kan vara värt ett försök att spåra ursprunget till denna unika egenskap.

De första i Sverige som kallade sig kommunister verkade på 1840-talet och var påverkade av de franska utopiska socialisterna Saint-Simon och Cabet. De strävade efter att härleda sin politiska radikalism från en tidig kristendom.¹² I den av Per Götrek 1847 utgivna *Om proletariatet och dess befrielse genom den sanna kommunismen* slogs fast, att proletariatet bara kan befrias genom privategendomens upphävande men också av en genom kristendom helgad jämlikhetsprincip. Och när *Det kommunistiska Manifestet* redan utgivningsåret 1848 under titeln *Kommunistens Röst* fick sin svenska (och första icke-tyska) översättning gjorde Götrek några försiktiga korrigeringar: Revolutionens "våldsamma omstörtning" byttes ut mot en "radikal omorganisation" och parollen "Proletärer i alla länder förena er" ersattes med "Folkets röst är Guds röst" på bokomslaget.¹³

Detta drag av idealism och religiositet har levat kvar inom den svenska arbetarrörelsens vänsterflygel. De som kom att bilda oppositionen mot partiledningen och som bildade det socialdemokratiska vänsterpartiet 1917 var en heterogen skara av marxister, före detta vänsterliberaler och utopiska socialister. Carl Lindhagen, som blev det nya partiets ledande talesman i ekonomiska frågor, var en utpräglad idealist med starka vänsterliberala drag.

I en politisk stridsskrift från 1910 hävdade Lindhagen, att den materialistiska historieuppfattningen hade "tvingat sig på socia-

lismen". I stället ansåg han att Kristus förkunnelse och socialismens i grunden borde vara densamma. Båda ville avskaffa orättvisorna och den privata äganderättens herravälde. Kristendomen blev enligt Lindhagen en gång korrumpierad när de mäktiga valde att ta över den i stället för att bekämpa den. Samma fara hotar socialismen om den får makten. Socialismen måste förenas med den ursprungliga kristendomen i kampen för de förtryckta. "Vägen dit går över hierarkiernas ruiner."¹⁴

Det var nog inte så underligt att det socialdemokratiska vänsterpartiet inte kunde hålla samman. Den politiska linje partiet slog in på som Sveriges Kommunistiska Parti efter anslutningen till Komintern 1921 var formad efter den ryska revolutionens erfarenheter och behov av internationellt stöd. Nästan alla de ledande namnen från partigrundandet 1917 återvände till socialdemokratin.

I det socialistiska partiet – fortsättningen av den kominternkritiska falangen efter partisprängningen 1929 – återupprättades det ursprungliga partiets vänstersocialistiska tendenser. Men socialisterna kunde inte inmuta något politiskt utrymme, sedan kommunisterna gått över på kominterns folkfrontslinje i mitten av 1930-talet. Det var först med C H Hermansson som partiledare som SKP åter fick starka vänstersocialistiska drag.

VPK rymmer idag både kommunister och vänstersocialister. Ändå är det ett litet parti, för utrymmet är litet vid sidan av den svenska politikens breda socialliberala mittfåra.

Ett orubbligt partimönster?

Det svenska mönstret av riksdagspartier har varit orubbligt nu i ca 50 år. Röstandelarna varierar lite mellan de borgerliga partierna. Men några större ideologiska språng är det knappast fråga om, när man exempelvis byter sida från att vara moderat till att bli folkpartist.

Ekonomisk liberalism med sociala reformer är grundmönstret för de fyra största riksdagspartierna. En kapitalistisk marknads ekonomi med en stor offentlig sektor omhuldas från höger till vänster. På senare år har de alla rört sig i nyliberal, monetaristisk riktning, men Keynes skall finnas kvar, även om det skall vara i olika proportioner. Den uttalade socialismen samlar stadigt bara 5 % av väljarkåren.

På senare år har trots allt KDS och Miljöpartiet försökt skapa nya partier som haft framgångsrika motsvarigheter i andra länder. Men det verkar som om också de tvingas anpassa sig till den svenska socialliberalismens mittfåra, samtidigt som de etablerade partierna suger upp deras idéer.

De ideologer som nämns av alla författare till denna skrift är män. Jag tror inte att detta *enbart* beror på att vi själva är fast i patriarkala tankemönster, utan helt enkelt på att svenska partier *är* präglade av ideologier som formats av män.

Kanske är det därför bara ett nytt kvinnoparti som på allvar skulle kunna bryta upp det förstelnade svenska partimönstret. Men ännu förmår de etablerade partierna suga upp också feminismen och sy in den i de vedertagna ideologiska mönstren. För liksom en gång bönder och arbetare aldrig riktigt hann och orkade med att tänka i storvulna ideologier, så hinner dubbelarbetande kvinnor knappast med sina drömmar om ett annat och bättre samhälle. Eller som det står under ordet ideolog i den alltid lika vederhäftiga Nordisk Familjebok 1910: "En som sysselsätter sig med ofruktbart spekulerande öfver filosofiska eller politiska spörsmål, filosofisk eller politisk drömmare, svärmare".

Noter

- 1 Se Samuelsson (1968), kap 1.
- 2 Risingh (1669), s 50 ff.
- 3 Chydenius (1765), s 5.
- 4 Ur föreläsning 1844, se Geijer (1980).
- 5 Leffler (1881), s 28.
- 6 Leffler (1881), s 110.
- 7 Agardh (1829), s 80.
- 8 Nationalekonomiska föreningens förhandlingar 26.2, 1885.
- 9 Nationalekonomiska föreningens förhandlingar 16.11 1917, s 65.
- 10 Se Olson och Lönnroth (1985), kap 3.
- 11 Wicksell (1905).
- 12 Gamby (1983).
- 13 Bäckström (1972), s 83.
- 14 Lindhagen (1910), s 23.

De ideologiska rötterna till moderata samlingspartiets ekonomiska politik

Partihistoria

Redan inledningen till det moderata partiprogrammet ger följande positionsbestämning: "Moderat politik är förankrad i konservativ ideologi och förenar med denna liberala idéer." Därmed anges att de djupaste rottrådarna skall sökas bland konservatismens och liberalismens lärofäder. Men innan jag gör det, skall jag säga något om partiets ursprung som organisation.

Moderata Samlingspartiet räknar sina dagar från den 17 oktober 1904. Då bildades nämligen Allmänna Valmansförbundet. Dess syfte var att utgöra en riksomfattande valorganisation för de konservativa och moderata grupperingar som fanns i riksdagens båda kamrar. I den mån dessa hade någon tidigare partianslutning gick den tillbaka till lantmannapartiets tullvänliga del.

Tullstriden för ungefär hundra år sedan har över huvud taget satt långvariga spår i det svenska partiväsendets utveckling. När jag växte upp här i Göteborg, hette det om kända göteborgsfamiljer att man kunde placera dem som högermän eller folkpartister beroende på om deras förfäder varit tullvänner eller frihandlare, när den striden en gång utkämpades.

Trots tillkomsten av en samlad valorganisation dröjde det länge, innan tiden var mogen för ett enhetligt riksparti eller ens ett sammanhållet riksdagsparti. 1912 nådde man så långt att de olika riksdagsfraktionerna samlades i ett parti för vardera kamraren, som i valtider samarbetade med Allmänna Valmansförbundet. Arvid Lindman var ordförande för både andrakammarhögern och AVF, medan förstakammarhögern leddes av Ernst Trygger. Denna ordning gällde ända fram till mitten av 1930-

talet, då de två riksdagspartierna och valorganisationen slutligen sammanfördes i Högerens riksorganisation.

Utan tvivel vilade högerens ideologi vid denna tid främst på konservativ grund. Men uppdelningen i fraktioner avspeglade en skillnad mellan ett traditionellt och ett mera modernt synsätt. Denna gick igen i de båda ledargestalterna, av vilka Trygger företrädde ämbetsmannahögern med dess inriktning på tronen, altaret och svärdet, medan Lindman representerade industrihöger och intresserade sig för – om man så vill – penningpåsen.

Konservatism och liberalism

Sedan 1950-talets början har de liberala idéerna varit på fram-marsch i mitt parti. Verklig fart tog utvecklingen under 1970-talet. En viktig förklaring till denna förskjutning ligger i synen på staten. Vi har alltid varit anhängare av en stark, men begränsad, statsmakt. På den tiden då staten ännu var tämligen outvecklad försvarade vi den mot radikala, inklusive liberala, krafter an-lopp. I dag är problemet att statsapparaten är alltför omfattande, och vi ser nu som vår främsta uppgift att hjälpa den enskilde att hävda sig mot politiker och byråkrater.

Men är då inte konservatism och liberalism varandras motsat-ser? Går de över huvud taget att förena?

För att kunna besvara dessa frågor måste jag först något berö-ra huvuddragen i dessa båda "ismer". Jag börjar då med liberalis-men. "Liber" är som bekant latin och betyder "fri". Kärnan i liberalismen är individens frihet. Grundläggande blir då den väl-kända katalogen över mänskliga fri- och rättigheter: åsikts-, ytt-rande- och tryckfrihet, rätten till ett skyddat privatliv etc. På det ekonomiska området innebär det en bekännelse till näringsfrihe-tens och den fria konkurrensens principer. Nyckelordet är mark-nadsekonomi. Från liberal utgångspunkt måste strävan vara att verka för mångfald på alla samhällslivets områden och att vidga den personliga valfriheten. Gentemot de totalitära ideologiernas slutna system ställs kravet på ett öppet samhälle.

Motsatsen till liberalism är socialism. Dess förkärlek för kol-lektiva lösningar inskränker och förkväver den enskilda männi-skans frihet – hennes möjligheter att själv bestämma över sin tillvaro. Det ligger i socialismens natur att sätta gruppen/klassen framför individen. Socialismen tror på värdet av central plane-

ring och en ständig utvidgning av det politiska beslutsområdet, vilket med nödvändighet leder till toppstyrning och byråkratiskt krångel.

Jag nämnde tidigare att liberala idéer fick ökat genomslag i den moderata politiken under 1970-talet. Detta utlöstes av den socialdemokratiska modellens misslyckande. Den politiken hade uttömt sina möjligheter, när de offentliga utgifterna med automatik växte snabbare än den totala produktionen och det därför inte längre fanns utrymme för nya sociala välfärdsanordningar. Därtill kom att allt fler medborgare inte uppskattade, utan tvärtom reagerade mot, all denna samhälleliga omvårdnad, som de ansåg inskränka möjligheterna att träffa val och fatta beslut för egen del.

I början av 1970-talet beskrevs från moderat håll detta framväxande missnöje som "den nya otryggheten". Människorna kände sig rotlösa i de nya förorternas anonyma höghusområden. De oroade sig för våld och övergrepp, och de fann sig ofta maktlösa gentemot oförstående myndigheter. Den andra sidan av dessa reaktioner betecknades av oss moderater som "den nya individualismen". För den moderna människan – befriad från oro för de grundläggande livsbehoven och bättre utbildad – var det naturligt att kräva ett ökat handlingsutrymme och större bestämmanderätt över sina egna förhållanden. Gösta Bohman sammanfattade denna analys i ett uppmärksammat anförande i Uppsala på försommaren år 1980, då han också ställde krav på "en liberalisering av det svenska samhället", liberalisering i betydelsen frigörelse. Frigörelse från förbuds- och kontrollåtgärder på områden där människorna själva måste kunna ta ansvar.

Eftersom framställningen i det följande mest kommer att handla om ekonomi, finner jag det angeläget att betona att mitt partis rörelse i liberal riktning under 1970-talet startade i vår kritik mot socialdemokraternas tal om det starka samhället och vårt förordande av individens frihet. Vi drev kravet att skyddet för medborgerliga fri- och rättigheter skulle förstärkas i grundlagen. Som alternativ till kollektivism och totalitära tendenser förespråkades en ökad pluralism. Husguden bland de unga intellektuella i student- och ungdomsförbunden var den österrikiske rättsfilosofen Karl Popper. När jag debuterade i partipolitiken 1974 som en den praktiska handlingens man, minns jag, att jag tillvann mig

viss respekt i dessa tänkande kretsar genom att kunna säga att jag tio år tidigare läst Poppers bok *The Open Society and its Enemies* i litteraturkursen för licentiatexamen.

Konservatismen som arbetsmetod

Vilken roll spelar då konservatismen som lära för en modern moderat? Jo, hos en sådan finns det naturligtvis fortfarande inslag av en traditionsbevarande inställning. Vi håller fast vid nationella symboler som den blågula fanan och monarkin. Vi driver kravet på ett starkt försvar och slår vakt om familjen och om rättsstaten. Hänsynen till medmänniskan och behovet av en lagbunden ordning anger de gränser som måste finnas för individens frihet att själv bestämma. Utan sådana ramar för den enskildes handlande riskerar man att hamna i det laissez-faire-samhälle som en ohämmad liberalism kan tänkas förfalla till.

Men sin särskilda betydelse har konservatismen i ett avseende, där liberalismen saknar motsvarighet, nämligen som förhållningssätt. Konservatismen skiljer sig som ideologi från liberalismen och socialismen. Den är mindre av livsåskådning och tanke-system, mera av attityd och arbetsmetod. Att vara konservativ betyder inte att vara emot förändringar men väl att avvisa våldsamma omstörtningar och totala nydaningar. Det finns alltid ett skäl till att något är som det är – i ljuset av nya förutsättningar och värderingar kan detta förhållande behöva ändras, men det bör då ske steg för steg och med ledning av efter hand vunna erfarenheter. Konservatismen som politisk metod innebär att utveckla det värdefulla i vad som redan prövats – kort sagt, den betyder kontinuitet.

Jag sade förut att motsatsen till liberalism är socialism. Motsatsen till konservatism är då radikalism. Den radikale vill rycka upp den bestående ordningen med rötterna och ersätta den med något helt nytt, gärna med ledning av en helt oprövad vision eller utopi. Det går således att samtidigt vara både socialist och konservativ, vilket jag menar att flertalet svenska socialdemokrater är i dag. Det är också möjligt att förena liberalism med radikalism, vilket man på intet vis gör på folkpartiets vänsterflygel men väl bland libertarianer och anarkokapitalister i USA.

Den väsensskillnad som jag menar finns mellan liberalism och konservatism – den förra närmast en livsåskådning, den senare

mer en livshållning – gör de båda ideologierna möjliga att förena. Samtidigt blir det vanskligt att avgöra om det liberala eller det konservativa inslaget väger tyngst i den moderata politiken. Om jag skall göra en trosbekännelse för egen del, skulle jag vilja beteckna mig som övervägande liberal i mitt politiska tänkande, medan jag skulle beskriva mig som huvudsakligen konservativ i mitt sätt att arbeta politiskt.

De moderata lärofäderna

Den moderna journalistiken har lärt oss att idéströmningar och andra abstrakta företeelser bör personaliseras för att bli mera gripbara. Det är väl alldeles klart att det är Karl Marx som är socialismens apostel, om uttrycket tillåts. Att hitta hans motsvarighet bland liberalismens lärofäder är inte lika lätt. Utifrån ett politiskt-filosofiskt perspektiv hamnar man kanske på Jeremy Bentham eller James Mill – dock inte John Stuart Mill. Denne Mill var alltför mycket av vänsteravvikare och närmast föregångare till den socialliberalism som numera bara finns i små rester i de västliga industriländerna. Men eftersom tyngdpunkten här skall ligga på den ekonomiska politiken, stannar jag för Adam Smith, vars stora verk *Wealth of Nations* kom 1776.

Adam Smith och andra klassiska liberaler som Ricardo och Malthus vände sig emot merkantilismen och förespråkade enskild äganderätt och fri företagsamhet. Marknaden stod i centrum. Det är där som individen genom att eftersträva sin egen vinning leds av en osynlig hand att främja det gemensamma goda utan att det ingår som en del av hans avsikter. Därför bör alla hinder för en fri prisbildning på marknaden avlägsnas – även de som kan föreligga mellan länder. Det skall råda valfrihet för konsumenten och handlingsfrihet för producenten – då blir resultatet det bästa möjliga för alla.

Den klassiska liberalismen har anklagats för att vara en harmonilära. Men om staten ingriper till förmån för gruppintressen, eller om gruppintressen lyckas bilda ett monopol, förutsågs inte egennyttans strävanden att kunna sammanfalla med det allmänna bästa. ”Folk i samma bransch”, skrev Adam Smith i en känd passage, ”träffas sällan ens för nöjen och förströelser utan att deras samtal slutar med en sammansvärjning mot allmänheten eller med något påhitt för att höja priserna.” Han hoppades att

konkurrensen under fria förhållanden skulle sätta stopp för sådana tendenser. Men där så inte skedde, var han i och för sig inte motståndare till regleringar.

Vad var då statens uppgift? Enligt Smith hade den tre funktioner:

Först och främst plikten att skydda samhället mot våld och invasion från andra oberoende samhällens sida; för det andra plikten att så långt möjligt skydda varje medlem av samhället från orättvisa eller förtryck från annan samhällsmedlem; och för det tredje plikten att inrätta och upprätthålla vissa offentliga arbeten och vissa offentliga institutioner, som det aldrig kan ligga i någon individs eller någon mindre grupp av individers intresse att driva.

Smith drog här upp riktlinjerna för den konstitutionella demokratin, där staten anger de ramar, innanför vilka individer och företag fritt kan verka. Han bestred att något kollektiv kan överordnas individen, en tanke som däremot var utgångspunkten för Marx och andra socialistiska ideologer och öppnade möjligheter för en utveckling i totalitär riktning.

Den moderna konservatismens fader hette Edmund Burke. Svårare är att peka ut hans motpol bland de radikala tänkarna. Jag väljer Jean Jacques Rousseau, bl a därför att han var inspiratör till de radikala excesserna under franska revolutionen, vilken ju var utgångspunkten för Burkes stora verk *Reflections on the Revolution in France* från 1790. Rousseau bröt med upplysningstidens förnuftstro och litade mer till känslan. Individen underordnas kollektivet. Rättigheter är endast sådant som samhället – ”folkviljan” – har skapat. Han var kritisk mot den privata äganderätten – dess existens var helt beroende av folkviljan. Betecknande är inledningsorden i Rousseaus främsta skrift *Samhällsfördraget* från 1762: ”Hur kan människor göras fria genom att göras till undersåtar?” Rousseau öppnade slussarna för våldsamma omvälvningar, men han pekade framåt inte bara mot radikala ”jakobinska” tendenser utan också mot kontrarevolutionära, nationalistiska idériktningar.

Burke representerade en social konservatism. Han vände sig mot den franska revolutionens omkastningar och traditionsbrott och hyllade det system som historiskt vuxit fram i England. Även

Burke var skeptisk mot förnuftet. Men han skilde sig från Rousseau genom att vara empiriker. Han hatade abstrakta principer och menade, att den som förordade förändring också hade bevisbördan. Följaktligen föreföll honom den revolutionära drömmen att radera och bygga upp något helt nytt både missriktad och tragisk. Det bestående kan ändras och förbättras men endast litet åt gången och då som steg i en pågående utveckling med bevarad kontinuitet. Statsmannakonst var enligt Burke att anpassa den rådande situationen till nya krav, att bevara genom att ändra.

De moderata lärofäderna heter alltså Adam Smith och Edmund Burke, båda engelsmän. Vi känner ingen större gemenskap med tysk och fransk konservatism, som ofta utvecklades i anti-intellektuell och auktoritär riktning. Redan under 1800-talet började i England konservatismen och liberalismen att närma sig varandra. Smiths "osynliga hand" tilltalade konservativa tänkare, som lade stor vikt vid intressegemenskap och sammanhållning i ett samhälle. Det är på sätt och vis ett vittnesbörd om långtgående åsiktsgemenskap i Storbritannien en bra bit in på 1900-talet att den politiska striden ändå stod mellan Tories och Whigs, senare mellan konservativa och liberala. Det går en klar linje från Burke över Disraeli – med Bismarck som ett slags själsfrände i Tyskland – till den patriarkaliska minoritetsgrupp i dagens brittiska konservativa parti som kallas för "wets". Margaret Thatcher hämtar däremot mer sin inspiration från den klassiska liberalismen med utgångspunkt i Adam Smith.

Keynes ekonomiska teori

Eftersom det här skall handla om de ideologiska rötterna till det moderata ekonomiska programmet, kommer jag i fortsättningen mest att följa tråden från Adam Smith och framåt. Jag skall inte gå närmare in på utvecklingen av den klassiska nationalekonomin med dess teori för prisbildningen och allt som därtill hör. Jag gör i stället ett stort hopp fram till brytningstiden kring 1930, då nya ekonomiska teorier fick ett starkt genomslag på den politiska utvecklingen med en märkesman i John Maynard Keynes.

Utmärkande för 1930-talskrisen var deflation och arbetslöshet. Medan de klassiska nationalekonomerna ansett, att arbetslöshet bara var en tillfällig balansrubbnings, visade Keynes, att marknadsekonomin kunde befinna sig ett jämviktsläge trots un-

dersysselsättning. Som orsak angav han främst en alltför låg investeringsnivå, vilken i sin tur förklarades av förväntningsbilden i företagen. Resultatet blev en ansamling av icke utnyttjat sparande. Mot bakgrund av denna s k underkonsumtionsteori lanserade Keynes den aktiva konjunkturpolitiken, som innebär att man under en lågkonjunktur späder på efterfrågan med ökade offentliga utgifter och på det sättet motverkar arbetslösheten.

Den politiska nödvändigheten att göra något åt den ekonomiska krisen och Keynes idéer innebar ett genombrott för den ekonomisk-politiska strategi som brukar kallas interventionism. Den aktiva konjunkturpolitiken passade socialdemokraterna som hand i handske. Det stämmer väl överens med deras ideologi, att det allmänna skall styra och reglera det ekonomiska livet och att den offentliga sektorn skall byggas ut. För även om teorin förutsatte att budgeten skulle överbalanseras i en högkonjunktur, blev det aldrig tal om att göra det genom att åter minska de offentliga utgifterna. Behövde efterfrågan begränsas, skedde det genom att skatterna höjdes. Den aktiva konjunkturpolitiken fungerade således bara i en riktning, och vi fick en kontinuerlig tillväxt av den offentliga sektorn och av skattetrycket.

Den aktiva konjunkturpolitiken var förhärskande bland svenska ekonomer och politiker till långt fram på 1970-talet. När jag själv i början av 1960-talet studerade nationalekonomi här i Göteborg var Keynes allenarådande. Alla var övertygade om att med de rätta finjusteringarna av de ekonomisk-politiska instrumenten var full sysselsättning och en årlig tillväxt på 4 procent garanterade för all framtid.

Detta var ingen lätt och bekväm period för den tidens högerpolitiker, som i grunden misstrodde interventionism och en snabb utbyggnad av den offentliga sektorn. Men den snabba ekonomiska tillväxt och den välfärdsstegring som skedde under 1950- och 1960-talen framstod som mycket övertygande. Någon gång i början av 1970-talet uttalade den olycksalige president Nixon, att nu är vi alla keynesianer. Och vid denna tid förekom det auktoritativa uttalanden från moderat håll här i Sverige, som tydde på en långtgående fördragsamhet med budgetunderskott och en betydande tilltro till möjligheten att den vägen sätta outnyttjade produktionsfaktorer i arbete.

Emellertid vilade den snabba ekonomiska utvecklingen under

efterkrigsåren på vissa bestämda, ganska speciella förutsättningar. Dit hörde systemet med fasta växelkurser och dollarn som världsvaluta, vars stabilitet garanterades genom en ansvarsfull amerikansk politik. Denna grund raserades, när president Lyndon Johnson satte på sig de keynesianska spenderbyxorna och försökte driva ett kostsamt Vietnam-krig, samtidigt som han byggde "the Great Society" på hemmaplan. Systemet med fasta växelkurser brakade samman, dollarn sjönk och inflationen steg successivt i hela västvärlden.

De oljeproducerande arabstaterna ville hålla uppe sina inkomster och beslöt att utnyttja sin monopolliknande situation. Oljeprischockerna under 1970-talet fungerade som ett slags extraskatter, utskrivna på de oljeimporterande länderna. I stället för att bereda utrymme för dessa pålagor genom strukturanpassning och reallönesänkningar försökte många västliga industriländer möta påfrestningen i keynesiansk anda med lånefinansierade subventioner. Sverige gick i spetsen för denna ackommoderande skola med den sk överbrygningspolitiken 1974–75, vilken framkallade en kostnadsexplosion och lade grunden till de obalanser som vi fortfarande brottas med.

Överbrygningspolitiken blev på något sätt den aktiva konjunkturpolitikens sista stora suck. Så här drygt tio år efteråt är åtminstone jag beredd att erkänna att den i början av 1970-talet så förkättrade "förlorade årens politik", som bar finansminister Strängs speciella signum, egentligen var betydligt mer framgångsrik än vad vi moderater då ansåg, fångade av tanken på efterfrågestyrning som vi faktiskt var. Den pressade snabbt ner Sveriges kostnadsläge och återställde bytesbalansen utan någon nämnvärd ökning av arbetslösheten – åtminstone med dagens måttmätt.

Milton Friedman – Keynes motpol

Åtstramningen i början av 1970-talet följde i själva verket mera den andra huvudlinjen för ekonomisk politik, den som med ett fint ord kallas non-interventionism. Medan interventionismen ser ekonomiska problem som resultat av brister i marknadsekonomin, vilka politikerna med olika åtgärder måste rätta till, bygger den non-interventionistiska synen på uppfattningen att störningarna främst kommer från den offentliga sektorn och att näringsli-

vet mår bäst av att lämnas i fred. Den mest uppmärksammade företrädaren för denna idéströmning i den aktuella debatten är Milton Friedman, och han har därmed kommit att spela rollen av motpol till Keynes.

Redan när Nixon utropade sig och alla andra som keynesianer, befann sig interventionismens idéer på snabb reträtt, framför allt vid de amerikanska lärosätena. Detta visar bl a debatten om Phillips-kurvan. Denna kallas så efter en ekonom från Nya Zeeland, som hävade att det fanns ett negativt samband mellan förändringar i arbetslöshetsnivå och inflationstakt. Lägre arbetslöshet kunde med andra ord köpas till priset av högre inflation, vilket naturligtvis inbjöd till social ingenjörskonst. Men denna kurva var knappt konstruerad, förrän industrivärlden drabbades av stagflation, dvs hög arbetslöshet i förening med snabb inflation.

Friedman bestred Phillips-kurvans giltighet. Han menar, att det finns en "naturlig" arbetslöshetsnivå, bestämd av strukturella och institutionella faktorer, som ekonomin på lång sikt tenderar att återgå till. På kort sikt kan man minska arbetslösheten genom att öka inflationen. Men det är en tillfällig effekt. Efter en tid återgår arbetslösheten till sin naturliga nivå. Den förhöjda inflationstakten kan t o m övergångsvis framkalla högre arbetslöshet än så.

Medan Keynes lade huvudvikten vid finanspolitiken, dvs beslut om offentliga utgifter och skatter, riktar Friedman intresset mot penningpolitiken. Med denna s k monetarism återupplivades de klassiska ekonomernas kvantitetsteori, enligt vilken det är penningmängdens tillväxt som bestämmer bruttonationalprodukten i nominella termer. Vid fullt kapacitetsutnyttjande i ekonomin leder en ökning av penningmängden till en lika stor uppgång i inflationstakten. Efterfrågestimulans genom budgetunderskott ökar förr eller senare penningmängden och driver därmed på inflationen, vilket försämrar kostnadsläget och orsakar arbetslöshet. Enda sättet att få ned inflationen blir då att minska penningmängden.

Hayek – den tredje kraften

Renässansen för marknadsprincipen och ekonomisk liberalism förknippas ofta med arbeten som utförts av Friedman och andra s k monetarister. Viktiga bidrag har emellertid också lämnats av

företrädare för vad som kallas den österrikiska skolan. Dess mest kända företrädare är Friedrich von Hayek, nobelpristagare i ekonomi liksom Milton Friedman.

Redan under 1920-talet formulerade Hayek sin konjunkturteori, som starkt förenklat kan sägas innebära att konjunktursvängningar beror på statsmakternas penningpolitik. Han ansåg, att sambandet mellan total efterfrågan och realekonomisk aktivitet var betydligt mer komplicerat än vad Keynes låtsades om. En politik som försöker styra utvecklingen av stora aggregat som investeringar, konsumtion, sysselsättning osv, förbiser, att det som bestämmer hushållens beteende är förändringar i relativpriserna. Hayeks slutsats var att orsaken till 1930-talets arbetslöshet inte var att efterfrågan var för låg, utan att löneläget var för högt i förhållande till arbetskraftens produktivitet. Det var inte marknadsekonomin som skapade arbetslöshet, utan det förhållandet att lönestrukturen inte var marknadsanpassad.

Liksom Friedman prioriterar Hayek kampen mot inflationen, men till skillnad från den förre anser han, att den inte kan genomföras genom gradvis neddragning utan måste få formen av ett slags chockterapi, som bl a innebär att penningmängden hålls oförändrad under exempelvis sex månader. Även om det tillfälligt leder till ökad arbetslöshet, är detta att föredra framför ännu högre arbetslöshet eller hyperinflation i framtiden. Hayek var också bland de första att framhålla betydelsen av fasta normer i politiken som villkor för en sund ekonomisk utveckling och är därmed en föregångare till de idériktningar som i dag fäster stor vikt vid stabila spelregler och en icke-ackommoderande politik.

Den österrikiska skolan betonar dessutom entreprenörens – den enskilde företagarens och innovatörens – betydelse för det ekonomiska framåtskridandet. Individens handlande kan förstås endast i ljuset av deras avsikter och upplevda möjligheter. Till skillnad från de klassiska nationalekonomerna framhåller österrikarna, att aktörer på det ekonomiska fältet alltid utmärks av ofullständig information och kunskap, men att det i en fri ekonomi hela tiden görs nya upptäckter som för utvecklingen framåt.

Non-interventionism

Friedman och Hayek blev vägröjare för dem som idag förespråkar en non-interventionistisk syn på den ekonomiska politiken.

De tror inte att en ekonomi lämnad åt sig själv skulle bli absolut stabil, men att konjunktursvängningarna skulle bli mindre omfattande och mindre allvarliga än vad Keynes efterföljare anser, och att därför behovet av ekonomisk styrning också är mindre. Åtgärder med syfte att motverka sådana svängningar medför ofta större störningar än vad ett uteblivande av ingripanden skulle göra. Slutsatsen av detta resonemang blir att statens inflytande över det ekonomiska livet bör minskas på alla nivåer.

Det är uppenbart att dessa moderna nationalekonomiska strömningar passar borgerliga politiker, som tror på marknads-hushållningens förtjänster och ser med ogillande på statliga detaljregleringar. De ekonomisk-politiska rekommendationerna skiljer sig kraftigt från dem som förekom under keynesianismens era. De handlar om hur den offentliga sektorn skall hanteras för att den inte skall störa den privata sektorn och dess förmåga till anpassning efter snabbt skiftande förutsättningar. Det grundläggande budskapet är att kapitalismen och marknadskrafterna fått bära skulden till mycket som de inte är ansvariga för. Kapitalismen är inte dödsdömd – tvärtom är den nödvändig för att morgondagens samhälle skall bli bättre.

Redan Friedman och Hayek bröt med den ensidigt makroekonomiska ansats som Keynes stod för och återinförde element från den mikroekonomiska analys som går tillbaka till den klassiska nationalekonomin. Denna tendens framträder än starkare i de nya teoribildningar som vuxit fram under senare år, framför allt i USA, och som i hög grad kommit att påverka det ekonomiska tänkandet i mitt parti.

En sådan ny strömning är vad som populärt brukar kallas utbudsekonomi. Men inget är förstås nytt under solen. Under mina nationalekonomiska studier för drygt 20 år sedan fick jag lära mig att gapskratta åt något som kallas "Says lag", uppkallad efter en fransk 1700-talsekonom, som drev tesen att utbudet skapar sin egen efterfrågan. Slikt tal passade naturligtvis inte keynesianismen med dess fixering vid efterfrågestyrande åtgärder.

De moderna utbudsekonomerna bildar inte någon enhetlig skola, men gemensamt för dem är att de intresserar sig för ekonomins utbudssida. De vill avlägsna hinder för olika marknadernas smidiga funktionssätt. Särskilt intresserar de sig för skattesystemets effekter på arbetsutbud, kapitalbildning och ekonomisk tillväxt. Den mer populära debatten utgår från den s k Laffer-kur-

van. Den har fått sitt namn efter den amerikanske ekonomen Arthur Laffer, som först lär ha ritat sin berömda figur på en pappersservett under ett lunchsamtal i Washington, D C. Kurvan illustrerar det egentligen självklara förhållandet att det någonstans finns en punkt, bortom vilken höjda skattesatser inte längre ger högre utan lägre skatteinkomster till det allmänna. Liksom Says lag har Laffer-kurvan fått utstå mycket spott och spe. Ändå innehåller den obestriddligen en kärna av sanning. Det är bara det att kurvan får förutsättas ha olika utseende för olika skatteformer och för olika länder. Högskattelandet Sverige ger enligt många debattörer exempel på att man befinner sig på Laffer-kurvans nedåtlutande del.

Moderata Samlingspartiet har ju länge hävdad att höjda skatter ger indirekta samhällsekonomiska kostnader i form av ytterligare snedvridningar av resursanvändningen. Bland annat uppstår ett produktionsbortfall till följd av minskad arbetstid m m. Den moderna skatteforskningen med dess betoning av skatternas effekter på resursallokering och skattekilarnas inverkan på sysselsättningen har därför egentligen inte medfört några förändringar av vårt ekonomisk-politiska tänkande. Det är snarare så att forskningsfronten nu har nått fram till en ståndpunkt som vi länge har hävdad.

Några nyare ekonomiska teorier

En modern förklaringsmodell, som under senare år har haft stor påverkan på moderat tänkande, är den s k Public-Choice-skolan, som kan sägas höra hemma någonstans i gränsskiktet mellan statskunskap och nationalekonomi. Dess centrum är ett universitet i Virginia, och de ledande företrädarna heter James Buchanan och Gordon Tullock. Deras tankegång bygger på att politiker och offentliga tjänstemän är vanliga människor, som går in för att tillgodose sina egna intressen. Det gör de genom att låta den offentliga verksamheten växa, vilket ger dem större inflytande och bättre karriärmöjligheter. Förklaringsmodellen kan sägas vara ett försök att formulera en allmän teori för de offentliga finanserna och därmed att komplettera den mikroekonomiska analysen av privata marknader med en motsvarande för de politiska marknadernas funktionssätt. Ur denna kan direkt härledas dagens moderata motto "Mindre politik, mera valfrihet". I travestins form kan det formuleras som kravet att sätta svångrem på

politikerna och ge individerna mera svängrum.

En annan intressant ny tankeriktning är äganderättsrörelsen, för vilken den amerikanske professorn Douglass North är en exponent. Han fokuserar intresset på det individuella ägandets betydelse för uppkomsten av stabil ekonomisk tillväxt och för marknadshushållningens effektivitet. Äganderättsrörelsen anknyter på det viset till den traditionella nationalekonomin genom att den använder mikroekonomiska tänkesätt och metoder för att förklara företeelser på makronivå.

Den sista moderna skola jag här skall nämna bland dem som påverkar aktuell moderat ekonomisk debatt är läran om rationella förväntningar. Enligt denna teori har hushåll, företag och andra aktörer på marknaden väl utvecklade förväntningar om effekterna av olika ekonomisk-politiska åtgärder på exempelvis inflationstakten i framtiden. Resultatet blir att människorna föregriper politikernas åtgärder och därmed gör dem verkningslösa. Detta är då ytterligare ett argument mot tanken att med statliga ingripanden försöka styra ekonomin. Det kan nämnas att teorin om rationella förväntningar åtminstone delvis griper tillbaka till den unge Keynes teorier, som just pekade på förväntningarnas betydelse, när han bestred att det kapitalistiska systemet hade en naturlig tendens att återvända till stabilitet och full sysselsättning. Tyvärr fortsatte inte Keynes att utveckla sin syn på de ekonomiska beslutsprocesserna, och hans efterföljare glömde praktiskt taget bort denna viktiga del av hans tänkande.

Andra västländers ekonomiska politik

Jag har nu gett en översikt över moderna ekonomiska teorier, som haft betydelse för utformningen av det moderata ekonomiska programmet. Innan jag till slut sammanfattar huvudpunkterna i detta, skall jag bara kort påminna om hur nya idéer av detta slag har påverkat den ekonomiska politiken i andra västliga industriländer. Jag gör det för att visa, hur forskjutningen av forskningsfronten snabbt har avspeglats i en förändring av det politiska handlandet på bred front.

Den ekonomiska politikens många misslyckanden efter den första oljeshocken ledde på flera håll till en markant omorientering. Storbritannien sattes av Internationella valutafonden på en monetaristisk kurs redan under den socialdemokratiska rege-

ringstiden, men det gick ändå snett därför att Callaghan litade för mycket på inkomstpolitiskt samförstånd med fackföreningsrörelsen. Margaret Thatcher var först från den nya högern med att vinna ett val och få omsätta sina teorier i praktiken. Det gjordes en del misstag i början – bl a infriades tidigare gjorda utfästelser om stora lönellyft för de offentliganställda – men med hänsyn till det dåliga utgångsläget har ändå mycket hunnit uträttas. Balans råder i utrikeshandeln, och budgetunderskottet är bland de lägsta i Europa. Genom utförsäljning av statliga företag och kommunalt ägda bostäder sprids ägandet bland medborgarna. Och till skillnad från för tio år sedan kunde gruvarbetarfacket med sina stridsåtgärder inte avsätta eller ens skaka landets demokratiskt valda regering.

Även i USA hade ett mål ställts upp för penningmängdens tillväxt redan före Reagans val till president. Själv blev han i början mest uppmärksammasad för sin utbudsekonomiska ansats. Han hoppades att det skulle vara möjligt att både sänka skatteuttaget och kraftigt höja försvarsutgifterna på samma gång. Skattesänkningarna har onekligen fått gynnsamma utbudsekonomiska effekter på både inflation och arbetslöshet, men de växande underskotten i budget och utrikeshandel skapar osäkerhet för framtiden. Intressant nog börjar dock nu allt fler ekonomer förklara den höga dollarkursen med att den amerikanska ekonomin visar en så mycket större flexibilitet och vitalitet än vad fallet är i Europa.

På det här sättet kunde man hämta fler exempel, t ex från Tyskland, där man även under 1970-talet förde en restriktiv, inflationsbekämpande politik, eller från Frankrike, där president Mitterrand först prövade traditionell efterfrågestimulans med offentlig expansionspolitik men snart tvingades till en åtstramningslinje liknande den som drivs av grannen på andra sidan Kanalen.

Danmark och Sverige – en jämförelse

Jag vill också gärna göra en jämförelse med ett land som mera liknar vårt, nämligen Danmark. Där bytte man regering ungefär samtidigt med oss här i Sverige, hösten 1982. Då hade den danska ekonomin under socialdemokratiskt styre hamnat mycket längre ned i utförsbacken än den svenska. En devalvering låg

närmare till hands där än här. Men den nya borgerliga regeringen under en konservativ statsminister avstod från denna politiskt bekväma utväg med hänvisning till den förstoring av utlandsskulden som skulle bli följden. I stället satsade man på samma politik som vi moderater samtidigt förordade för Sverige, nämligen att med hjälp av åtstramningsåtgärder först återställa den inhemska balansen. Det resultat som nu kan avläsas talar vid en jämförelse med Sverige till Danmarks förmån på snart sagt alla punkter. Den ekonomiska tillväxten är snabbare. Man har med verkliga utgiftsnedskärningar lyckats begränsa budgetunderskottet mer än i Sverige. Den rekordhöga räntan har förts ned under den svenska nivån, och inflationstakten är avsevärt lägre. Arbetslösheten har planat ut och börjat vända nedåt. Industrins investeringar ökade förra året med ca 50 procent, och det råder en allmän framtidstro och pånyttfödelse i danskt näringsliv. Den danska kronan, som regelbundet devalverades under den socialdemokratiska regeringsperioden, är nu den starkaste valutan inom EG.

Nå, vad gjorde vi då själva för att förverkliga nya idéer på den tiden vi satt i regeringsställning? Sanningen att säga: inte mycket. Det berodde dels på att vi då inte hunnit så långt i vårt nytänkande, dels och framför allt på att vi bara utgjorde en minoritet i den tidens koalitionsregeringar.

Redan inför ett internt planeringssammanträde bara två månader efter 1976 års val skisserade jag två alternativa utvecklingsperspektiv: antingen kunde våra ekonomiska svårigheter tillskrivas en normal, om än ovanligt lång, lågkonjunktur efter vilken det åter skulle bli solsken, eller också rörde det sig om början till en djupgående kris av engelsk eller dansk typ. Ett halvår senare var jag inför ett liknande möte klar med min slutsats:

... vi måste räkna med bestående ekonomiska problem under återstoden av mandatperioden. Tidpunkten för uppnående av balans i våra utrikes betalningar måste skjutas en bra bit in på 1980-talet. Trots detta blir det inget utrymme för ökning av den privata konsumtionen för den aktiva generationen.

I dessa dystra tider, när vi trevade efter nya grepp för att bemästra en mycket vrång verklighet, kändes de nya signalerna från den anglosachsiska debatten mycket uppfriskande. Vi upplevde sam-

ma känsla av befrielse som den franske journalisten Henri Lepage tycks ha gjort när han samlade material till sin bok *I morgon kapitalism*, där de nya idéströmningarna skildrades. Jag vill minnas att det var utbudsekonomernas budskap som först fångade vårt intresse. De drev en kritik mot statliga regleringar och höga skatter, som vi länge bekant oss till men knappt vågat tala högt om med hänsyn till det rådande debattklimatet. I takt med nya konservativa ledares politiska framgångar i andra länder breddades och förstärktes vårt intresse för deras inspiratörer.

Det dröjde dock till hösten 1980, innan vi fick de båda andra regeringspartierna att gå med på en markant omläggning av den ekonomiska politiken i marknadsekonomisk riktning. Därefter tog det inte mer än ett halvår, förrän de hoppat av beslutet om en rejäl marginalskattereform och i stället gjort upp med det stora oppositionspartiet om skatterna den underbara natten. Efter det att vi moderater lämnat regeringen, var vi fria att med större kraft driva våra nya idéer, och paradoxalt nog fick den moderata linjen större genomslag, när vi i oppositionsställning kunde pressa minoritetsregeringen till beslut som gick i vår riktning.

Vårt nya ekonomiska program

Efter 1982 års val tog debatten inom partiet verklig fart i samband med arbetet på att utforma ett nytt handlingsprogram. När det antogs av partistämman i höstas, bröt vi slutgiltigt med den ordning som gällt i bortåt 50 år, då borgerlig politik mest bestått i att föreslå detaljjusteringar i den socialdemokratiska högskattemodellen. Den lösningen duger inte längre. Den har kört fast och blivit obrukbar, när inte ens världens hårdaste skattetryck förmår att hålla den offentliga utgiftsstegringen stången.

Utgångspunkter för vårt ekonomiska program är uppslutningen bakom den enskilda äganderätten och vår tro på värdet av marknadsekonomi och frihandel. Det hör till att man i sådana här sammanhang räknar upp ett antal mål som skall uppfyllas. Socialdemokraterna brukar redovisa en hel katalog men samtidigt säga att den fulla sysselsättningen är överordnad allt annat. Utan att på något vis vilja förringa vikten av att bekämpa arbetslösheten, brukar vi moderater framhålla att en sådan prioritering är meningslös. Ty om vi på sikt skall kunna trygga sysselsättningen, är det i det korta perspektivet mer nödvändigt att satsa på låg

inflationstakt och snabb tillväxt än att med arbetsmarknadspolitiska åtgärder dölja den öppna arbetslösheten. Skall något mål sättas före de andra är det ett stabilt penningvärde, eftersom det är det bästa sättet att främja tillväxten och förebygga arbetslöshet. Den här skillnaden i prioritering låter kanske inte så dramatisk, men den återspeglar – eller snarare blyxtbelyser – den olikhet som ligger i att socialdemokraterna är övertygade interventionister, medan vi är non-interventionister, eller – om man så vill – slår vakt om marknadsprincipen.

För att få ned inflationen och öka tillväxten är det nödvändigt att minska det stora budgetunderskottet. Det förutsätter kraftiga nedskärningar av de offentliga utgifterna under åtskilliga år framöver. Dessa utgiftsminskningar måste göras så stora att de också ger utrymme för sänkningar av skattetrycket, särskilt de skatter som träffar produktionen. Men det räcker inte att spara och sänka skatten. Vi måste också avreglera Sverige och därmed minska statens inblandning i individernas, företagens och de lokala myndigheternas liv. Ur kravet på avreglering föds tanken på privatisering av såväl statlig affärsverksamhet som sociala aktiviteter inom vård och omsorg. Genom att bryta upp offentliga monopol vill vi öppna för effektivitetshöjande konkurrens mellan olika alternativ och skapa förutsättningar för en omstrukturering av vårt samhälle som är nödvändig för att återställa balansen och återuppta välfärdsutvecklingen.

Vi fäster större vikt vid penningpolitiken än vad som varit vanligt i Sverige på många år, men vi ser oss därför inte som renodlade monetarister. Att styra ekonomin utifrån ett mål för penningmängdens ökning ser vi inte som möjligt i en liten öppen ekonomi av Sveriges typ. Vi betonar starkt betydelsen av fasta normer i den ekonomiska politiken. Stabila spelregler är en förutsättning för att individer och företag skall kunna utnyttja den fria marknadens fördelar. Men vi är inte större motståndare till keynesianismen än att vi medger, att när det väl finns ett fungerande norm- och regelsystem bör en viss motkonjunkturrell efterfrågestyrning vara möjlig.

Slutord

De ideologiska rötterna till vårt nuvarande ekonomiska program kan alltså via moderna nationalekonomiska teorier spåras i den klassiska ekonomiska liberalismen. Den kanske viktigaste delen av detta tankegods är den non-interventionistiska synen på statens roll. Politiker skall ha mindre att säga till om och enskilda människor mer. Uppbrottet från keynesianismen har medfört en förstärkt ställning för den mikroekonomiska ansatsen. Mikroteorin av i dag handlar inte bara om prisbildningen i en marknadsekonomi utan erbjuder en mer generell förklaringsgrund för hur människor och företag uppträder på marknaden. Att mikroekonomin återigen sätts i centrum passar oss i Moderata Samlingspartiet bra, eftersom vi sedan länge anser, att ekonomin måste fungera för hushåll och företag, om den skall kunna fungera för landet i dess helhet.

Mycket tyder i dag på att non-interventionism och strukturella förändringar i syfte att få ekonomin att fungera bättre på mikronivå kommer att träda i det keynesianska paradigmet ställe som ledstjärna för politiker och ekonomer. Även om alla kanske ännu inte är beredda att skriva under på den slutsatsen, ser jag i alla fall en växande insikt om att vi mycket mer måste lita till marknaden, om vårt ekonomiska system skall kunna återfå sin stabilitet och utvecklingsförmåga.

De ideologiska rötterna till folkpartiets ekonomiska politik

Liberalismens människosyn

Folkpartiet är Sveriges liberala parti. Vår ideologi är liberalismen.

Liberalismen var ursprungligen en upprorsrörelse, en rörelse som verkade för frigörelse från och revolt mot överheter av olika slag: kyrka, kungadöme, stat, privilegierade klasser och skråväsende, byråkrati och regelsystem av olika slag.

Upplysningstidens filosofer, som Hume och Locke, var liberala föregångsmän likaväl som Voltaire var det i sin kamp mot den katolska kyrkans auktoritet. Fritänkarna (pietisterna) och slaveiets motståndare står liksom den franska revolutionens män politiskt nära liberalismen. Svenska politiska rörelser, som var nära lierade med eller starkt påverkade liberalismen, var rösträttsrörelsen och kampen för frihandel och mot tullar. Båda dessa rörelser hade stor politisk betydelse i Sverige på 1880- och 1890-talen. Det gemensamma för dessa rörelser var kampen för frigörelse mot överheter av olika slag.

Liberalismen hämtar sin näring ur tron på människan och människans skaparkraft. Liberalismen föddes ur övertygelsen om att vi människor själva formar framtiden, att vårt öde inte är förutbestämt och att vi inte är villkorslösa offer för krafter som vi inte kan påverka. Liberalismen avvisar därför determinismen – tanken att allt är förutbestämt – i alla dess olika skepnader: marxismens föreställning om klasskampen och revolutionens ofrånkomlighet, den katolska kyrkans syn på människans ödesbestämda situation likaväl som olika mekanistiska och systemteoretiska synsätt.

Tron på människans möjligheter och egenvärde ledde till kravet på varje människas rätt till ett eget liv, till en personlighetsutveckling på egna villkor. Ingen enskild människas liv eller lycka fick offras för helhetens skull – det var och är en central tanke i liberalismen. Härur restes i sin tur kravet på demokrati och jämlikhet och på avskaffande av allehanda privilegier.

De enskilda människornas egen kraft och eget ansvarstagande var alltså de drivkrafter som liberalerna satte sin tilltro till för samhällsutvecklingen. Fria människors samspel gav långt bättre resultat än slaveri, förtryck och auktoritetstro. Sådan var övertygelsen.

Klassisk liberal ekonomi

Dessa grundläggande tankegångar avspeglas i den klassiska liberalismens syn på den ekonomiska politiken. Det teoretiska sambandet redovisas i Adam Smiths klassiska arbete *Wealth of Nations*. Adam Smith menade, att de enskilda individernas ekonomiska verksamhet i syfte att maximera den egna vinningen alltid samtidigt (styrd av den ”osynliga handen”) bidrog till ett mera allmänt ekonomiskt mål. Smiths teorier vidareutvecklades av Ricardo, Bentham och John Stuart Mill, som drog den praktisk-politiska slutsatsen att alla hinder mot ett fritt näringsliv och en fri handel skulle tas bort om den allmänna ekonomiska utvecklingen i samhället skulle främjas. Liberalismens grundläggande tro på människan och liberalismens förnuftstro ledde alltså fram till kravet på näringsfrihet. Låt mig citera Jeremy Bentham:

Det krav som jordbruket, industrin och handeln riktar mot staten är blygsamt och rimligt – liksom Diogenes uppmaning till Alexander: Stig åt sidan så att solen får lysa på mig.

De fria krafternas spel – sådan var Benthams tanke – skulle frigöra människors kunnande och arbetsvilja och ge ett långt bättre samlat resultat än vad skråväsende, merkantilism eller protektionism någonsin kunde åstadkomma. Det är denna frihet från yttre inblandning som ibland getts beteckningen *laissez-faire*-principen.

Parallellt med de grundläggande kraven på näringsfrihet och frihandel fanns kraven på demokrati. Den liberala ekonomiska

modellen skulle möjliggöra "största möjliga lycka åt största möjliga antal" (Bentham). Kravet på att alla människor skulle delta i utövandet av folkstyrelsen är centralt i den liberala demokratisynen. Ju fler som deltar i själva beslutfattandet, ju troligare att beslutet blir de rätta och att alla aspekter beaktas. Ernest Barkers uttryck *government by discussion* (i *Reflections on Government*) formulerar det liberala synsättet på demokrati. Genom ett öppet, kunnigt, sakligt och fördomsfritt samtal mellan så många som möjligt, skulle man hitta de rätta lösningarna, menade Barker. Det öppna och fördomsfria samtalet var själva essensen i demokratin, och beredvilligheten att lyssna, att ta sakskalet, att våga ändra sig skulle slutligen göra det möjligt att finna den bästa lösningen på ett problem. I en öppen diskussion i liberal demokratisk anda är det sannolikare att alla alternativ kommer fram och att alla konsekvenser blir belysta. Risken är mycket mindre för att bara de alternativ kommer fram, bara de konsekvenser blir belysta, som passar makthavarna.

Liberalismen som politisk kraft

För att kunna delta i "det öppna samtalet" och kunna fungera som medborgare i ett demokratiskt samhälle krävs emellertid kunskaper och utbildning. Liberaler världen över kom därför att gå i spetsen för införandet av en allmän folkbildning. I Sverige infördes folkskolan på 1840-talet och nu på 1980-talet reses krav på en högskola öppen för alla och utbyggd vuxenutbildning. Den liberala förnuftsstron ledde också till en positiv syn på vetenskaplig forskning, såväl på naturvetenskaplig och teknisk som på humanistisk forskning. Det finns en stark humanistisk-vetenskaplig tradition inom liberalismen.

Liberalerna reste krav på sociala reformer av olika slag – i syfte att underlätta för människor att delta i samhällsarbetet och den politiska debatten. Arbetstiderna måste förkortas, och arbetarskydd införas. Barnarbete måste förbjudas. Bland sociala reformer i Sverige, som initierats från liberalt håll, kan nämnas folkpensioneringen, olycksfallsförsäkringen, arbetslöshetsförsäkringen, åttatimmarsdagen och mödravården. Liberala politiker som Staaff, Hedin och S A Hedlund är föregångsfigurer i den svenska socialpolitikens historia.

Den tidiga liberalismen var framgångsrik. Privilegiesamhället

avskaffades i olika avseenden. Kungadömet förvandlades i de konstitutionella monarkierna till en ceremoniell biprodukt. I Sverige avskaffades ständsriksdagen på 1860-talet och den allmänna rösträtten förverkligades i början av detta sekel. Kvinnlig rösträtt infördes 1921, och parlamentarismen gjorde sitt intåg i Sverige några år dessförinnan.

Verkligheten stödde liberalismens idéer. När adelns, kyrkans och aristokratins privilegier raserats, växte initiativkraften och arbetslusten hos människorna. När det gamla skråväsendet avskaffades och tullarna sänktes, steg produktion och levnadsstandard. Industrialismens och demokratins framväxt blev liberalismens förtjänst. Som politisk lära gick alltså liberalismen segrande fram, och i början av 1900-talet var liberalerna genomgående det starkaste partiet i de länder där den allmänna rösträtten förverkligats. 1900-talets början utgjorde alltså en höjdpunkt för liberalismen.

Därefter har liberalismen mött motgångar i olika former och i flera omgångar, demokratins seger förbyttes i demokratins kris. När fascism och kommunism blev akuta hot för Europas unga demokratier, tedde sig stundtals liberalismen alltför svag, när auktoritära läror snabbt bredde ut sig efter depressionerna på 1920- och 1930-talen. Efter andra världskriget blev socialdemokraterna och/eller de kristligt demokratiska partierna huvudriktningar i politiken i de räddade eller återuppståndna demokratier. Jag inskränker mig här till att påminna om, hur det nybildade CDU i Västtyskland under Konrad Adenauer och Democrazia Christiana i Italien under Alcide de Gasperi blev dominerande regeringspartier under årtiondena närmast efter 1945.

Liberalismen har emellertid, trots detta, förblivit en stark politisk kraft – i konkurrens med en socialdemokrati som haft stöd av den fria fackföreningsrörelsen och med en i många länder starkt förankrad kristligt-demokratisk rörelse och i konkurrens med en, under de senaste 15 åren, modernare och mera rumsren konservatism, som stundtals oegentligt betecknats med nyliberalism. De liberala partierna har blivit minoritetspartier utan någon given position på den politiska vänster-höger-skalan. Ändå har de samtidigt förblivit betydelsefulla krafter i utvecklingen och i försvaret av demokratin.

Nutida liberalism

Frihetsbegreppet är självfallet centralt (*libertas* betyder frihet). Frihetsbegreppet har för liberaler två olika innebörder, dels frihet från tvång, dels valfrihet. Valfriheten innebär rätten att fritt få välja yrke, bostad, bosättningsort och utbildning men också att kunna välja mellan olika produkter och tjänster på marknaden. Liberalerna vill därför öka möjligheten för enskilda människor att välja mellan olika serviceutbud, ifråga om t ex läkare, tandläkare och daghem, tidningar, radio- och tv-program, teaterföreställningar osv. För att säkerställa en sådan valfrihet kan samhällsengripanden ibland vara nödvändiga. Jag tänker t ex på studentstöd, flyttningsstöd och presstöd.

Frihetsbegrettets andra dimension är frihet från förtryck, förmynderi och övergrepp. Denna del av frihetsbegreppet är vad den amerikanske presidenten Franklin D Roosevelt en gång betecknade "freedom from fear". Ett centralt liberalt krav är därför rätten att få leva utan risk för godtyckliga övergrepp från överheten, vare sig denna överhet är staten eller andra makthavare. Till denna del av det liberala frihetsbegreppet hör rätten att få säga och skriva vad man vill (yttrandefrihet och tryckfrihet), att få utöva vilken religion som helst (religionsfrihet), att få vara med i vilket parti man vill, eller att slippa vara med i något parti. Liberalerna avvisar därför kollektivanslutning till ett politiskt parti. Hit hör också rätten att fritt få disponera sin fritid och att slippa insyn i sitt privatliv. Också denna del av frihetsbegreppet kan kräva statliga insatser av olika slag: grundlagsskydd för mänskliga rättigheter och förbud mot övergrepp av olika slag, lagstiftad mötesfrid, skydd för integritet mot datainsyn m m.

I slutet av 1960-talet arbetade en samrådsgrupp inom folkpartiet, och denna grupp presenterade rapporten "Demokrati och medinflytande" 1969. Det var i denna rapport som begreppet *närddemokrati* myntades. Bakgrunden till rapporten var den utmaning som demokratin mötte i 1960-talets värld, t ex kårhusockupationer vid Sorbonne och i Stockholm, den ideologiska revolt som sammanfattats i termen "Den nya vänstern".

Vi liberaler accepterade iakttagelsen, att den representativa demokratin tenderade att bli en distansdemokrati, och att människors känsla av vanmakt och utanförstående i demokratin måste tas på allvar. Vår strävan var att förnya dialogen i det öppna samhället, att förvandla distansdemokratin till närddemokrati

utan att den representativa demokratins princip fördenskull behövde gå förlorad.

Ambitionen var att öka deltagandet. Även om inte alla människor kunde delta i själva beslutfattandet, borde långt fler kunna få del i besluten, om medborgarna gavs ökade möjligheter att delta i förberedelserna för beslut. Det krävde i sin tur en vidgad information, en intensifierad debatt och en aktiv redovisning i massmedia av olika politiska alternativ. Det förutsätter i sin tur att människorna får tillträde till beslutprocessen i ett tidigare skede – innan besluten reellt var fattade.

Den öppna dialogen fick heller inte blockeras av politiker som var mer intresserade av debatt än information till allmänheten. Då kan människor lätt dra slutsatsen att tankeutbytet inte är avsett för allmänheten och därför avstår de från att fästa någon vikt vid den politiska dialogen.

Det närdemokratiska synsättet ledde till en serie konkreta krav: vidgad offentlighet, text i form av öppna utskottsutfrågningar, ökad insyn i offentliga bolag och i datasamhället, ökad användning av folkomröstningar, medinflytande på arbetsplatserna och kommunal närdemokrati. Folkpartiet presenterade 1972 en arbetsrapport, "42 sätt att göra demokratin bättre i kommunerna". Närdemokrati, maktspredning och decentralisering är alltså kännetecknande för vår syn på institutionernas roll i samhället, och det gäller institutioner både på det politiska och det ekonomiska området. Maktkoncentration är alltid av ondo, maktbalans och maktspredning alltid av godo.

Socialliberalism

Liberalismen har kvar sin övertygelse om marknadsekonomins överlägsenhet som det effektivaste systemet för fördelning av nyttigheter. Den klassiska liberalismens ekonomisyn har dock modifierats och förändrats till vad vi i dag kallar socialliberalism. Jag avstår här från att närmare gå in på definition av och vetenskaplig bakgrund till socialliberalism. Vi känner alla väl Keynes teorier och hans uppfattning om behovet av aktiva samhällsinsatser för att öka efterfrågan och stimulera ekonomin. Keynes tankegångar fördes vidare av den sk Stockholmsskolan och av Bertil Ohlin. Bertil Ohlin kom att spela en central roll både för idéutvecklingen inom nationalekonomin och inom den svenska libera-

lismen. Ohlin bidrog bl a till att i Sverige introducera den aktiva konjunkturpolitiken. Jag vill här endast hänvisa till boken *Fri eller dirigerad ekonomi* (1936) där Ohlin starkt betonade liberalismens sociala ansvar, att förutsättningar för en ekonomisk trygghet för alla folkgrupper måste skapas. Boken är i övrigt en plädering för värdet av ett fritt näringsliv och innehåller en omfattande kritik mot planhushållning och offentliga monopol. Den är häpnadsväckande aktuell ännu i dag, 50 år senare.

Marknadsekonomi

Marknadsekonomi bygger på fri konkurrens mellan producerande företag, företag av olika slag och med olika ägandestrukturer. Marknadsekonomi ger också konsumenterna en stark ställning. Inget annat system ger konsumenterna så god och direkt information om produkterna. Inget annat system ger sådana signaler till var, när och hur framtida investeringar kan ge upphov till lönsam produktion. Inget annat system ger i sin mångfald ett sådant skydd mot felsatsningar.

Alternativet till marknadsekonomi är en centraliserad planekonomi, som domineras av byråkrati och producentintressen, och som ökar risken för mygel och korruption.

Marknadsekonomi förutsätter att det finns konkurrens mellan olika företag, och att monopol motverkas. En fri internationell handel är också en viktig förutsättning för marknadsekonomi. Ett ökat varuutbyte länder emellan ger konsumenterna fler varor och tjänster att välja mellan. Konkurrensen från import utifrån bidrar dessutom till att höja effektiviteten i den svenska ekonomin. Utländska företag och banker bör ha tillträde till den svenska marknaden utan diskriminerande hinder.

Marknadsekonomi löser givetvis inte alla problem. Politiska beslut måste omfördela resurser, stärka konsumenternas ställning och skydda miljön. Lika viktigt är emellertid att skydda marknadsekonomi själv. Den är en skör planta. Det finns ingen knivskarp gräns som anger när marknadsekonomi övergår i planekonomi. Det finns däremot en gräzon där marknadsekonomi fungerar allt sämre och där kraven på centralisering, reglering och förhandling växer sig starkare. Om vi fortsätter på den väg vi länge vandrat i Sverige, med subventioner, med höga marginalskatter (som begränsar utrymmet för den enskilde att agera

på marknaden), med allehanda regleringar och med lagskyddade offentliga monopol på olika områden, då kommer så småningom marknadsekonomin sköra planta att förtvina. Det är liberalernas uppgift att förhindra att marknadsekonomin på detta sätt förtvinar.

Maktspridning och decentraliserat ägande

Marknadsekonomin fungerar bättre med maktspridning och decentraliserat ägande. Folkpartiet vill därför verka för att olika system för andel-i-vinst stimuleras, bl a genom gynnsamma skatteregler. Vinstandelarna bör t ex inte beläggas med socialförsäkringsavgifter. Ägandespridning genom andel-i-vinst förutsätter, att systemen för andel-i-vinst förhandlas fram lokalt, och att de blir individuellt företagsanknutna.

Bekämpandet av monopol av alla slag är alltså en förstahandsuppgift också för dagens svenska liberala näringspolitik. Jag hade som handelsminister förmånen att år 1982 lägga fram förslag till en ny konkurrenslag med ökade möjligheter för näringsfrihetsombudsmannen och marknadsdomstolen att ingripa mot skadliga konkurrensbegränsningar och t o m stoppa tilltänkta företagsfusioner som kunde vara konkurrensbegränsande. Här finns en tydlig praktisk-politisk skillnad mellan folkpartiet och moderata samlingspartiet.

Av samma skäl vill vi liberaler bryta upp olika offentliga monopol. Televerket är ett bra exempel på offentligt monopol. Regeringen föreslår nu i en proposition att monopolet på telefonapparater skall upphävas. Samtidigt skall televerket godkänna vilka apparater som skall få försälas. Det är typiskt för socialdemokratisk monopolpolitik. Det är t ex fel att det svenska televerket har monopol på försäljning av teletjänster och teleutrustning. Privata intressenter borde ha möjlighet att i fri konkurrens med televerket sälja telefonapparater och telefonväxlar och annan telefonutrustning. Vår grundläggande uppfattning är att verksamhet också inom den offentliga sektorn stimuleras av konkurrens och av förekomsten av alternativ. Det är ur båda dessa aspekter bra med privata läkare, privata skolor och privata renhållningsföretag som konkurrerar med de offentliga. Som liberaler vill vi alltså skapa konkurrens och motverka monopol både på den offentliga och den privata sektorn.

Statens roll

Ett fritt samspel mellan konsumenter och producenter är den bästa garantin för utveckling och effektivitet i näringslivet. Statens roll på marknaden bör minimeras. Vi liberaler är därför motståndare till etableringskontroll och regleringar. Vi vill t ex avskaffa tillståndsgivningen för tillfällig handel och ta bort de skrämmässiga regleringar som finns i fråga om t ex yrkesmässig trafik som taxiverksamhet.

Självfallet avvisar vi då också sådana aktuella ingrepp i marknadsekonomin som löntagarfonder, valutaregulering och prisregleringar. Ett prisstoppet är meningslöst både ur teoretisk synpunkt och som praktisk åtgärd. Prisregleringskommittén har på ett övertygande sätt visat att inflationen inte blir lägre, och att konsumenterna inte får billigare varor genom att man inför prisstopp. Prisregleringar är alltså något som är främmande för ett liberalt marknadsekonomiskt synsätt och jag vill hävda att det nu införda prisstoppet bara är ett sätt att slå blå dunster i ögonen på konsumenterna.

Liberalismen hävdar de politiska institutionernas överhöghet i förhållande till intresseorganisationer och korporationer. Om korporationerna i samhället får ett för starkt inflytande eller förenas med staten, blir avtalsfriheten en chimär. Avtalsfriheten förutsätter fria och något så när jämnstarka parter. Den tidigare professorn i nationalekonomi vid dåvarande Göteborgs högskola, liberalen Ivar Sundbom, pekar i sin bok *Politisk makt och ekonomiska lagar* (1952) på behovet av balans mellan den politiska demokratin och marknaden. De politiska institutionerna får inte växa sig så starka att de omöjliggör marknadskrafternas fria spel.

Avtalsfriheten måste då också vara reell och inte ge någon part ett automatiskt övertag. Detta speglar den delvis ambivalenta syn på fackföreningsrörelsen som präglar oss liberaler. Fackföreningar är å ena sidan ett värdefullt stöd för en svag part på marknaden – ursprungligen kroppsarbetarna – men de kan också utvecklas till en så mäktig politisk kraft att den delikata balansen på marknaden riskerar att gå förlorad, och att den politiska demokratin och marknadsekonomin spelkrafter trängs undan till förmån för ett mera korporativistiskt samhälle.

Fackföreningsrörelsen måste därför garanteras självständighet från den politiska makten. Den nuvarande maktalliansen mellan

LO och socialdemokratin är till skada för den svenska demokratin, och i längden är den också till skada för fackföreningsmedlemmarna. Många vetenskapliga undersökningar har pekat på intresseorganisationernas och lobbyisternas allt starkare ställning i det svenska samhället. Det är därför nödvändigt att hålla tillbaka intresseorganisationernas, eller om man så vill kravmaskinernas, inflytande och därmed minska riskerna för att detta inflytande förvandlas till en okontrollerad facklig maktutövning.

Vi liberaler vill alltså ta bort olika slag av privilegier för intresseorganisationerna. Organisationerna kan visst få fungera som påtryckare och lobbyister, men de bör inte ha några ekonomiska eller politiska privilegier. Det finns t ex inget skäl till skattereduktion just för avgifter till fackföreningar och inte till andra föreningar. Inhemska företag eller branschorganisationer bör inte ha förmåner i form av inhemsk eller inomregional upphandling. Svenska företag måste godta konkurrens med import utifrån på lika villkor.

Frihandeln är överhuvudtaget en viktig förutsättning för en väl fungerande marknadsekonomi. Liberalerna är därför motståndare till tullar och andra handelsrestriktioner. T ex fungerar kvoterna för import av kläder från u-länderna som ett stöd för den inhemska textilindustrin, samtidigt som det är en diskriminering av u-landsprodukter. Den liberala internationalens världskongress i Stockholm (1983) antog en resolution om frihandel, som fördömde olika typer av restriktioner för handeln över gränserna.

Internationalism

Internationalismen är en viktig del av det liberala idéarvet. Vi liberaler ser alltid samhällsfrågorna i ett globalt perspektiv. Vårt arbete för frihet och mänskliga rättigheter, för fri ekonomi och frihandel gör därför aldrig halt vid Sveriges gränser. Vi lever i en enda värld. Människor är lika värda oberoende av kön, ras, hudfärg, inkomst, utbildning och geografisk härkomst. Vår vilja att verka för ett internationellt liberalt samfund tar sig t ex uttryck i stöd åt FN och andra internationella organisationer, öppna för alla länder, i en aktiv biståndspolitik och i en generös asylpolitik. De grundläggande mänskliga rättigheterna måste också aktivt försvaras i varje ögonblick och på varje plats på vår jord.

Frihet, demokrati och mänskliga rättigheter finns inte på

många håll i världen. De flesta länder är inte demokratier. Några få länder har vunnits för demokratin sedan andra världskriget, andra har gått förlorade, som Chile och Turkiet. Demokratins svåraste motgång var Sovjetunionens ockupation av ett antal tidigare demokratier i Östeuropa. Det är länder där man inte längre har någon yttrandefrihet, ingen legitim opposition, inga självständiga tidningar. Till bilden av den kommunistiska diktaturen hör emellertid inte bara förtryck, ofrihet och intolerans utan också ett illa fungerande ekonomiskt system utan stimulanser åt den enskilde och kännetecknat av ineffektivitet och korruption.

De kommunistiska staterna, stundtals oegentligt kallade folkdemokratier, visar att det socialistiska ekonomiska systemet har stora svagheter i jämförelse med ett marknadsekonomiskt system. Min slutsats är att socialismen inte bara är oförenlig med verkligt folkstyre utan också ett dåligt instrument för ekonomisk utveckling och höjd levnadsstandard. Exempelen är många och behöver ingalunda endast hämtas från Östeuropa. Utvecklingen i Sydostasien visar att länder med ett fritt varuutbyte och med fria valutarörelser haft en snabbare ekonomisk utveckling och därmed givit människorna en högre levnadsstandard än länder som kännetecknas av planekonomi. Också militärdiktaturer av mer eller mindre fascistiskt slag har visat sig ha sämre förutsättningar för ekonomisk utveckling.

Slutord

Den västtyske liberala partiideologen Karl Herman Flach har i sin bok *Noch eine Chance für die Liberalen* under rubriken "Frälsningslärorernas syndaregister" beskrivit likheterna mellan tejesuiterna och våra dagars marxister. I den egna lärans namn har otaliga illdåd kunnat rättfärdigas ideologiskt: "Ändamålet helgar medlen". Allehanda övergrepp försvaras med den egna lärans, profetens eller partiets ideologiska renhet. Kommunistiska diktatorer som Stalin och Kim-Il-Sung har fört samma resonemang som Ignatius de Loyola gjorde för 400 år sedan. Den liberala ideologin kan aldrig användas för övergrepp eller som ursäkt för försummelse mot enskilda människor.

Den liberala filosofen Karl Popper tecknar i sin bok *The Open Society and its Enemies* två hotbilder mot demokratin och det öppna samhället och illustrerar dessa med Platon och Hegel. Han

tänker härvidlag på det av Hegel utvecklade "dialektiska" synsättet: tanken att utvecklingen obevekligt rör sig fram och tillbaka mellan två poler.

Hegels teori ledde fram till marxismens föreställning om klasskampen, om polariseringen mellan utsugna och utsugare, om medelklassens försvinnande och om den ofrånkomliga och segerrika revolutionen. Att dessa idéer trots den faktiska utvecklingen under de senaste etthundra åren än i dag omfattas av ett stort antal människor är ett uttryck för det dialektiska synsättets starka lockelse.

Liberalismens verklighetsföreställningar har visat sig hålla måttet långt bättre än andra ideologier. Marxismen och konservatismen lever båda i hög grad vid sidan av verkligheten. De ideologiska teserna tillmätts ett egenvärde. Marxismens föreställningar om ökade klassmotsättningar, om medelklassens försvinnande och om revolutionens oundviklighet har inte vunnit stöd av verkligheten. Den konservativa ideologin om den naturliga anpassningen och den gradvisa utvecklingen har ständigt tvingat konservativa politiker att i dag försvara vad de i går bekämpade.

Liberalerna har ofta anklagats för kluvenhet och dess strävan efter förutsättningslöshet har uppfattats som hållningslöshet. I liberalismens samhällssyn ingår emellertid en ambition att aldrig godta några slutliga lösningar, att ständigt vara beredd till omprövningar och att söka finna nya konstruktiva lösningar. Gentemot högerens och vänsterns patentmediciner har liberalerna hävdat att demokratin förutsätter ett fördomsfritt och relativistiskt synsätt. Liberalerna är därför inte ideologiskt bundna till användningen av vissa medel. Deras verklighetsbild medger en flexibel användning av samhällsinstrumenten och innehåller en beredskap att alltid pröva nya medel.

Häri ligger en viktig skillnad mellan liberalismen och marxismen. Marxismen utgår från en given världsbild, vilket leder till att man inte kan tillgodogöra sig vetenskapliga landvinningar som skulle leda till en delvis annan världsbild. Marxistiska vetenskapsmän tvingas därför utforma egna system för att kunna förena vetenskapen med de marxistiska idéerna. Det gäller allt ifrån den sovjetiske biologen Lysenko till modernare dogmatisk-marxistiska vetenskapsmän som ekonomen Ernest Mandel och sociologen André Gunder Frank.

Liberalerna är däremot inte bundna till användandet av bestäm-

da medel. De väljer de medel som i varje givet ögonblick har störst sannolikhet för att leda till det av den grundläggande ideologin bestämda målet: hänsynen till den enskilda människan och hennes egenart, det sociala ansvaret för de svaga i samhället och den internationella solidariteten. Det instrument som står oss till buds för att förena frihet och rättvisa, att klara omhändertagandet av bortglömda och utstötta utan att för den skull inskränka den individuella friheten, det instrumentet heter liberal marknadsekonomi.

Liberalismen har haft och har alltjämt en unik politisk uppgift: att förena kampen för individuell frihet med strävandena att uppnå social rättvisa. Ingen annan politisk ideologi, inget annat svenskt politiskt parti kan påta sig den uppgiften.

De ideologiska rötterna till centerpartiets ekonomiska politik

Teori och praktik

Jag tror det är väldigt nyttigt och värdefullt att politiker och forskare utbyter erfarenheter. Kontakten med universitet och högskolor är viktig för oss politiker. Politikerna skall och måste utforma de politiska handlingslinjerna, och vetenskapsmännen kan öppna ögonen på allmänheten och oss politiker för nya sammanhang. Jag kan också föreställa mig att det kan vara av nytta för dem, som sysslar med vetenskap och forskning, att få höra något om politikens villkor. Vi behöver varandras erfarenheter.

Att få diskutera just ekonomi och ideologi är naturligtvis speciellt värdefullt i ett skede, när så mycket av grundvalarna för hela den ekonomiska politiken ifrågasätts och kanske till stor del är på väg att bytas ut. Jag syftar naturligtvis på den strid som förenklat kan beskrivas som en kamp mellan keynesianism och monetarism. Inte bara en lång rad konservativa partier och liberala partier i USA, Västeuropa och på andra håll i världen utan också vårt eget moderata samlingsparti har tagit upp de skiljelinjerna mellan monetaristiska idéerna och nästan gjort dem till en ideologi för sina respektive partier. Till och med den socialdemokratiska regeringen i Sverige låter mycket av den monetaristiska skolan dirigera sitt praktiska handlande.

Konjunkturrådets rapport 1985 *Vägen till ett stabilt Sverige* har på många håll tagits som ett bevis på att de monetaristiska idéerna definitivt skulle ha lagts till grund för det politiska handlandet på det ekonomiska området, att ett skifte skett i synen på vilka medel som står till förfogande för praktisk ekonomisk politik.

Själv ska jag dock gärna erkänna, att jag hör till dem, som i likhet med Erik Lundberg, en av de äldre och mycket erfarna nationalekonomerna i Sverige, är en aning skeptisk till att helt ge Keynes på båten och anamma Milton Friedman som någon slags ekonomisk Messias. Erik Lundberg skrev två artiklar i Dagens Nyheter (17.2 och 26.3 1985) i anslutning till Konjunkturrådets rapport där han uttryckte sina tvivel på att monetarismen skulle kunna få ett definitivt genombrott i ett välfärdsland som Sverige.

Det är möjligt att min skepticism är lite personligt färgad. Jag har fått min ekonomiska skolning i Lund, och det brukar sägas att just skepticismen är något karakteristiskt för dem som har fått sin skolning i Lund. Men i det här fallet är jag ganska representativ för det parti som jag representerar – centerpartiet. Keynes bör ha en hel del att ge även under 1980-talet och 1990-talet när det gäller att påverka den totala efterfrågan i samhället i olika delar, när det gäller samspelet mellan staten och företagen och andra sektorer av det ekonomiska livet, när det gäller synen på arbete, sysselsättning osv.

Jag kan också formulera vad jag tror om monetarismen på ett annat sätt och knyta an till Erik Lundberg i Dagens Nyheter. Jag betvivlar, att den monetaristiska teoribyggnaden räcker som grundval för en ekonomisk politik som skall förverkliga de förhoppningar och de drömmar som människor har för 1990-talet och 2000-talet.

Det är förhoppningar om att alla skall ha ett jobb, det är drömmar om trygghet, trivsel och livskvalitet. Det är förhoppningar om att vara delaktiga i produktionsprocessen, förhoppningar om självförverkligande, utveckling och frihet. Det är också en vilja att slå vakt om välfärden, materiellt och andligt, *allas* rätt till en dräglig tillvaro och solidaritet människor emellan. Jag tror inte att monetarismen – eller skall vi kalla den för den nya nationalekonomin – är tillräcklig som teoretisk grundval för att förverkliga allt detta.

Den nya nationalekonomin – det är dessutom kanske orättvist att bara kalla det för nationalekonomi – rör sig i gränslandet mellan nationalekonomi, statskunskap och andra vetenskaper. Även om den inte håller som ny ”ideologi” finns det anledning att hålla den räkning för dess sätt att ta upp en mängd problem som är aktuella i dagens ekonomiska liv och i dagens samhälle, som tex inflationsproblemet. Det finns en rätt bred enighet om

att Keynes och hans efterföljare har underskattat inflationsproblemet och haft svårt att tackla det överhuvudtaget.

Den offentliga sektorns utveckling har fått stor betydelse för vårt ekonomiska system, och den nya nationalekonomin visar tydligt behovet av alternativ till kommunal och statlig verksamhet. Den riktar uppmärksamheten på trögheten i de kommunala och statliga monopolen, och det finns all anledning att diskutera alternativ såväl till verksamheter av typ Televerket, SJ och liknande som till den kommunala barnomsorgen och till traditionell sjukvård. Överhuvudtaget har den nya nationalekonomin riktat uppmärksamheten på bristen på flexibilitet i det ekonomiska livet och på arbetsmarknaden i dagens samhälle, både i England, Tyskland, Amerika och Sverige.

Ett problem i Sverige är att vi detaljreglerar för mycket, vi försöker ingripa i de enskilda företagen. I dag finns ett klart behov av en mera generell politik och mindre av denna selektivitet som går in i varje enskilt företag. Vi behöver strukturella förändringar i industrin och i jordbruket. Vi har ett "livsmedelsberg" och vi borde inom jordbruket nyttja resurserna till produktion för andra ändamål. Vi behöver strukturförändringar i den offentliga sektorn osv. Allt detta och mer därtill tycker jag att man skall hålla den nya nationalekonomin räkning för att den har tagit upp till debatt. Men jag tror också att det finns saker att ta vara på för framtiden i den keynesianska politiken.

Det första partiprogrammet

Bondeförbundet bildades 1910. Naturligtvis kan bonderörelsen kopplas samman med de politiska partier som var verksamma i riksdagen i slutet av 1800-talet, men just centerpartiet firar 75-årsjubileum i år (1985). Även om viss osäkerhet råder om var Sveriges vagga stod, så råder det inget tvivel om att bondeförbundets vagga stod i Falköping i Västergötland, och därför skall vi också fira jubileet där.

Det första partiprogrammet för bondeförbundet var enligt den tidens sed kort och kärnfullt. (Där fanns inte det snömos som vi möter så mycket av i politiken och i andra sammanhang i dag.) Det var några raka politiska satser, några raka politiska krav.

Ekonomiskt krävde man att jordbruket skulle få bättre lånemöjligheter. Det var ganska naturligt med de intressen som bon-

deförbundet representerade. I en annan programsats krävde man rättvisare fördelning av skatterna mellan land och stad. Det var en bevakning av landsbygdsbefolkningens intressen som stod i centrum för partiet. Men i detta första partiprogram stod också några rader om det ekonomiska systemet: "Det gäller att förhindra industrin att genom monopol och trustbildningar driva upp priserna på förbrukningsartiklar. Det gäller att skydda den mindre industrin från förkvävning av storindustrin. Det gäller att förhindra varje det minsta försök att beröva jordbrukarna sin egendom genom skatter från staten eller på annat vis. Det gäller att förenkla eller modernisera landets ämbetsverk."

Detta första partiprogram återkommer i olika varianter från våren 1911–1914, både som partiprogram och som valprogram. Centerpartiets allmänna hållning vad rör monopol och truster och socialisering under partiets hela tillvaro har inte förändrats under alla de 75 åren från 1910 och till i dag.

Statligt ägande

Jag tror att det första partiprogrammet rätt väl täcker hur vi kommer att se på ekonomi och det ekonomiska systemet också framöver. Med modernare ordval kan man säga att centerpartiet slår vakt om den privata äganderätten. Vi tror på äganderätten, både som ekonomisk drivkraft och som ett medel till självförverkligande där människor får utlopp för initiativ, kunskap och eget ansvarstagande.

Vi tror inte, att statligt eller annat offentligt ägande av produktionsmedlen har något värde i sig självt. Under de borgerliga regeringsåren "socialiserade" vi varv och stålindustrier och textilindustrier, dvs staten köpte upp dessa företag. Målsättningen eller motiveringen för dessa uppköp var att försöka förändra strukturen inom dessa respektive branscher. Det var ett medel för att få Götaverken Arendal att ställa om från skeppsbyggeri till tillverkning av andra saker, för att få en rationell och konkurrenskraftig struktur i stålindustrin inför 1980-talet. Åtminstone för stålindustrin lyckades ju också denna strukturomvandling med företagen i statens händer ganska väl. Där är nu efterfrågan bättre igen under högkonjunkturen. De investeringar som gjordes i slutet av 1970-talet i stålindustrin under statlig ledning har ju varit grunden för våra stålföretags framgångar under 1983, 1984 och 1985.

Socialisering har också varit ett medel för att förhindra kapitalförstöring. När vi har sett att det inte har funnits någon möjlighet att hålla företaget i drift under de närmaste åren men har kunnat hoppas på bättre utveckling längre fram, har vi accepterat ett statligt övertagande under en övergångsperiod. Och det finns naturligtvis också andra sammanhang, där man har kunnat nyttja statligt ägande som ett av de ekonomisk-politiska medlen.

Ja, med det här resonemanget har jag indirekt sagt att centern är anhängare av marknadsekonomi, men vi erkänner väl klarare än kanske något annat parti, att marknadsekonomi har både förtjänster och nackdelar. Dess svagheter och begränsningar är också väl dokumenterade vetenskapligt. Jag har svårt att förstå varför just den vetenskapliga kunskapen om ofullständig konkurrens spelar så liten roll i den dagsaktuella debatten.

I erkännandet av marknadsekonomin brister har vi ibland gått längre än moderaterna, och längre än folktoparterna, men också längre än socialdemokraterna. Vi har ju t ex aldrig kunnat acceptera den socialdemokratiska flyttlasspolitiken som en lösning på de senaste årtiondenas sysselsättningsproblem.

Marknadsekonomin trögheter leder till monopol och koncentration, något som betonats ända sedan det första partiprogrammet. Marknadsekonomin förmår heller inte komma till rätta med miljöproblem och livskvalitetsproblem.

Vi kämpar mot hopklumpningarna av ägandet och för ekonomisk demokrati och delaktighet i produktionen för de många genom att bl a förorda kooperation – man skall kunna förena privat ägande, marknadsekonomi och demokrati i näringslivet. Och därmed har man sambandet mellan bondeförbundet och jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse! Men vi har också en mycket positiv syn på kooperation i andra sammanhang, t ex konsumentkooperation och bostadskooperation. Vi ser företag som HSB och Riksbyggen som en form att just kombinera marknadsekonomi och delaktighet i ägandet för den enskilde med en demokratisk beslutsordning i själva företagen.

Kooperativt ägande

Jag vill hävda att centerpartiet är det parti i Sverige som mer än något annat parti är för kooperation i olika sammanhang. Vi är också i dagens läge lite besvikna över att man i så ringa utsträck-

ning diskuterar Kooperationens möjligheter. Socialdemokraterna har, som vi upplever det, på senare tid väldigt ensidigt försökt ange lösningar inom ramen för löntagarfonderna. Men löntagarfonder är vitt skilt från Kooperationens idé, löntagarfonderna är en kollektivistisk lösning. Den enskilda individen, du och jag, har så att säga ingen egen ägarandel i en löntagarfond. Vi känner oss knappast delaktiga i vad löntagarfonderna företar sig, och vi har ingen möjlighet att påverka deras beslut. I bostadsrättsföreningen eller i Konsum har vi en personlig ägarandel. Vi har möjligheter att gå på årsstämman, och vi har möjligheter att delta i verksamheten. Och vi har naturligtvis också möjligheter att ta initiativ inom denna kooperativa förenings ram, t ex låta bli att köpa in tjänster och i stället låta medlemmarna själva utföra dessa tjänster. Inte minst i diskussionen om offentligt och privat tycker jag, att det är viktigt att man också tar upp alternativ som t ex kooperativ barnomsorg, dvs barnomsorgsformer med föräldramedverkan.

Jag tror, att kooperativa alternativ många gånger kan vara både bättre och billigare rent ekonomiskt än direkt privatäggande. Men vi tror naturligtvis inte att *all* ekonomisk verksamhet i Sverige kan drivas i kooperativa former. I första hand måste man, som vi ser det, lita till det privata företaget, och därför är vi naturligtvis intresserade av att på olika sätt understödja nyföretagande, både vad gäller produktionsföretag och serviceföretag. Ur vår synpunkt sett är det stora intresset för att starta eget som nu finns hos ungdomen och kvinnorna en positiv sak som bådär gott för framtiden. Statsmakterna har all anledning att på olika sätt understödja den trenden. Däremot är de kollektiva löntagarfonderna något helt främmande i det system som centerpartiet ser som det ideala.

Ekologi och ekonomi

Miljöfrågorna är något nytt i den ekonomiska debatten, även om de diskuterats i vetenskaplig form under många årtionden. Professor Harald Dickson har skrivit en utmärkt doktrinhistoria, *Nationalekonomin genom tiderna*, där det tydligt kommer fram. Det finns de som menar att här finns en klar motsatsställning, att ekonomi utesluter ekologi och ekologi utesluter rationell ekonomisk hushållning. Mitt parti däremot ser ekonomi och ekologi

som delar av helheten: vi måste ha en rationell hushållning enligt gängse ekonomiska synpunkter, men samtidigt måste vi ha rationell hushållning med naturresurserna med hänsyn till olika miljöfaktorer. Dessa två, ekonomi och ekologi, utesluter inte på något sätt varandra, de hör ihop!

Ett praktiskt exempel: försurningen upplever kanske de flesta som ett miljöproblem. Man tycker, att det är förskräckligt att träden dör, att fisken i vattendragen dör, att marken försuras. Men denna försurning har också vittgående ekonomiska konsekvenser. Om vi i Sverige får den skogsdöd som redan drabbat stora delar av Västtyskland, skulle det ge kolossala ekonomiska skadeverkningar så beroende som vår ekonomi är av just denna naturtillgång. Försurningen illustrerar mycket bra att ekologi och ekonomi tillhör samma helhet.

Decentralisering

Vi anser att det är en svaghet att marknadssystemet leder till koncentration av företag, av boende och av ägande. Botemedlet är en medveten decentralisering och ett medvetet stöd till småskalighet. Det kan vara en väg till ett samhälle, där människorna lättare får utlopp för sina behov och sina önskningar.

Centerpartiet menar, att ett decentraliserat samhälle är det samhälle som Sverige behöver inför 1990-talet. Samhället skulle då uppnå den flexibilitet som det i dag saknar och människor få möjlighet att ta initiativ på egen hand och själva driva utvecklingen vidare.

Vi var under en period på 1960-talet ganska ensamma om att driva just kraven på decentralisering inom företagsorganisationerna och inom samhällsorganisationen i stort. Under 1960-talet höjdes de stora enheterna till skyarna. Det var så effektiviteten skulle höjas, det var där som utvecklingen fanns. Småföretagsamheten hade man inte mycket till övers för.

Nu hörs helt andra tongångar i näringslivet och i samhällsdebatten. Också inom riktigt stora konglomerat och stora tillverkningsenheter, som Volvo och våra största skogsbolag, resonerar man i decentraliseringstermer för att inom företagen uppnå den flexibilitet som är nödvändig för företagets utveckling och överlevnad i en hårdnande konkurrens.

Vi måste även inom den statliga och kommunala verksamheten

försöka komma från den storskalighet som vi har. Det finns en spirande insikt om just detta behov av decentralisering och flexibilitet. Precis som inom skogsindustrin och inom basindustrierna satsade man inom sjukvården på stora centrallasarett under 1960-talet. I dag resonerar man inom sjukvården annorlunda när det gäller enheternas storlek och strävar efter att komma närmare människorna, en större "kundanpassning". Rent produktionsmässigt, och när det gäller att tillhandahålla olika tjänster, kan dessa mindre enheter ge mycket bra sjukvård. De stora sjukhusen uppfattas som opersonliga, som fabriker med en sjukvård som inte kan hela människor. I dagens läge är det det lilla sjukhuset, privatläkaren eller fritidspraktikern som man slår vakt om. Detta tycker vi i centerpartiet är en framgång, och någonting som vi understödjer i olika hänseenden.

Socialpolitiken

Den samhällssyn som bondeförbundet presenterade i sitt första partiprogram år 1910 och den ekonomiska politik som fanns i partiprogrammet hade rätt liten genomslagskraft under 1910-talet och 1920-talet. Det var en tid som präglades av något som i dag kan kallas för monetarism, nämligen kvantitetsteorin. Det var Riksbanken som hade en stor del av ansvaret för den ekonomiska politiken, precis som också håller på att ske i dag. Räntan var i hög grad styrinstrumentet. Finansministern var en person som ställde samman en statlig budget som skulle balansera. Han var, när det gäller den ekonomiska politiken under 1910- och 1920-talen, mycket inaktiv.

Bondeförbundets ekonomiska synsätt "passade" bättre under början av 1930-talet. De tankar som Keynes stod för i England blev också "sanning" för svenska ekonomer här i landet.

Det fanns en naturlig intressegemenskap mellan socialdemokrater och bondeförbundare när de 1933 träffade den politiska uppgörelse som ibland kallats för kohandel och ibland för krisuppgörelse. Det var bönders och arbetares intressen som man gemensamt försökte slå vakt om. Jag menar emellertid, att det också finns en djupare förklaring till att de två partierna hittade varandra just i detta ögonblick, en gemensam samhällssyn och gemensamma ekonomiska teorier.

Samstämmigheten socialdemokrater och centerpartister emel-

lan gick förlorad vid 1960-talets början. Då gick socialdemokraterna in för, som vi upplevde det, en väldigt hård koncentrationspolitik, men samtidigt var det i många avseenden en väldigt liberal politik – nästan en låt-gå-politik. Också "flyttlasspolitiken" gjorde att centerpartisters och socialdemokraters väg skildes. I den mån som socialdemokraterna därefter har ändrat sig, så är det i våra ögon i en riktning som innebär *mer* kollektivism. Om de har släppt på det liberala inslaget i sin politik, är det till förmån för mer socialistiska och kollektivistiska inslag, och det passar naturligtvis inte samman med vår politik.

Därmed har också den naturliga konstellationen för samarbete under 1970-talet blivit den icke-socialistiska partigrupperingen med den mera liberala samhällssynen som bas.

Det samarbete som fanns mellan bondeförbundet och socialdemokraterna under 1950-talet – det röd-gröna samarbetet – karakteriserades dessutom i mycket hög grad av en gemensam syn på socialpolitiken. I slutet av 1940-talet och 1950-talet byggdes det sociala välfärdssystemet ut i mycket snabb takt. Vi fick i slutet av 1940-talet folkpensioneringen, vi fick barnbidrag på 200 kronor och vi fick en sjukförsäkringsreform. Vi fick en skolreform, det som kallades för enhetsskola till att börja med och sedan för grundskola, och vi fick andra socialt inriktade reformer i stor mängd under 1950-talet. Det karakteristiska för detta reformarbete var att man tog sikte på att ge människor en grundförmån: alla skulle ha rätt till ett visst grundskydd, till en viss grundtrygghet. I centern kallade vi detta för grundtrygghetsprincipen.

ATP blev en "vattendelare". ATP bygger på helt andra principer. Jag vill väl hävda, att det sociala innehållet i ATP är betydligt mindre än i de tidigare reformerna. Det är ett försäkringssystem som inte nödvändigtvis skulle behöva ligga på staten eller i statens vård utan det skulle kunna ordnas på andra sätt. Förmånerna ges i stor utsträckning efter tidigare inkomst, och det är alltså en försäkring mot inkomstbortfall. Det gäller även för socialdemokraternas fortsatta utbyggnad av socialförsäkringssystemet vad gäller sjukförsäkringen, föräldraförsäkringen och andra sådana socialförsäkringar.

Denna socialdemokratiska kursändring har kommit att leda till att socialdemokrater och centerpartister i dag står på ganska så olika grund också när det gäller socialpolitiken. Vi har hållit fast vid grundtrygghetsprincipen. Socialdemokraterna har strikt

gått in för principen att ersätta bortfall av inkomster.

Nu har vi, som alla vet, kommit i en situation där påfrestningarna på socialförsäkringssystemet är mycket stora. Många frågar sig rent av, om inte ATP-systemet kommer att kollapsa. Kommer inkomsterna att räcka till pensioner i den omfattning som man har utlovat? Regeringen har ganska nyligen tillsatt en utredning om detta.

Vi menar, att staten kommer att ha extra svårt för att upprätthålla socialförsäkringssystem av denna typ. De blir dyra, de leder till stelhet i hela socialförsäkringssystemet.

Vi föreslog en tudelning av systemet när ATP-striden stod som hårdast. Vi ville ha ett solidariskt ansvar för en ganska hög folkpension. Därutöver skulle människor enskilt, eller i kollektiv inom sitt fackförbund t ex, ordna tilläggs pensioner. Detta skulle ge ett flexiblare system.

Centerns uppfattning är att man om igen måste börja diskutera i dessa termer. Vi håller annars på att få ett socialförsäkringssystem som mer eller mindre kan förkväva det goda som vi vill ha ut av det, nämligen att pengarna först och främst skall räcka till de allra svagaste i samhället. Det finns ju en grupp på cirka 18 000 så kallade undantagandepensionärer, som ställde sig utanför ATP-systemet när det var ungt och nu inte får någon ATP. Vad som närmast är asocialt, enligt min mening, är att de inte heller får den fulla grundpensionen, dvs full folkpension, vilket socialdemokraterna vägrat att gå med på. Den beryktade propositionen om borttagande om änkepensioneringen skulle ha drabbat hemmafruarna på samma sätt. Hemmafruarna är inte många, men för den skull skall ju även de ha rätt till social trygghet. Samtidigt som man från socialdemokratiskt håll vill höja sjukersättningen för andra grupper vill man dra undan det sista sjukförsäkringsskyddet just från de hemarbetande kvinnorna.

Jag såg en märklig men tankeväckande historia i tidningen i går. Det var Olof Palme som uttalat sig i Kalmar. Han hade sagt att borgerlig socialpolitik skulle leda till att soppköken åter fick plockas fram i Sverige. Bortsett från överdriften, inte något parti, inte ens moderata samlingspartiet, vill rasera vår sociala välfärd. Poängen är att den socialpolitik som *centern* står för ger mycket mer av grundtrygghet än den socialpolitik som socialdemokraterna i dag står för. Om soppköken behöver plockas fram, är det nog till undantagspensionärerna, de udda hemmafruarna och en

och annan änka som i dag förvägras allt socialt skydd. Det är inte några stora grupper, men hotet är överhängande som jag ser det. Därför behöver vi verkligen en diskussion om socialförsäkrings-systemets framtida utveckling utifrån de ideologiska utgångspunkter som jag försökt redovisa.

Slutord

Social välfärd, allas sociala välfärd, kan inte säkerställas med ett försäkringssystem som är ett plagiat av privata försäkringar. Social välfärd måste ha ett socialt innehåll, vi måste ta vara på den solidaritet som finns mellan människor och forma en politik som kan ge alla en dräglig tillvaro.

Social välfärd gäller ju i dagens läge inte bara pengar, det gäller i mycket hög grad också service. Det är stor skillnad att bo ute i glesbygd jämfört med att bo i Stockholmsområdet. Enligt tidningen Affärsvärlden är kollektivtrafiken i dag utformad så att vi som bor i de stora tätorterna inte bara har en mycket bättre service utan vi har även denna vår kollektivtrafik på glesbygdens bekostnad. Förhållandet har börjat bli detsamma när det gäller läkarvård. Därför har Dagmar-beslutet tillkommit. Det har uppfattats som ett tvångssystem, ett förbudssystem, vilket det i verkligheten inte är. Dagmar-beslutet gäller i första hand en utjämning av kostnader.

Skall vi kunna hålla fast vid allas rätt till social välfärd, är det också viktigt att vi betonar att alla har rätt till ett eget arbete. Grunden för välfärdssamhället är att alla har sysselsättning. Vi måste vidga välfärdsbegreppet, försöka tillgodose krav inte bara på service och pengar utan också på god miljö och livskvalitet. I framtiden måste alla människor få bli delaktiga av produktionslivet; så som ungdomar ofta uttrycker sig: känna att just jag behövs, jag har någon betydelse i produktionsprocessen.

Dessa målsättningar, god ekonomi, god service och allas rätt till arbete, kräver flexibilitet, utvecklingskraft och bevarad konkurrenskraft i det svenska näringslivet. För att uppnå detta är det en decentraliserad samhällsstruktur vi måste sträva efter. I småskaligheten som centerpartiet talar för finns både utvecklingskraft och möjligheter för individen att göra sig gällande. Där finns också större möjligheter än i det storskaliga samhället att känna sig delaktig i utvecklingen. Vi måste få mindre av detalj-

regleringar, mer av generell politik. Vi måste bekämpa koncentrationen av ägande, dvs sådant som korsvist ägande, ask-i-ask-ägande, det ökade institutionella ägandet, ägandet genom fonder, inte bara fonder i statens hand utan också privata fonder.

Inom centern funderar vi mycket på hur man skall kunna åstadkomma en renässans för ägandet. Det är ganska svårt att hitta metoder för detta, och i den mån det vid högskolornas institutioner finns forskare som saknar forskningsuppgifter, så tar er gärna an detta, för detta är problem som jag tror att vi i framtiden behöver ägna mycket tid och kraft åt.

De ideologiska rötterna till socialdemokratin ekonomiska politik

Sedan länge har det främsta målet för socialdemokratin ekonomiska politik varit arbete åt alla. Detta rättesnöre har man hållit fast vid med stor konsekvens. I valet av medel i den ekonomiska politiken har emellertid socialdemokratin visat sig vara odogmatisk och flexibel. Det märks inte minst i den ekonomiska politik som bedrivits sedan 1982 och som avvisat såväl en arbetslöshets-skapande åtstramningspolitik som en ensidig expansionspolitik.

Vägen till denna den "tredje vägens politik" har för den 100-åriga svenska arbetarrörelsen varit lång och slingrande. Jag skall här i hopträngd form söka redovisa de ideologiska och doktrin-historiska rötterna till dagens ekonomiska politik – från Marx, via Karleby och Wigforss, till Feldt.

Värdeläran

Låt oss börja från början, nämligen med den marxistiska värdeläran. Enligt denna är det arbetet som skapar alla nya värden i samhället. Samtidigt är arbetskraften själv en vara, som köps och säljs på en marknad. Denna vara har dock den speciella egenskapen att dess eget värde är mindre än värdet av de varor den skapar. Mellanskillnaden – som kapitalisten lägger beslag på i kraft av sitt ägande till produktionsmedlen – kallar Marx för "mervärde".

Värdeläran är både en lära om utsugning och en bas för förut-sägelser om kapitalismens framtid. Konkurrenten driver de olika kapitalisterna att rationalisera produktionen och ersätta mänsklig arbetskraft med maskiner. Men därmed hamnar kapitalisten i

en rävsax. Ty då arbetets andel av de samlade kapitalutläggerna sjunker, tenderar även profitkvoten att sjunka (eftersom det bara är arbetet som kan skapa nya värden). För att hålla uppe profitkvoten måste utugningen ökas. Lönerna måste hållas tillbaka – men då blir följden att konsumenterna inte får råd att köpa alla de varor som tillverkas. Överproduktionskriser uppstår. Eftersom dessa är inbyggda i det ekonomiska systemet finns ingen bot inom kapitalismens ram. Kriserna kommer att återkomma och förvärras, ända till dess det kapitalistiska systemet bryter samman under trycket av sina egna, inre motsättningar.

Så långt Marx. Detta synsätt kunde naturligtvis inte föra med sig några praktiska eller konkreta slutsatser rörande den ekonomiska politiken för den unga arbetarrörelsen. Dels var det ännu långt till något maktövertagande, dels var ju den allmänna slutsatsen att den kapitalistiska anarkin näppeligen gick att styra. Frågan om hur den dåtida ekonomin skulle förvaltas och styras ställdes därför aldrig på dagordningen. Arbetarrörelsens främsta politiska uppgift var i stället, blev slutsatsen, att arbeta för allmän rösträtt som ett led i kampen för ett helt nytt samhälle.

Mot slutet av 1800-talet kom värdeläran i snävare mening att minska i betydelse. Inom nationalekonomin kom i stället den sk neoklassiska teorin – enligt vilken samspelet mellan utbud och efterfrågan bestämmer marknadernas utseende och utveckling – att dominera alltmer. I Sverige bidrog, där den ortodoxa marxismen för övrigt aldrig var särskilt inflytelserik, den framstående radikale ekonomen Knut Wicksell till att även arbetarrörelsen övergav den marxistiska värdeläran på ett ganska tidigt stadium.

Men eftersom arbetarrörelsen fortfarande stod fast vid sin principiella uppfattning om slutmålet att avskaffa kapitalismen, hamnade den därigenom i ett sorts ekonomisk-teoretiskt vakuum. Den långsiktiga synen på kapitalismens utveckling kvarstod, men i analysen av den löpande ekonomiska utvecklingen och den dagliga ekonomiska politiken hade arbetarrörelsen inget att sätta i stället för den dominerande, huvudsakligen liberala, neoklassiska teorin.

”Ödestro”

Efter hand kom avsaknaden av ett ekonomisk-politiskt program att bli ett verkligt problem. På 1920-talet hade socialdemokratin

tillsammans med liberalerna genomdrivit allmän och lika rösträtt och parlamentarism; man hade därigenom också börjat få del av den politiska makten. Men vad skulle man göra med den? och vad skulle man göra med ekonomin?

Man stod med övergiven värdelära, och den återstående marxistiska historiefilosofin gav ingen konkret vägledning. Tvärtom var det tydligt att verkligheten inte stämde överens med de marxiska profetiorna om kapitalismens ödesbundna undergång. Någon ekonomisk katastrof eller utarmning av proletariatet syntes inte till. Tvärtom steg arbetarklassens standard. Någon polarisering av klasserna skedde inte. I stället steg en ny medelklass fram.

I detta läge fanns en risk att drabbas av det som statsvetarna Tingsten och därefter Lewin kallat "ödestro", och som härrörde ur motsättningen mellan det långa och det korta perspektivet: Varför skulle man administrera kapitalismen med ekonomisk politik och varför skulle man sträva efter socialpolitiska reformer, om utvecklingen mot ett sammanbrott ändå var ödesbestämd? Kanske sådana reformer t o m skulle fördröja utvecklingen mot den socialistiska omdaning?

Kravet på ett dagspolitiskt handlingsprogram förstärktes när socialdemokraterna själva kom i regeringsställning. Skulle man verka för socialiseringar, eller skulle man nöja sig med att administrera kapitalismen och förtrösta sig på att det oundvikliga sammanbrottet för kapitalismen ödesbundet skulle komma i alla fall?

I praktiken kom mycket av denna konflikt att lösas genom att dagspolitiken gav partiet fulla händer, inte minst på kommunal nivå. Socialpolitiken kom att kräva allt större uppmärksamhet, samtidigt som 8-timmarsdagen och andra konkreta reformer dominerade rikspolitiken. Handlingsviljans gradvisa seger över ödestron har dramatiserats av Herbert Tingsten, som skrev om denna tid:

Den ideologiska idyllen i hägnet av Marx' stora perspektiv var slut och kunde icke återställas . . . en ständig spänning förelåg mellan det nya behovet av realism och konkretion och den gamla utopismen. Samtidigt som man sökte forma praktiska uppslag, talade man därför om att låta "utvecklingen" råda, att anpassa sig efter "förhållandena", sådana de faktiskt voro beskaffade. Endast med tveksamhet trädde de socialdemokratiska ledarna ut ur det marxistiska drömslottet.

Samtidigt gjorde sig behovet av en mera långsiktig idépolitisk argumentation sig påmint. Alltemellanåt, säger Lewin, "kändes det nödvändigt att markera, att det socialdemokratiska partiet byggde på idéer av principiellt annat slag än de borgerliga partierna. Och då fanns det inte mycket annat att tillgå än med tiden tämligen resignerade hänvisningar till den detroniserade marxismen med dess ekonomiska determinism."

Hela tjugotalet förgick, utan att något dagspolitiskt eller ekonomisk-politiskt program som kunde överbrygga klyftan konkretiserades. Någon "arbetarklassens nationalekonomi" lyckades man inte utveckla.

Denna problematik kom att lösas längs två vägar; dels fick den nya arbetslöshetspolitiken sitt genombrott i början av 1930-talet, dels upplöstes socialiseringsideologin till förmån för tesen om "funktionssocialismen".

Wigforss och arbetslöshetspolitiken

Under 1920-talets regeringsinnehav led socialdemokraterna av att de på arbetslöshetens område inte hade något att ersätta den förhärskande liberala ekonomiska teorin med. Eftersom det stora marxistiska perspektivet inte hade någon vägledning att ge i den konkreta dagspolitiken, återstod dem inget annat än att ansluta sig till den borgerliga arbetslöshetspolitiken. I praktiken innebar det, att man instämde i tesen att endast lönesänkningar kunde minska arbetslösheten och att nödhjälpsarbetena skulle betalas sämre än den öppna marknadens arbeten.

Vid ingången till 1930-talet och dess massarbetslöshet lade emellertid socialdemokraterna om sin ekonomiska politik radikalt. Ernst Wigforss spelade här en banbrytande roll, när han i sin dubbla funktion av ledande socialdemokratisk politiker och drivande ekonomisk-politisk debattör sökte sig nya vägar än de nationalekonomiskt gängse.

Mot slutet av 1920-talet började Wigforss, driven av sin syn på det orättfärdiga i att de arbetslösa skulle betala den ekonomiska krisen, hävda att staten i tider av depression borde motverka köpkraftsbortfall genom att ta sparmedel i bruk. Detta var i klar kontrast till den förhärskande liberala teorin, enligt vilken arbetslösheten orsakades av för höga löner och inte av för låg efterfrågan. Däremot fanns en tydlig parallell till den marxistiska kriste-

orin, enligt vilken det ju var arbetarnas bristande köpkraft som var en avgörande orsak till överproduktionskrisen. Men medan Marx hade dragit slutsatsen att problemen inte kunde lösas inom kapitalismens ram, drog Wigforss slutsatsen att det fanns en möjlighet att använda statsmakten för att åtminstone mildra krisen. Staten borde kunna anordna allmänna arbeten för de arbetslösa; och dessa arbeten borde betalas med marknadsmässiga löner, eftersom målet var att pumpa ut köpkraft i samhället. Härigenom föregrep Wigforss i praktiken den keynesianska revolutionen av nationalekonomin. Och han lyckades också vinna det socialdemokratiska partiet för en fullständig omläggning av arbetslöshetspolitiken efter de nya riktlinjerna.

Den nya, aktiva politiken antogs på 1932 års partikongress och satte sin prägel på samma års valrörelse. Wigforss kodifierade den i sin pamflett *Har vi råd att arbeta?* – en av svensk politisk historias mest inflytelserika skrifter. Där gjorde han rent hus med den liberala uppfattningen om arbetslöshetens orsaker:

Ju svårare krisen blir, ju mer arbetslösheten växer, desto mindre blir inkomsterna i hela samhället, desto mer måste alltså kravet på sparsamhet skärpas och desto omöjligare skulle det bli att sätta igång arbeten. Inför den växande arbetslösheten skulle medborgarna alltså bekymrat men undergivet säga till varandra: Vi är för fattiga för att kunna arbeta. Och ju fattigare vi blir, desto mindre har vi råd att arbeta.

Det finns inte folk med sitt sunda förnuft i behåll, som i längden kan slå sig till ro med en ekonomisk visdom av detta dårhusmässiga slag.

I stället skulle, menade Wigforss, staten ta på sig ett ansvar för sysselsättningen och genom den ekonomiska politiken stabilisera efterfrågan i samhället; i lågkonjunkturer skulle man öka köpkraften genom en expansiv politik, medan man i högkonjunkturer skulle föra en åtstramande politik och samla i ladorna inför nästa konjunkturedgång. Gunnar Myrdal beskrev den nya politiken i en bilaga till 1933 års finansplan, och Sverige blev det första land i världen som slog in på en ”kontracyklisk” blandekonomisk politik – sedermera formaliserad av Keynes och Stockholmsskolan.

Det går knappast att överskatta betydelsen av detta politiska

vägval. Den nya politiken passade på många sätt den reformistiska strategin som hand i handske. Den utgjorde ett vetenskapligt framsteg, som på en och samma gång gav konkreta möjligheter att lösa samhällets och människornas problem. Den gav entusiasmerande konkreta uppgifter, som *både* var bra i dagspolitiken och samtidigt långsiktigt låg i linje med uppbyggnaden av en offentlig sektor som kunde bli en motvikt till privatkapitalismen.

Karleby och funktionssocialismen

Den nya ekonomiska politiken kom också att understödja en nyorientering i synen på socialiseringsfrågan. Fram till 1920-talet hade en omfattande men tämligen fruktlös debatt om socialiseringsfrågan fortgått inom partiet. En stark falang inom socialdemokratiet menade att alla reformer var meningslösa, om man inte socialiserade produktionsmedlen. Den vanliga invändningen mot reformförslag var: "Detta problem kan inte lösas inom den kapitalistiska ordningens ram."

Under 1920-talet skedde en gradvis uppluckring av socialiseringsideologin. Man diskuterade en strategi som senare kom att kallas "funktionssocialism"; dvs i stället för att formellt socialisera ägandet riktar man in sig på att beskära kapitalisternas bestämmanderätt med hjälp av statlig politik och lagstiftning – samt med hjälp av starka fackliga organisationer. Den drivande ideologen var Nils Karleby, som hävdade att det traditionella socialiseringsvapnet var otympligt:

Genom en lagstiftning som främjar samhällets omdaning till kollektivism, men som överlåter själva utförandet till självständigt handlande individer, vinnes i de flesta fall effektivare resultat än genom direkt ingripande med avlönade tjänstemän.

Äganderätten var, menade Karleby, egentligen inget annat än "den form för disposition av föremål, som staten genom lagstiftning uppdragit". Staten kunde därför på olika sätt inskränka äganderätten utan formella socialiseringsaktioner. I sin bok *Socialismen inför verkligheten* (1926) hävdade Karleby att

varje ingripande genom statliga eller organisatoriska åtgärder innebär ett upphävande av den absoluta egendomssuveränite-

tens och frikonkurrensens system. I och med att jag griper mig an att genom lämpliga åtgärder lösa de problem som detta system vållar, har jag givit mig utanför den kapitalistiska ordningens ram. Faktiskt upphävt de kapitalistiska förutsättningarna.

I det allra sista stycket i sin sista artikel sammanpressar Karleby sin uppfattning i några minnesvärda formuleringar:

Ingen som en tid följt socialistisk politik, har kunnat undgå att frapperas av det faktum, att partiets deltagande i det praktiska reformarbetet liksom ansetts vara i behov av en ursäkt. Det är, som det verkliga socialistiska arbetet skulle vara förlagt till en framtid, medan man i nutiden tyvärr måste nöja sig med reformer inom "den kapitalistiska ordningens ram". I den mån detta skulle betyda något annat än att arbetarklassens synpunkt kan hävdas kraftigare ju starkare dess ekonomiska och politiska makt blir, hör den till de mindre goda frukterna av en fetischistiskt inriktad teori. Alla de sociala reformer, som under trycket av arbetarklassens krav och med den moderna produktionens utveckling uppkomna problem tvingat sig från, utmynnade i en ökning av det sociala och en minskning av det privata bestämmandet över egendomen, innebärande en socialistisk samhällsordning av precis samma art som den i framtiden tänkbara. De innebära en söndermalning av det kapitalistiska samhället i egentlig mening, en ständigt fortskridande uppväxt av nya samhällsformer.

Tage Erlander har i sina memoarer vittnat om hur Karlebys tankar medförde ett slags förlösning för den unga generation socialdemokrater som frustrerats av ödestron och slitningar mellan det långa och korta perspektivet. Karlebys tankar innebar, menade Erlander, att den passiviserande effekten av socialiseringsfalangens invändningar mot reformpolitiken slogs tillbaka:

Att säga att ett problem inte kan lösas inom den kapitalistiska ordningens ram är i grunden icke annat än det självklara, att problemen inte kan lösas om ingen bryr sig om att lösa dem. Uttrycket innebär alltså ingenting annat än att vi måste ingripa mot det onda om vi vill övervinna det.

Den politiska slutsatsen var, enligt Erlander, att den stegvisa reformismen var det bästa sättet att gå framåt. ”Det”, sade Erlander, ”var nyttigt för oss. Vi behövde inte längre be om ursäkt för det dagliga reformarbetet.”

”Planhushållningsideologin”

Funktionssocialismen var således en ideologisk dödsstöt åt ödestron. Den var en uppfordran till handling – och därmed blev den också ett kraftigt stöd för den nya handfasta krispolitiken, vilken blev det självklara medlet att reglera kapitalets bestämmanderätt *utan* socialiseringar.

Den nya inriktningen fick sin första programmatiska utformning av Wigforss i ett betydelsefullt anförande vid 1932 års partikongress. Wigforss talade där om att socialdemokratin hade två rötter: marxismen och liberalismen. Den ur marxismen härledda socialiseringsideologin hade ställt socialdemokraterna vid sidan av utvecklingen som passiva åskådare. Den dagliga politiken hade därför fått bli den ekonomiska liberalismen – och denna hade, fastslog Wigforss, vid varje tillfälle ställt sig i vägen då det gällt att ge det socialdemokratiska partiet en mera aktiv ekonomisk politik.

Nu gällde det, sade Wigforss, att bryta sig loss från såväl socialiseringsideologin som den ekonomiska liberalismen. Man kan socialisera storföretag på storföretag, men det rycker i sig inte ”vårt näringsliv ur den fria marknaden och dess kaos”. I stället gällde det att skapa en mer ”planmässig hushållning” genom ökade statliga ingrepp – via näringspolitiken, arbetsmarknadspolitik, socialpolitiken och en utbyggd offentlig sektor. Tanken på en socialistisk produktionsordning upprätthålls. Men denna skall inte nås genom socialiseringar av storföretag, utan genom den ekonomiska politiken och ingripanden i det ekonomiska livet. Den nya arbetslöshetspolitiken med statliga produktiva arbeten till marknadsmässiga löner stod som första punkt på dagordningen.

1932 är således ett märkesår i den ekonomisk-politiska ideologitvecklingen. Den gamla socialiseringsideologin ersattes även formellt av folkhemstanken, enligt vilken en aktiv arbetsmarknadspolitik och socialpolitik tillsammans med en växande offentlig sektor steg för steg skulle begränsa marknadens anarki och

kaos. I och med att socialdemokratien tog på sig regeringsansvaret och inledde en lång regeringsperiod förstärktes denna uppfattning.

Man ställdes inför högst påtagliga och konkreta arbetsuppgifter: att bekämpa arbetslöshet och social misär. Vad regeringspolitiken i praktiken då kom att inriktas på var inte att bekämpa marknadsekonomin i sig utan snarare att bekämpa dess *brister*. De huvudsakliga medlen var två: dels en aktiv ekonomisk politik som framför allt genom full sysselsättning försökte minska den ofrihet och otrygghet som konjunktursvängningarna skapade för löntagarna, dels en fördelningspolitik som bl a genom sociala reformer motverkade den ojämna fördelningen av inkomster och förmögenheter.

I stort sett har hela utvecklingen under de senaste 50 åren inneburit att denna huvudlinje förstärkts och bekräftats – dock med ett sällsamt mellanspel, nämligen under andra världskriget. Under samlingsregeringen infördes gradvis en allt mer utvecklad planhushållning, som nödvändiggjordes av avspärning, varuknapphet och fredsekonomin omställning till en beredskapsekonomi.

Efterkrigsprogrammet

När socialdemokratien lade fram sitt efterkrigsprogram 1944, hade det i fråga om den ekonomiska politiken en klar inriktning på planhushållning som ett, i varje fall partiellt, alternativ till marknadshushållning. Det berodde dels på att erfarenheterna från kriget visade att en planerad ekonomi kan fungera under vissa betingelser, dels på att programskrivarna utgick ifrån att dessa betingelser skulle komma att råda under åtskilliga år framåt. Så väntade man sig – bl a på grund av erfarenheterna från första världskriget – en djup efterkrigsdepression med hög arbetslöshet, protektionism och dåligt fungerande internationella marknader.

Åtskilligt i efterkrigsprogrammet blev praktisk politik i Sverige – inte minst på socialpolitikens område – men de delar som behandlade planering och planhushållning förverkligades inte i större skala. En del av förklaringen till detta ligger säkerligen i det hårda politiska motstånd – av Per Albin Hansson döpt till PHM-kampanjen – som mötte planeringsidéerna i efterkrigsprogrammet, men avgörande var nog snarare att den ekonomiska

utvecklingen blev en annan än den man väntat sig.

I stället för en djup efterkrigsdepression kom, som bekant, en lång och ihållande tillväxtperiod. Återuppbyggnaden av det krigshärjade Västeuropa kom att fungera som en gigantisk investeringspump, vilken genererade ett starkt efterfrågetryck och en lång högkonjunktur, understödd av handelsliberalisering och snabbt växande internationella marknader.

I Sverige späddes den långa högkonjunkturen på av det faktum att den svenska industrin stod oskadd efter kriget, och dessutom hade industrin en produktionsinriktning på just sådana investeringsvaror som krävdes för återuppbyggnaden av Europa. Den ekonomiska politikens problem blev inte att bekämpa arbetslöshet och stagnation, utan att hantera en ekonomi på gränsen till överhettning, i snabb tillväxt med brist på arbetskraft och ett ständigt närvarande inflationstryck.

I detta klimat kom de mera långtgående planeringsidéerna från efterkrigsprogrammet ganska snart att sjunka undan. Planushållningen visade sig helt enkelt onödig; tillväxten och sysselsättningen behövde inte planeras fram. Den ekonomiska politikens huvuduppgift blev i stället att hålla en tillväxtekonomi i någorlunda balans med en aktiv konjunkturpolitik, en rörlighetsfrämjande arbetsmarknadspolitik. Finanspolitiken måste bereda utrymme för ständigt växande investeringar och en ständigt stegrad ambitionsnivå vad gällde sociala och utbildningspolitiska reformer.

1950- och 1960-talen

Ett efter hand allt mer inflytelserikt recept på hur detta skulle åstadkommas var den s k Rehn-Meidnerska modellen. Den var ett försök att åstadkomma både full sysselsättning och låg inflation på samma gång. Huvudingredienserna var å ena sidan en stram budgetpolitik som skulle hålla tillbaka inflationstrycket, och å den andra sidan en aktiv arbetsmarknadspolitik som skulle bryta upp flaskhalsar och se till att eventuella arbetslöshetsproblem löstes med riktade ingrepp.

Denna allmänna strategi kompletterades med en keynesiansk konjunkturpolitik, som syftade till att jämna ut konjunktursvängningarna genom en expansiv politik i nedgångar och en åtstramande politik i uppgångar. Graden av aktivism i konjunk-

turpolitiken skall dock inte överdrivas. De socialdemokratiska finansministrarna har alla varit skeptiska till att låna till större konjunkturstimulerande insatser; strävan efter sunda statsfinanser har varit ett genomgående tema i budgetpolitiken alltifrån Thorsson till Feldt.

Under 1950- och 1960-talen gav denna ekonomiska politik och den långvariga efterkrigskonjunkturen mycket goda resultat. Välståndet steg snabbt, den sociala tryggheten kunde byggas ut, och full sysselsättning kunde bevaras.

Allt detta ledde inte bara till att idéerna om planhushållning och förstatligande förlorade i aktualitet. Det råder inte heller något tvivel om att socialdemokratins syn på marknadsekonomin gradvis förändrades. För *det första* visade den privatkapitalistiska marknadsekonomin sin förmåga att skapa tillväxt och utveckla ekonomiskt välstånd. För *det andra* började arbetarrörelsen tro, att det också i ett sådant ekonomiskt system var möjligt att nå en önskvärd grad av jämlikhet, trygghet och frihet även för löntagarnas stora massa. De växande ekonomiska resurserna kunde, menade man, med en stark fackföreningsrörelse, progressiv beskattning och en ökad offentlig sektor användas för utjämning av de ekonomiska villkoren, även om marknadskrafterna strävade åt motsatt håll. Och om den ekonomiska politiken blev effektiv nog att ständigt hålla full sysselsättning, kunde det tidigare beroendet av marknadens svängningar upphävas och otryggheten och ofriheten minskas.

Kjell-Olof Feldt har sagt att denna gradvis förändrade attityd illustrerar

den svenska socialdemokratins utveckling från en ganska doktrinär marxism till en reformistisk syn på både privatkapitalismen och marknadsekonomin. I stället för att bekämpa marknadsekonomin har vi försökt tämja den. Vi har velat minska eller avlägsna dess negativa konsekvenser för det människor upplever som väsentliga inslag i ett gott liv – rättvisan, tryggheten och friheten. Av ganska självklara skäl har vi velat förstärka marknadsekonomens hittills obestridda förmåga till en dynamisk tillväxt genom att göra den socialt acceptabel – det ekonomiska system som åstadkommer inte bara ett växande välstånd utan välstånd för alla, inte bara sysselsättning utan sysselsättning för alla.

1970-talets problem

Den här utvecklingen pågick ända fram till slutet av 1960-talet. Det var ”rekordåren”; den längsta period vi någonsin skådat av närmast oavbruten ekonomisk tillväxt, hög sysselsättning och stabila priser. På många håll började man tro att människan lärt sig att kontrollera och styra marknadskrafterna utan att hämma ekonomins dynamik och växtförmåga. Sett ur socialdemokratisk synvinkel föreföll det nästan som om spänningsförhållandet mellan socialismen och marknadsekonomin hade upplösts.

Men historien slutar som bekant inte här. Mot slutet av 1960-talet uppseglade stormsvalor i form av strejker mot ackordssystem och protester mot för snabba regionala omflyttningar. En vänsterströmning ställde krav på mer långtgående regleringar av marknadsekonomin avigsidor och en mer aktiv närings- och fördelningspolitik. I mitten av 1970-talet bröts så rekordårens långa rad definitivt. Oljekrisen blev inledningen till en rad stag-nationsår i hela västvärlden, med en så småningom kraftigt växande arbetslöshet.

Anledningen till problemen var att drivkrafterna bakom den långa efterkrigskonjunkturen ebbat ut. Samtidigt hade det blivit allt svårare att styra ekonomin med traditionella medel; det allt starkare internationella beroendet gjorde att expansionspolitik för att öka köpkraften snabbt gav utslag i form av försämrad utrikeshandel. Den snabbt växande offentliga sektorn blev allt svårare att finansiera genom höjda skatter; och många års kontinuerlig inflation medförde att prisstegringarna till slut började accelerera och spä på sig själva – med en rad problem som följd. I Sverige förvärrades problemen av en akut kostnadskris och av att våra gamla basindustrier blev utsatta för hård internationell konkurrens.

Resultatet blev att den socialdemokratiska regeringen föll, efter mer än 40 år vid regeringsmakten. Den nya borgerliga regeringen lyckades till en början, med hjälp av arbetsmarknadspolitiken, hålla tillbaka arbetslöshetsökningen; samtidigt uppvisade emellertid industriproduktion, statsfinansier och utrikeshandel en betydligt svagare utveckling än omvärldens.

Nyliberalismens utmaning

Den ekonomiska krisen utlöste starka politiska reaktioner – framför allt från höger. En starkt konservativ strömning tog befä-

let över debatten och politiken i flera länder, däribland i USA och i Storbritannien. Den nyliberala ideologin – starkt influerad av nationalekonomiska skolor som monetarismen och delar av den s.k. Public Choice-skolan – skyllde 70-talskrisen, och svårigheterna att bemästra den, på de politiska och ekonomiska system som byggts upp i industriländerna under efterkrigstiden.

Attackerna riktades mot keynesianismen och dess tes om samhällets ansvar för sysselsättningen och mot den blandekonomi som den statliga interventionspolitiken skapat. Välfärdsstaten och de växande offentliga utgifter den fört med sig sades ha sugit ut resurser ur den privata sektorn. Höga skatter och ekonomisk utjämning påstods ha tagit kraften ur privatkapitalismens motor, vinstintresset. Starka fackföreningar sades ha berövat företagen dess väsentliga friheter.

Slutsatsen blev att den rena marknadsekonomin måste återupprättas. Fältropet från nyliberalerna blev: Låt marknadskrafterna avgöra sysselsättningen och arbetslösheten. Acceptera på nytt rejäla inkomst- och förmögenhetsskillnader. Sänk offentliga utgifter och skatter. Försvaga fackföreningarna så att de inte kan ställa krav för sina medlemmars räkning.

Dessa idéer innebar en radikal brytning med den samhällsutveckling som pågått i flertalet industriländer – däribland Sverige – sedan andra världskrigets slut. Visserligen fick de till en början ett mycket blekt återsken i den praktiska ekonomiska politik som de borgerliga regeringarna förde i Sverige mellan 1976 och 1982. I andra länder, som Storbritannien och Holland, har de tillämpats mer konsekvent – med resultatet att inflationen visserligen har pressats tillbaka, men att arbetslösheten i stället nått nivåer som för bara ett decennium sedan skulle framstått som fullständigt otänkbara; i Västeuropa uppgick den öppna arbetslösheten 1985 till drygt 11 procent, i Storbritannien var siffran 13 procent och i Holland över 15; ungdomsarbetslösheten i Västeuropa låg på över 22 procent och i stora delar av Midlands – den europeiska industrialismens vagga – uppgick den till 50 procent!

Den tredje vägen

De svenska socialdemokraterna bestämde sig i detta läge för att gå emot den nyliberala vägen. I krisprogrammet *Framtid för Sverige* (1981) höll partiet fast vid att både den fulla sysselsättningen

och välfärdens fördelning är ett gemensamt, kollektivt ansvar. Man sade också nej till den typ av åtstramningspolitik som runt omkring i Europa drivit upp arbetslösheten.

Samtidigt stod det klart att förutsättningarna för en traditionell socialdemokratisk ekonomisk politik nu var radikalt annorlunda än under efterkrigstiden. Ett gigantiskt budgetunderskott och ett högt skattetryck gjorde att en snabb offentlig expansion var utesluten. Underskottet i utrikeshandeln omöjliggjorde en ökning av den inhemska efterfrågan. En svag industrisektor med fallande investeringar gjorde det nödvändigt att låta vinsterna stiga för att locka fram en ökad kapitalbildning.

Krisprogrammet slog fast, att en ny period av snabb industriell tillväxt var absolut nödvändig, om sysselsättningen skulle kunna ökas. Men programmet slog också fast, att detta i det rådande läget inte kunde ske genom en expansiv budgetpolitik och växande budgetunderskott. Tillväxten måste framför allt hämtas från två andra källor, nämligen export och investeringar – något som var nödvändigt för att minska vår skuldbörda till utlandet och förnya industrisektorn. Det innebar, att den uppgift den tillträdande socialdemokratiska regeringen ställdes inför 1982 var att gå en ”tredje väg” – mellan arbetslöshetsskapande åtstramning och inflationsdrivande expansionism. Det gällde, sade man, att *både* arbeta och spara sig ur krisen – och att dessutom tillåta stigande vinster och hålla tillbaka kostnadsstegringarna i företagen. Kjell-Olof Feldt har framhållit att

denna uppgift innebar en stor utmaning för det socialdemokratiska partiet. Vi såg oss på goda grunder bundna att försvara de offentliga utgifterna – service och transfereringar – som ett oundgängligt medel för att förverkliga våra idéer om ett samhälle där frihet och välfärd når alla. Men skulle detta instrument fungera, måste vi – i det katastrofala budgetläge vi övertog från de borgerliga – radikalt förstärka finansieringen av dess kostnader, samtidigt som ibland smärtsamma omprövningar av innehållet i de offentliga utgifterna blev oundvikliga. Under alla förhållanden var en fortsatt utgiftsexpansion utesluten.

För ett parti, som i tre årtionden byggt sin politik på att värna arbetarnas reallöner och oförtrutet bygga vidare på sitt sociala reformverk, kunde denna inriktning av den praktiska

politiken upplevas som ett avsteg från dess idétraditioner. Frågan var om arbetarrörelsen kunde visa sin styrka genom att kunna ompröva vissa medel i sin politik utan att förlora sina mål och sina visioner ur sikte.

I dag vet vi att socialdemokratien faktiskt – om än med viss vanda – *kunde* visa denna styrka under mandatperioden 1982–85. Politiken inleddes med en stor devalvering och följdes upp med investeringsfrämjande åtgärder, vilket drev upp vinsterna i näringslivet kraftigt. Detta var nödvändigt för att stärka konkurrenskraften och sätta igång investeringarna, men det skapade samtidigt fördelningspolitiska spänningar. För att motverka dessa sattes en rad åtgärder in, alltifrån löntagarfonder till skärpt aktievinstbeskattning. Ändå är det otvivelaktigt just fördelningspolitiken, som utgjort den svåraste stötestenen i den interna partidebatten om den ekonomiska politiken. Problemen har inte precis underlättats av, att det varit nödvändigt att bedriva en kärv budgetpolitik för att hålla tillbaka de offentliga utgifterna och minska budgetunderskottet.

Gradvis har emellertid insikten växt fram, att fördelningspolitiken i dag med nödvändighet måste se annorlunda ut än under 1950- och 1960-talen. Då var dess uppgift att fördela ett ökande välbefinnande och genomföra nya reformer ovanpå en stark ekonomisk tillväxt.

Men under 1970-talets industrikrise sjönk reallönerna, samtidigt som ett fåtal kunde göra sig enorma förmögenheter i hägnet av ett budgetunderskott som sprutade pengar och som drev upp inflationen och så småningom räntorna. Resultatet blev såväl en iögonenfallande ”nyrikedom” som en under senare tid allt mer uppmärksammas ”nyfattigdom”; något som bl a inneburit en halv miljon socialbidragstagare.

Därmed har också fördelningspolitikens uppgifter och inriktning ändrats. Vad det nu handlar om är framför allt att söka skapa förutsättningar för ekonomisk tillväxt och ökad sysselsättning, samtidigt som budgetunderskottet skall pressas tillbaka. I synnerhet är det viktigt att pressa tillbaka inflationen, som dels urholkar löntagarnas reallöner, dels omfördelar samhällets förmögenheter på sätt som framstår som både slumpmässigt och orimligt. Bara genom lägre inflation, ökad sysselsättning och en god tillväxt blir det möjligt att på en och samma gång minska

utrymmet för "klippekonomin" och förbättra förutsättningarna för folkflertalet att leva på sin lön. Den tredje vägens politik, som innebär ett konsekvent fullföljande av denna linje, är därmed i sig det mest effektiva sättet att bekämpa både den nya fattigdomen och den improduktiva nyrikedomen. Att försöka nå samma resultat genom högre skatter och nya bidrag vore att angripa symptomen i stället för orsakerna.

Sett i detta perspektiv innebär den ekonomiska politiken sedan 1982 en *i sak* konsekvent socialdemokratisk fördelningspolitik, syftande till full sysselsättning och en jämn fördelning av välfärden. Även om politikens medel har måst förändras, står målen fast.

Slutord

Resultaten av den tredje vägens politik har hittills varit goda. Produktionen och investeringarna har ökat snabbt, och de finansiella obalanserna har minskat. På en och samma gång har arbetslösheten sjunkit – medan den stigit i vår omvärld – och budgetunderskottet mer än halverats. Till och med den Internationella Valutafondens hårdflörtade granskare har bedömt den svenska ekonomins utveckling mellan 1982 och 1985 som "imponerande". Samtidigt står det klart att det är under den kommande mandatperioden som den ekonomiska politiken kommer att ställas på verkliga prov.

Den omedelbara uppgiften är att bevara den goda konkurrenskraft som vunnits genom devalveringspolitiken. Därigenom kan den fulla sysselsättningen hävdas. Detta kräver att vi långsiktigt bryter inflationen – något som otvivelaktigt kommer att kräva en radikal reformering av lönebildningen. Personligen tror jag att vi kommer att få se en utveckling mot en sorts "förhandlad inkomstpolitik", där löntagarna förbinder sig att hålla tillbaka de nominella löneökningarna i utbyte mot att staten gör vissa utfästelser om fördelningspolitiken samt om arbetslöshets- och inflationsbekämpningen.

En fundamental restriktion för politiken är att budgetläget kommer att vara fortsatt kärt under överskådlig tid. Detta kommer effektivt att förhindra en återgång till 1950-talslinjens snabba utbyggnad av den offentliga sektorn. Innebörden av detta är, att sysselsättningsexpansionen under de kommande åren med

största sannolikhet kommer att finnas i den privata tjänstesektorn – och att det därför är en nödvändighet för en fullsysselsättningspolitik att rikta in sig på att skapa gynnsamma förutsättningar för en god tillväxt av denna sektor.

En annan viktig uppgift blir att effektivisera och förnya den offentliga sektorns verksamhet. Det finansiella utrymmet för offentlig expansion har krympt väsentligt, jämfört med tidigare decennier under efterkrigstiden. Staten och kommunerna måste anpassa sig till de nya ekonomiska förhållandena, vilket kräver att de måste lära sig att ”göra mer för samma pengar”, dvs omprioritera och utnyttja befintliga resurser bättre.

Det verkar därför, som om vi – inom ramen för en spännande ideologisk debatt om den långsiktiga strategin – även under de kommande åren kommer att få se en fortsatt pragmatisk ekonomisk politik. Den långa och slingrande utvecklingen från Marx till Feldt lär inte se några stora och avgörande kast under de närmaste åren. Troheten mot målen – arbete åt alla och en rättvis fördelning – står kvar, men ”trolösheten mot medlen” – för att använda ett uttryck, som myntats av tidskriften Tidens redaktion – lär dominera strävandet framåt längs den tredje vägen.

De ideologiska rötterna till VPK:s ekonomiska politik

Marx och de klassiska ekonomerna

Vänsterpartiet kommunisternas ideologiska grundval är marxismen. Detta kunde möjligen inleda i frestelse att göra saken lätt för sig och som svar på den uppställda frågan om de ideologiska rötterna till vårt partis ekonomiska politik endast hänvisa till Karl Marx ekonomiska läror. Ett sådant förfaringssätt skulle emellertid lätt leda till felaktiga slutsatser, framför allt i följande avseende: Det har ofta funnits en tendens, både hos motståndare och hos anhängare till marxismen, att se marxismen som något isolerat och avskärmat från övrig utveckling av ideologi och teori. Detta är emellertid en felsyn. På inget område uppstår teorier ur intet eller enbart som produkter av geniala personers tänkande. De står alltid i samband med den materiella omgivningen, med samhället, liksom med föregående och aktuell teoribildning inom samma område, inom vetenskapsteori liksom inom samhällsideologin allmänt. Teoriers utveckling sker alltid i strid med andra teorier och i utbytet teorier emellan.

Så också med marxismen. Även V I Lenin, som ju inte är bekant för bristande stridbarhet, betonar att marxismen inte är någon slags isolerad och förbenad lära som uppstått *vid sidan av* världscivilisationens stora utvecklingsväg. Tvärtom uppstod Marx' teoribyggnad "som en direkt och omedelbar *fortsättning* av filosofins, den politiska ekonomins och socialismens främsta representanters lära".

Lenin hänvisar här till vad "mänskligheten under det 19:e århundradet skapat i den tyska filosofins, den engelska politiska

ekonomins och den franska socialismens gestalt". (*Marxismens tre källor och tre beståndsdelar.*)

Marx skrifter på det ekonomiska området är ju också skrivna med ständiga hänvisningar till, liksom också i polemik mot, särskilt de engelska klassiska ekonomernas verk. Särskilt gäller detta naturligtvis, tyvärr ej översatt till svenska, *Theorien über den Mehrwert* (Teorier om mervärdet), som skrevs 1862–63 och utgavs i tre band 1905 och framåt. Det är en kritisk doktrinhistoria som behandlar ett stort antal ekonomiska arbeten. Där finns både den uppskattande analysen av de egentliga klassikerna liksom den nedgörande kritiken av vad Marx benämnde vulgärekonomin. Även framställningen i huvudverket *Kapitalet*, publicerat i tre delar 1873, 1885 och 1894, kryddas av talrika hänvisningar till andra ekonomer.

Vad var det då som förenade Marx ekonomiska teori med de klassiska borgerliga ekonomernas, och vad var det som skilde dem åt? Det var framför allt tre stormän på den ekonomiska teorins område som Marx prisade. Det var William Petty (1623–87), som både av Karl Marx och andra beskrivs som grundaren av den moderna politiska ekonomin. Det var Adam Smith (1723–90) som med sin *Nationernas välstånd* utvecklade det ekonomiska tänkandet till en vetenskap. Det var slutligen David Ricardo (1772–1823) som berikade och förfinade den klassiska borgerliga ekonomins teorier. Hos alla dessa tre lärofäder betonades arbetet som källan till välstånd och utgjorde analysen av arbetets produktiva verksamhet grundvalen för studierna av det ekonomiska systemet som helhet. Maurice Dobb skriver i sin *Political Economy and Capitalism* (Den politiska ekonomin och kapitalismen) så här:

I den politiska ekonomin förefaller det korrekt att säga att före publiceringen av *Nationernas välstånd* hade studiet av ekonomiska frågor inte gått utöver sin beskrivande och klassificerande nivå: nivån av primitiva generaliseringar och delundersökningar. Först med Adam Smiths arbete och dess mer noggranna systematisering genom Ricardo skapade den politiska ekonomin denna enande kvantitativa princip, som gjorde det möjligt för den att göra postulat i termer av allmän jämvikt i det ekonomiska systemet – att göra deterministiska utsagor om de allmänna förhållandena mellan olika element i systemet. I den

politiska ekonomin bestod denna enande princip, eller detta system av allmänna utsagor stöpta i kvantitativ form, av en värdeteori.

Mera exakt uttryckt handlar det om en arbetsvärdeteori. Marx gav lösningen på vissa problem i denna teori. Adam Smith hade ibland talat om mängden av arbete, ibland om värdet av det arbete som förbrukades i produktionen. Marx skilde bestämt mellan arbete och arbetskraft. I likhet med Ricardo definierade han arbete som utgivande av ett bestämt kvantum mänsklig energi. Det var en objektivt fastställbar storhet, som i varje given teknisk situation är identisk med graden av arbetsproduktivitet och oberoende av arbetskraftens värde (dvs lönenivån).

Av nutida dominerande ekonomiska tänkare kan det refererade möjligen avfärdas som finsnickeri i en för länge sedan övergiven tempelbyggnad. Ett sådant betraktelsesätt skulle emellertid vara både alltför okunnigt och alltför övermaga. I *Anti-Dühring* skriver Friedrich Engels om den gamla dispyten:

Bestämmandet av varans värde ur arbetslönen – som hos Adam Smith ännu ofta sammanblandas med bestämmandet av värdet ur arbetstiden – har med Ricardo förvisats ur den vetenskapliga ekonomin och fortsätter numera att spöka endast i vulgärekonomin. Att värdet bestäms genom arbetslönen predikas gärna av den kapitalistiska samhällsordningens enfaldigaste sykofanter (ung. betalda angivare), som på samma gång framställer även kapitalistens profit som ett slags finare arbetslön, en försakelselön (för att kapitalisten inte har slösat bort sitt kapital), en riskpremie, företagsledarlön osv.

Om Engels kallade förkunnarna av dessa teorier för sykofanter, vilka kraftord skulle han då inte behövt ta till för att karakterisera dem som predikar dagens moderna teorier där såväl produktionskostnader, inflation som arbetslöshet påstås vara bestämda av arbetslönens storlek!

Skillnaden mellan marxistisk och borgerlig ekonomisk teori

Här kan det vara lämpligt att göra några mera allmänna reflektioner om skillnaderna mellan marxistiska och borgerliga ekono-

miska teorier. Beteckningen "borgerlig" används då inte för att beteckna viss partitillhörighet, utan för att beteckna den gren av den politiska ekonomin, som "uppfattar den kapitalistiska ordningen inte som en övergående fas i den historiska utvecklingen utan tvärtom som den samhälleliga produktionens absoluta och sista form" (ur Marx: *Kapitalet* I).

Den fråga som den intresserade allmänheten oftast ställer till ekonomer är väl fortfarande följande: Varpå beror era stora meningsskiljaktigheter? Det finns, såvitt jag förstår, två förklaringar till dessa:

(1) Samhället förändras. Den verklighet som låg till grund för de klassiska borgerliga ekonomernas teorier var – med all den reverens vi tidigare gjort för dessa ekonomer – en annan än den nutida kapitalistiska.

(2) Viktigast: allt tänkande är socialt betingat. De olika ekonomiska teorierna måste ses som led i den samhälleliga utvecklingen. Utan att man tillskriver vetenskapsmännen partipolitiska biavsikter måste den tidiga borgerliga ekonomin ses som ett led i angreppet på det feodala samhället, de sentida borgerliga teorierna som försvar för det kapitalistiska samhället.

Kännetecknande för borgerlig ekonomisk teori är att den icke blott betraktar kapitalismen som samhällsutvecklingens högsta form utan i allmänhet även uppfattar alla det kapitalistiska samhällets kategorier och begrepp som eviga och absoluta. Begreppet kapital exempelvis, som i den marxiska teorin betecknar ett bestämt produktionsförhållande, dvs ett förhållande mellan människor, används i borgerliga ekonomiska teorier både för att beteckna stenåldersmannens och Robinson Crusoes redskap, moderna maskiner i ett kapitalistiskt företag och folkets egendom i ett socialistiskt samhälle.

Marx tog som uppgift i sin ekonomiska teori att sönderbryta föreställningen om det kapitalistiska samhällets begrepp som absoluta och eviga kategorier. De ekonomiska formerna i det nuvarande samhället har uppstått samtidigt med detta samhälle och är därför historiskt betingade kategorier.

En annan viktig skillnad mellan den marxistiska teorin och många borgerliga teorier på det ekonomiska området är, att marxismen till sitt väsen är *dynamisk*, dvs tar sin utgångspunkt i

ekonomins utvecklingsmekanismer. De borgerliga teorierna är däremot ofta harmoni- eller jämviktsteorier, som förklarar exempelvis kriser som avvikelser från en "naturlig" utveckling. Enligt marxismen är kriser ett aktivt och oundgängligt led i själva den kapitalistiska utvecklingen.

Den marxiska metoden

I förordet till *Kapitalet* ställer sig Marx uppgiften att "avslöja det moderna samhällets ekonomiska utvecklingslag".

I och för sig är det här ej fråga om den högre eller lägre utvecklingsgraden av de samhälleliga motsättningar, vilka framspringer ur den kapitalistiska produktionens naturlagar. Det är fråga om själva dessa lagar, om dessa tendenser som verka och realiseras med järnhård nödvändighet. Det industriellt mera utvecklade landet visar det mindre utvecklade blott bilden av dess egen framtid.

Den metod Marx använder är betingad av den uppgift han ställer. Det gäller att skilja mellan de ekonomiska begrepp, som gäller för alla samhällsformer och har absolut giltighet, och de som är historiskt betingade, bundna till ett visst produktionssystem och blott relativt giltiga. Gemensamma för alla samhällsformer är endast vissa elementära grundbegrepp som "människa", "natur" och "verktyg". Historiskt betingade kategorier är exempelvis för kapitalismen "kapital", "profit", "ränta". Dessa begrepp har blivit giltiga med det kapitalistiska produktionssättets uppkomst och kommer att försvinna med dess undergång.

Den uppfattningen förekommer ofta, kanske både bland dem som kallar sig marxister och bland motståndare till marxismen, att allt som Marx skrivit bör fattas bokstavligt som en lag och en profetia för utvecklingen. Marx själv skulle säkert ha protesterat mot en sådan tolkning. Om vi håller oss till *Kapitalet*, där Marx ekonomiska teori huvudsakligen utvecklas, blir en tolkning som den ovanstående särskilt oriktig. Marx använde sig av en abstrakt-deduktiv metod, dvs han tog ur verkligheten och samhället i hela dess mångfald fram just det väsentliga och det karakteristiska för utvecklingen och rörelsen. Sedan han funnit detta, använde han sig av metoden med successiva approximationer, dvs gick ifrån det abstrakta och allmänna till det mera konkreta, steg

för steg, och undanröjde undan för undan förenklande antaganden, så att teorin mer och mer blev omedelbart tillämplig på det aktuella skeendet.

Kapitalet består av tre delar. Del I är uppbyggd på en rad förenklande antaganden, som sedan i de följande delarna undan för undan avskaffas. De resultat som uppnås i del I är alltså av provisorisk karaktär. I många fall undergår de en mer eller mindre betydande modifikation, när fler aspekter av verkligheten dras in i undersökningen. Sådana förenklande antaganden, som jag här talat om, är t ex att undersökningen gäller ett man kan kalla genomkapitalistiskt samhälle där det endast finns kapitalister och lönarbetare, att fri konkurrens råder i så extrem mening att heller inte vare sig fackföreningar eller arbetsgivarorganisationer finns, att den tekniska nivån eller sammansättningen av kapitalet i produktionsmedel och arbetskraft är densamma i alla produktionsgrenar osv. Det följer härav att de tendenser eller lagar som framställs i del I av Kapitalet inte får fattas som direkta förutsägelser om framtiden. Deras giltighet är beroende av den abstraktionsnivå på vilken de ernåtts, och de modifikationer de måste undergå när analysen förs ner på ett mera konkret plan. En stor del av diskussionen omkring marxismen sammanhänger med att dessa grundläggande fakta inte insetts.

Den marxistiska ekonomiläran är i korthet läran om de olika tendenser som framträder och formar det kapitalistiska produktionssystemets utveckling. Dessa tendenser arbetar inte alla åt samma håll. Det kapitalistiska samhället är tvärtom fyllt av motsättningar, av motstridiga tendenser som kämpar om herraväldet. Den marxistiska teorin vill inte åta sig uppgiften att i konkreta fall säga vilken tendens som kommer att bli den dominerande och segrande. I de flesta fall blir resultatet detsamma som av två krafters spel i fysiken: en resultant som sammanfattar de olika krafterna i en högre enhet. Den allmänna utvecklingstendensen är given, om vi antar att människorna reagerar ungefär som de gjort hittills under historien. Inom denna allmänna utvecklingsbana kan emellertid mycket inträffa som inte låter sig förutsägas.

Förhållandet mellan människor

Jag har rätt utförligt uppehållit mig vid den marxiska metoden och vid de ekonomiska begrepp som används i den marxistiska

teorin och jämfört med borgerlig teoribildning. Detta ingår ju i de ideologiska rötterna till VPK:s ekonomiska politik. Uttalanden, riksdagsmotioner och anföranden kan vara svåra att helt förstå utan denna bakgrund.

Detta är särskilt tydligt när det gäller diskussionen om mervärdets (eller profitens eller vinstens) uppkomst. Detta var en av de punkter där Marx framför allt skilde sig från de klassiska borgerliga ekonomerna. Får jag en gång till citera Maurice Dobb (a.a.):

För Marx låg förklaringen av profiten, inte i någon inneboende egenskap hos kapitalet som sådant, inte i någon reell kostnad eller produktiv verksamhet som kunde hänföras till kapitalisten (lika litet som jordräntan kunde förklaras i termer av egenskaper hos naturen eller någon verksamhet av jordägaren), utan i klasstrukturen i det existerande samhället – denna klassuppdelning i egendomslösa och exproprierade som låg bakom skenet av jämlikhet och fria kontrakt och ”naturliga värden” i termer av vilka den politiska ekonomins lagar hade utformats.

Det handlade enligt Marx om förhållanden mellan människor. Även mervärdet, profiten, uttryckte ett sådant förhållande. Den viktigaste ekonomiska relationen i det kapitalistiska samhället var enligt Marx motsättningen mellan kapitalister och lönarbetare. Denna relation måste stå i centrum för undersökningen. Med abstraktionen som hjälpmedel måste den isoleras och reduceras till sin enklaste form för att kunna analyseras.

Vilken är då relationen mellan kapital och lönearbete? Enligt Marx är det en bytesrelation. Lönarbetaren säljer sin arbetskraft till kapitalisten och erhåller i gengäld arbetslön. Denna utbytesrelation är emellertid synnerligen märklig. I vanliga fall bytes varor av samma värde mot varandra. Det sker också här om vi ser till de s k bytesvärdena. Men den här sålda varan, arbetskraften är märklig på det sättet att den vid förbrukningen avger mera värde än vad som motsvarar dess bytesvärde. Kapitalisten erhåller ett mervärde som resultat av denna bytesprocess. Det är detta förhållande som betecknas som utsugning av arbetskraften. Detta är alltså enligt marxismen ett normalt förhållande under kapitalismen.

Den kapitalistiska produktionen är en produktion för profit och ej för tillgodosende av människornas behov i och för sig.

”Profitkvoten är den drivande makten i den kapitalistiska produktionen och det produceras blott vad och såvida man kan producera med profit.” (ur Marx.) Profiten som inkomstform får sin särpräglade betydelse därigenom att det tillfaller kapitalisterna, vilka såsom ägare och dirigenter av produktionsmedel avgör produktionens omfattning. Vad de strävar efter – och måste sträva efter – är största möjliga förmering av profiterna. Detta uppnås blott genom ökad ackumulation, dvs tillväxt av kapitalet, och genom ökad utsugning av arbetskraften. Förlängning av arbetsdagen och intensifiering av arbetsprocessen är därvid medel som använts under olika perioder.

Marxismen ses ibland som en enbart moralisk lära. Ja, i detta land och i dessa dagar, när t o m ståndpunkten att man inte bör sänka marginalskatterna för de högsta inkomsttagarna framställs som uttryck för avundsjuka och klasshat, är naturligtvis hela dess syn på den kapitalistiska exploateringen högst suspekt. Vad Marx syftade till var emellertid att fastställa lagbundenheter som kännetecknade det kapitalistiska produktionssättet. Förvisso kritiserade han hårt utsugningen i 1800-talets England, och förvisso tog han mycket aktiv del i den politiska kampen för att störta kapitalismen och göra slut på kapitalistklassens välde. Men han såg hela tiden kapitalägarna som representanter för en klass, inte som främst representerande en moral. I förordet till Kapitalet skrev Marx:

Ett ord för att förebygga möjliga missförstånd. Kapitalistens och jordägarens gestalter tecknar jag ingalunda i något rosen-skimmer. Men det handlar härvid icke om personerna annat än försåvitt de äro personifikationer av ekonomiska kategorier, bärare av bestämda klassförhållanden och intressen. Mindre än någon annan kan min ståndpunkt, vilken uppfattar de ekonomiska samhällsformernas utveckling som en naturhistorisk process, göra den enskilde ansvarig för tillstånd, vilkas skapelse han socialt är, hur mycket han än strävar att subjektivt höja sig över dem.

Detta är ju ännu mera påtagligt idag, då produktionsprocesser och hela ekonomier är så fast kedjade vid varandra och de transnationella företagen blir allt mera dominerande, än de var på Marx tid. Kapitalets ackumulation eller tillväxt, dess koncentra-

tion och centralisation, växer ut över de nationella staternas gränser. Ekonomi och politik blir världsekonomi och världspolitik. Internationaliseringen av produktion och marknader tilltar. Utrymmet för en nationell ekonomisk politik begränsas.

Tre viktiga ”rottrådar”

Många olika rottrådar leder till olika delar av det gemensamma ideologiska rotverk ur vilket Vänsterpartiet kommunisternas ekonomiska politik växer upp. En tråd leder till problemet om ekonomiska lagbundenheter och politisk kamp för rättvisa och en mera jämlik fördelning. Låt oss följa den via ännu ett citat ur Kapitalet:

Den kapitalistiska produktionens utveckling gör, att oupphörlig stegring av det i ett industriföretag placerade kapitalet blir en nödvändighet och konkurrensen pålägger varje individuell kapitalist det kapitalistiska produktionssättets immanenta lagar såsom yttre tvångslagar. Han tillåtes icke att bevara sitt kapital utan att permanent förstöra det, och det kan endast ske genom fortsatt ackumulation.

Och kapitalet kan endast växa – om vi här bortser från centralisationen av redan existerande kapital eller att de stora fiskarna äter upp de små – genom tillägnande av mervärde och genom att så stora delar som möjligt av detta läggs till kapitalet. Eller för att sammanfatta: genom utsugning av lönarbetarklassen. För kapitalisten är det ett tvång att öka sina profiler, för lönarbetaren är det ett tvång att värna sin reallön och även söka höja den. Detta tvång kommer ur hans sociala situation. Kapitalets och lönarbetets intressen står alltså mot varandra, när det gäller fördelningen av produktionsresultatet.

Marxismens teoretiska slutsats, att det för varje kapitalist är ett tvång att öka sitt kapital, leder ju icke till det politiska ställningstagandet att man – såsom både den socialdemokratiska regeringen och de borgerliga partierna i dag hävdar – bör se till att bolagen får höga vinster. Ligger häri en motsägelse? Nej, icke för en socialist – och borgerliga marxister lär det icke finnas.

Man kan självfallet vara mycket medveten om det kapitalistiska samhällets mekanismer och ändå – eller hellre just därför –

kämpa för ett annat samhällssystem. Marxismen ställer sig medvetet på arbetarklassens, på den kämpande socialistiska arbetarrörelsens ståndpunkt. Den tar ställning i klasstriderna, den söker se frågorna ur arbetarklassens ståndpunkt. Detta står inte i motsättning till dess ställning såsom vetenskaplig teori. Alla teorier äger samband med det materiella livets produktionssätt. Den marxistiska ekonomiläran erkänner sig öppet vara ett vapen i kampen mot det kapitalistiska samhället. Detta öppna erkännande av det sociala sambandet underlättar dess strävan till verklig vetenskaplighet. Den vetenskapliga analysen går hand i hand med bestämda uppfattningar om rättvisa, jämlikhet och solidaritet.

En annan tråd leder till problemet om sambandet mellan reformpolitik och systemförändrande politik. Herbert Tingsten upprepade i sin analys *Den svenska socialdemokratins idéutveckling* (1941) det gamla påståendet, att kampen för dagskraven och kampen för en socialistisk omvandling av samhället stod i ofrånkomlig motsättning till varandra. Det var motsättningen mellan vad han kallade "det lilla perspektivet" och "det stora perspektivet". Om arbetarrörelsen genom sin reformkamp lyckades förbättra arbetarklassens ekonomiska och sociala villkor, försvann enligt denna teori hela incitamentet för en övergång från kapitalistiskt till socialistiskt samhälle.

Tingstens teori är naturligtvis i allt väsentligt felaktig. Om man tittar på Marx egen teori och praktik, så förenade han alltid konkreta reformkrav med kampen för socialismen. *Kommunistiska manifestet* innehåller inte bara visionen om övergången till ett socialistiskt och kommunistiskt samhälle, utan också ett mycket konkret och realistiskt reformprogram som visade hur kampen skulle börjas. Det finns heller ingen motsättning mellan "reformer och revolution". Om arbetarklassen inte tar upp kampen mot sänkta reallöner och försämrade arbetsvillkor, förvandlas den till en hop kuvade stackare, skriver Marx i en av sina böcker. I kampen för reformer växer den i medvetenhet och utan organisation kan kampen för det nya samhället inte lyckas.

Men man måste samtidigt erkänna, att det kan finnas en sanning i den av Tingsten och andra påtalade motsättningen. Ett kommunistiskt parti kan fastna i en småplockig reformverksamhet, som förskjuter tanken på den nödvändiga omvandlingen av samhället. Ett arbetarparti med socialismen som ursprunglig mål-

sättning kan, som exemplet socialdemokratin visar, engagera sig i förvaltningen av det kapitalistiska samhället och glömma den vidare målsättningen. Den parlamentariska verksamheten, isolerad som den kan bli från människornas problem, innehåller faror för populism och perspektivlöshet.

Det finns flera trådar som det kan vara av intresse att följa. Själva det system i vilket VPK liksom andra kommunistiska partier i Västeuropa verkar i dag kännetecknas av samarbete mellan stat, monopolkapital och organisationer. Det finns en fara, att förslag som gäller förändringar av den statliga politiken kommer att bli huvudsaken i agitation och övrig verksamhet. Nya statliga regleringar eller skärpningar av statliga regleringar kan komma att ses som ett avgörande medel för genomförande av reformer eller förändring av strukturer. Men hela tiden handlar det om en kapitalistisk statsapparat med dess huvudinriktning. Begränsningen av förslagen till de former som ges av den statsmonopolistiska kapitalismen innebär en fara.

Det kan vara viktigt att erinra om att marxismen är den enda politiska ideologi – fränsett anarkismen som ju aldrig varit stark i Sverige – som långsiktigt vill avskaffa statsapparaten. Det betyder inte att all förvaltning slopas, men att man gör sig kvitt den del av statsapparaten som har förtryckande karaktär. Det är då något av en paradox, att i det allmänna medvetandet är det arbetarrörelsen som bär stämpeln att vilja ha mer statligt inflytande. Eller för att uttrycka det i de politiska motståndarnas klichéer: ”som vill att staten skall bestämma allt”.

Det är en stämpel som den socialistiska arbetarrörelsen måste söka tvätta bort. Dess mål är inte allt mera av statsmakt, utan allt större grad av mänsklig frigörelse från varje form av tvångsmakt. Men man måste erkänna att även VPK har syndat här och ibland oreflekterat låtit ropet på statens ingripande ersätta folkliga massaktioner.

Man måste emellertid i rättvisans namn tillägga att inte heller denna fråga är utan sina komplikationer. Statlig politik förekommer och har blivit alltmera omfattande. På många områden kan och måste den förbättras. Detta kräver ingripanden i den statliga politiken, i den offentliga sektorns verksamhet. Kommunisternas mål kan ju inte vara, att Volvo och Electrolux skall bli allt mäktigare och ta hand om stora delar av det som nu är offentlig verksamhet. Den offentliga, den gemensamma sektorn, måste försva-

ras mot angreppen, det står helt i överensstämmelse med våra ideologiska rötter. Men till vår ideologi hör också tankar om självhjälp och självstyrelse, tankar som måste få ett bättre uttryck, även i det som hör till den ekonomiska politikens område. Det finns ett annat alternativ än kapitalistisk storföretagsamhet, nämligen association, Kooperation, samarbete mellan människor. Och dessa idéer är viktiga grundvalar i socialistisk och kommunistisk ideologi.

Marxismen och de ekonomiska kriserna

Statliga ingripanden krävs under den nuvarande perioden av kapitalismens utveckling framför allt för att bekämpa arbetslösheten och andra verkningar av de ekonomiska kriserna. Hur ser då marxismen på de ekonomiska kriserna? Och hur söker VPK utforma sin ekonomiska politik utifrån denna teori och med hänsyn till trängande ekonomiska och sociala nödvändigheter?

Enligt den marxistiska teorin konstitueras det kapitalistiska produktionssystemets utveckling av dess inneboende motsättningar. Alla dessa motsättningar kommer till uttryck i kriserna. Någon söndring mellan allmän teori och kristeori är därför inte möjlig. Kriserna måste förklaras ur de allmänna lagarna för kapitalismens utveckling. Marx beaktar därför krisproblemet redan vid analysen av de enklaste kategorierna och återkommer ständigt till detta under framställningen i Kapitlet.

För ekonomer av den klassiska skolan, vilka såsom postulat accepterade lagen om den nödvändiga likheten mellan totalt utbud och total efterfrågan, framstod allmänna produktionskriser som a priori omöjliga. För Marx blev det därför nödvändigt att påvisa de allmänna överproduktionskrisernas möjlighet, varvid han speciellt kritiserade detta postulat. Han framhöll, att den allmänna möjligheten till kriser ligger redan i den kapitalistiska produktionens karaktär av varuproduktion. Försäljning och köp kan vara skilda från varandra och en stockning kan inträda i hela kedjan av bytesförhållanden mellan alla köp- och försäljningsakter. Detta utgör vad Marx kallar den första krismöjligheten. Den andra krismöjligheten uppstår genom utvecklingen av krediten och pengarnas funktion som betalningsmedel. Dels kan varans värde förändras under kreditperioden, dels kan försäljning överhuvudtaget bli omöjliggjord under perioden. I båda fallen för-

ändras kredittagarens möjlighet att betala. Genom bandet av inbördes kreditförbindelser kan allmän oförmåga att fullgöra betalningsförpliktelser uppstå.

Marx betraktar de periodiska kriserna som uttryck för motsättningen mellan produktivkrafter och produktionsförhållanden i det kapitalistiska systemet. Detta system innesluter

en tendens till absolut utveckling av produktivkrafterna . . . bortsett från de samhälleliga förhållanden inom vilka den kapitalistiska produktionen försiggår (*Kapitalet III*).

Omfånget av ackumulationen eller merproduktionen bestäms inte av efterfrågan utan av kapitalet självt. Genom utvecklingen av krediten underlättas utvidgningen av produktionen utöver de gränser som den borgerliga samhällsstrukturen sätter. Realiseringen eller avsättningen av den varumängd som framställs i den ständigt vidgade produktionen begränsas dels av samhällets konsumtionskraft, dels av proportionaliteten mellan de olika produktionsgrenarna. Motsättningen mellan produktivkrafter och produktionsförhållanden kommer till uttryck dels i disproportionalitet mellan produktion och konsumtion och dels i disproportionalitet mellan de olika produktionsgrenarna.

Under historiens gång har det ju förekommit att den marxiska kristeorin framställts ensidigt som en disproportionalitetsteori – där alltså kriserna skulle kunna undvikas bara man höll rätt proportion mellan de olika produktionsgrenarnas utveckling. Den har också ensidigt framställts som en underkonsumtionsteori – varmed ibland menas att orsaken till kriserna ytterst är att söka i arbetarklassens alltför låga köpkraft, och att en lönehöjning därför kan hindra eller uppskjuta krisen. Marx har själv med skärpa vänt sig mot den sortens ”förklaringar”. I *Kapitalet* (II) skriver han:

Det är en ren tautologi att säga, att kriserna framgå av brist på köpkraftig konsumtion eller köpkraftiga konsumenter. Andra konsumtionsarter än de betalande känner det kapitalistiska systemet icke, med undantag av sub forma pauperis (de fattigas) eller ”spetsbovarnas”. Att varor är osäljbara betyder icke annat än att inga betalningsdugliga köpare funnits för dem (om nu varorna i sista instans köpas för produktiv eller indivi-

duell konsumtion). Men vill man ge denna tautologi ett sken av djupare grundläggning därigenom att man säger, att arbetarklassen erhåller en för ringa del av sin egen produkt och att det onda bleve avhjälp, så snart den får en större andel därav och dess arbetslön följaktligen växer, så är blott att anmärka, att kriserna var gång just förberedas genom en period under vilken arbetslönen allmänt stiger och arbetarklassen erhåller en realitet större andel i den till konsumtion bestämda delen av den årliga produkten.

Så långt Marx. Det bör tilläggas, att om man däremot med uttrycket "underkonsumtion" vill säga, att en motsättning skapas mellan den köpkraftiga efterfrågan på konsumtionsvaror och det med ackumulationen ökade utbudet, så innesluts detta moment i den marxiska kristeorin. Det handlar emellertid inte om någon "absolut konsumtionskraft" utan om konsumtionskraften på basis av antagonistiska fördelningsförhållanden som håller nere konsumtionen för den stora massan av befolkningen.

Vi behöver i detta sammanhang inte gå djupare in i den marxiska kristeorin. Marx analys av den ekonomiska cykeln fäster huvudvikten vid undersökningen av krisen, därför att de i det kapitalistiska produktionssättet inneboende motsättningarna både sammanfattas i krisen och tillfälligt utjämnas. Men detta sker blott med medel som skapar dessa motsättningar på nytt och i skarpare form. Kriserna är periodiskt återkommande och med den kapitalistiska produktionen oskiljaktigt förenade företeelser. Det är enligt den marxistiska teorin inte bara så att man måste göra slut på kapitalismen för att göra slut på kriserna. Dessa betraktas inte som ett slags avbrott i utvecklingen, utan som nödvändiga och ofrånkomliga led i kapitalismens själva utvecklingsprocess.

Det skulle naturligtvis vara fel att av tesen om de ekonomiska krisernas ofrånkomlighet under kapitalismen dra slutsatsen, att massarbetslöshet bör accepteras och lönesänkningar godtas för att åter höja profitkvoten. Detta är borgerliga, låt mig tillfoga reaktionärt borgerliga, slutsatser. För VPK har det varit självklart att den statliga och kommunala ekonomiska politiken skall påverkas i sådan riktning att den motverkar arbetslöshet och i stället skapar nya arbeten. Detta har ju framför allt blivit möjligt genom uppkomsten av en omfattande offentlig sektor. Redan

under den ekonomiska krisen på 1920-talet drev kommunister och vänstersocialdemokrater energiskt kravet på statslån till offentliga arbeten. Krav på nya industrijobb och en planmässig utbyggnad av den offentliga sektorn är viktiga inslag i dagens politiska agitation från Vänsterpartiet kommunisterna.

Men lika fel som att avstå från möjliga åtgärder mot arbetslösheten skulle det vara att söka inbilla allmänheten att man löst problemet och kan undvika ekonomiska kriser under kapitalismen. Detta skulle vara illusionsmakeri och bedrägeri.

Det skulle också, som redan Marx påpekade i citatet ovan, vara fel att inbilla sig att en höjning av arbetslönerna skulle kunna hålla krisen borta. Men ännu mera fel skulle det vara att avstå från att söka förbättra lönarbetarnas positioner. Det finns ju en rad utomordentligt goda skäl, som inte har något direkt samband med frågan om effekterna på krisen, för att kämpa för höjda reallöner.

En positiv effekt på sysselsättningen i samhället av höjda reallöner, eller på andra vägar ökad effektiv efterfrågan, kan ju heller inte uteslutas. I sin motion om den ekonomiska politiken vid årets riksmöte (1984/85:1582) anför VPK, att en ökning av budgetunderskottet, åstadkommen bl a genom ökade anslag till arbetsskapande åtgärder och en kraftig sänkning av moms på maten, skulle kunna öka sysselsättningen i landet med ca 54 000 arbetstillfällen.

Möjligheten att via statsbudgeten kunna påverka den ekonomiska utvecklingen leder oss till en andra knutpunkt där marxistisk ekonomisk teori och borgerlig ekonomisk teori stött samman. En första knutpunkt var själva den gemensamma startlinjen för de klassiska borgerliga ekonomerna och Karl Marx, som inledningsvis något berörts. De bägge doktrinbildningarna löpte därefter i huvudsak olika banor. Vid universiteten var marxismen närmast driven under jorden. Men under intryck av 1930-talets djupgående kris för kapitalismen skedde som bekant en omprövning av många av den borgerliga nationalekonomins föreställningar och teorier. Det handlar inte bara om Keynes och om Stockholmsskolan, i land efter land började ekonomerna se den strukturella motsättningen mellan produktion och konsumtion som en förklaring till krisen.

En intressant analys av denna utveckling och en nykter värdering av dess innebörd finns i den bok som Johan Vogt utgav 1937

med titeln *Dogmenes sammenbrudd innenfor den socialøkonomiske videnskap*. Jag citerar ett avsnitt:

John Maynard Keynes er ved denne erkjennelse av den strukturelle motsetning ved den kapitalistiske produksjonsmåte nådd frem til det samme grunnsyn som L V Birck allerede på ett tidlig tidspunkt forfektet, og som John Maurice Clark gav uttrykk for gjennom sin publikasjon i 1934. Det brudd som disse socialøkonomer har foretatt med de gamle dogmer, er av så omfattende karakter, at man ikke mera kan klassifisere disse som "borgerlige" økonomer. De kan på den annen side heller ikke klassifiseres som marxistiske økonomer, enskjønt de ved sin analyse er nådd frem til det samme hovedsynpunkt som de marxistiske forfattere forfekter. Der består ikke desto mindre en rekke divergenser mellom denne nye strømning og den marxistiske socialøkonomi. Disse avvikelser er imidlertid små, i forhold till den kløft som adskiller disse dogmenedbrytere fra den gamle borgerlige socialøkonomi.

Detta närmande mellan de två stora ekonomiska doktrinskolorna, som från marxistisk sida bedömts som ett uttryck för en tilltagande realism hos de borgerliga ekonomerna, kan vara viktigt att hålla i minnet idag när nya, mycket dogmatiska, borgerliga teoribildningar på nytt börjat göra sig gällande.

Marxister och radikala borgerliga ekonomer kunde emellertid plötsligt tala samma språk. Detta blev ännu tydligare under 1960-talet, när den imperialistiska utplundringen av Tredje världens folk blev tydlig och uppenbar i hela det sk Västerlandet. Den omfattande rörelsen mot framför allt USA-imperialismen skapade ett nytt intresse för de marxistiska teoretikerna. Antalet böcker med titlar som "Marx och den moderna nationalekonomin" eller "Imperialistiska utplundringens mekanismer" mångfaldigades.

Slutord

Internationalismen och solidariteten har alltid varit en ideologisk huvudfråga för den socialistiska och kommunistiska rörelsen. Medvetenheten om de växande klyftorna mellan rika och fattiga

länder, om de transnationella företagens ökande makt och om den nya imperialismens metoder har fört fram u-landsproblemen till en första rangens plats i VPK:s ekonomiska politik. I den rapport som partiets 90-talsgrupp nyligen utgivit om *En alternativ ekonomisk strategi för 90-talet* har de båda första punkterna (se nedan) internationell karaktär. Den första motiveras av partiets internationalistiska inställning. Den andra punkten gäller ett minskat internationellt beroende av kapitalismen och som konsekvens därav en ökad nationell självständighet, och grundas på partiets uppfattning om att borgarklassen övergivit sin gamla roll som nationens försvarare. Arbetarklassen måste ta över denna uppgift, inte som uttryck för någon trångsynt nationalism, utan i övertygelsen om värdet av en nationell gemenskap på det ekonomiska, sociala och inte minst kulturella området och betydelsen av att värna denna mot en förödande kommersialism som idag framträder under internationalismens mask. Verklig internationalism leder, som den franske socialisten Jean Jaures framhöll, tillbaka till fosterlandet, inte bort från det!

Det sexpunktsprogram som skisserats av VPK:s 90-talsgrupp beräknas resultera i en ekonomisk tillväxt på genomsnittligt 2 % om året fram till år 2000. Punkterna är följande:

- (1) Omfördelning av inkomster från rika till fattiga länder.
- (2) En ny inriktning på varuproduktion och utrikeshandel, som gör Sverige mindre ekonomiskt beroende av kapitalismen i USA och Västeuropa.
- (3) En utbyggd och demokratiserad offentlig sektor.
- (4) En kraftig förkortning och utjämning omfördelning av arbetstiderna.
- (5) En utjämning fördelningspolitik.
- (6) En strategi för brytande av storfinansens makt, med bl a utbyggda och demokratiserade fonder.

Under de senaste åren har hänsynen till miljöfaktorerna tillmätts allt större betydelse i partiets ekonomiska politik. VPK har i motioner krävt att ett nytt mått för beräkning av tillväxten skall skapas. I de ekonomiska motionerna i riksdagen krävs att landets ekonomi måste utvecklas i varsamhet mot de ekologiska sambanden och vår livsmiljö. Landets naturresurser måste brukas utan att förbrukas, vilket kräver sparsamhet och återvinning. Försur-

ning och skogsdöd måste stoppas, bl a genom en förändrad trafikpolitik och genom skärpta krav på luftrening inom produktionen. Kemi- och plastsamhällets risker måste undanröjas, vilket bl a fordrar att ett program utarbetas för en ekologiskt inriktad industripolitik.

I kampen omkring kärnkraften ställdes ofta ekonomiska argument mot miljöargument. Detsamma upplever vi idag när t ex skadorna av försurningen och giftanvändningen diskuteras. Då kan det vara viktigt att komma ihåg att ekonomi inte betyder slöseri utan hushållning.

De ideologiska rötterna bottnar i värderingar. I det kapitalistiska klassamhället finns det två positioner att välja mellan – kapitalistklassens och lönarbetarklassens. Av detta ställningstagande bestäms också grunden för den ekonomiska politiken. Knapphändigt men klart uttrycktes detta av August Strindberg i hans *Liten katekes för Underklassen*:

Vad är ekonomi? En vetenskap uppfunnen av överklassen för att komma åt frukten av underklassens arbete.

Vad kallas frukten av underklassens arbete? Kapital.

Kan kapital existera utan arbete? Nej! Därför skulle kapitalet vara arbetets slav och icke tvärtom. — — — Ekonomisterna av överklassen säga nog att kapital är samlat arbete, men de akta sig väl för att säga vems arbete som är samlat.

Person- och litteraturförteckning

Adenauer, Konrad

1876–1967, tysk politiker, kristdemokrat, förbundskansler.

Agardh, Carl Adolph

1785–1859, botanist och nationalekonom, professor i botanik och praktisk ekonomi 1812, biskop i Karlstad stift 1835, medlem av Svenska Akademin 1831. Riksdagsman från 1817. Höll i representationsfrågan fast vid fyrståndssystemet; skulle en reform ske föredrog han enkammarsystem. Ville införa ett läroverk med endast en linje, men med vidsträckt valfrihet i flertalet ämnen. Agardh hade en anti-materialistisk världsåskådning, stod Schellings naturfilosofi nära. Hävdade statsskuldens nytta.

Agardh, Carl Adolph, *Granskning af statsekonomiens grundläror*, Lund 1829.

Alexander den store

356–323 f Kr, makedonisk fältherre och världserövrare.

Aristoteles

384–322 f Kr, grekisk filosof, Platons lärjunge, Alexander den stores lärare och vän. Var den förste som delade upp filosofin i särskilda lärogrenar. Hans främsta prestation är skapandet av en bas för logiskt tänkande. Han identifierade de kategorier som strukturerar människans språk och tänkande. Samtidigt som Aristoteles genomförde studier på de mest olikartade områden, såg han en enhet i den kunskap dessa studier resulterade i. Följden var att grunden lades till utvecklingen av de empiriska vetenskaperna och av det spekulativa tänkandet. Aristoteles menade, att det ytterst var omöjligt att ge varat en begreppsmässig enhet och intellektuella synteser skulle i sista hand vara ofullkomliga. Han belyste också tankens och existensens oreducbarhet till vetenskaplig teknik.

Aristoteles, *Den Nikomachiska etiken*, Stockholm 1967.

Barker, Ernst

1874–1960, engelsk statsvetare.

Barker, Ernst, *Reflections on government*, London 1942.

Bastiat, Frederic

1801–1850, fransk extremliberal ekonom.

Bastiat, Frederic, *Les harmonies économiques*, 1850.

Bentham, Jeremy

1748–1832, engelsk liberal filosof, utilitarist.

Bentham, Jeremy, *A Fragment of Government*, 1776.

Bernstein, Eduard

1850–1932, tysk socialdemokratisk politiker. Han blev en av de främsta företrädarna för en mot den revolutionära marxismen kritisk

socialistisk riktning, revisionismen, som kom att tillämpas av socialdemokratien i de flesta länder.

Bernstein, Eduard, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, 1899, på svenska: *Socialismens förutsättningar och socialdemokratiens uppgifter*, 1907.

Birck, Laurits Vilhelm

1871–1933, dansk nationalekonom, konservativ.

Birck, Laurits Vilhelm, *Den økonomiske virksomhed. Produktionsprocessens organisation, forløb og midler under højkapitalismen*, København 1928.

Bismarck, Otto von

1815–1898, preussisk statsman, skapade det tyska kejsardömet, rikskansler 1871–1890. Uppvuxen i aristokratisk junkermiljö visade han liten förståelse för de problem den spirande kapitalismen skapade. Råbade antisocialist; försökte med hjälp av sociallagstiftning lösslita massorna från de socialistiska idéerna. I sin utrikespolitisk-diplomatiska verksamhet nådde han stora framgångar; var den huvudsakliga arkitekten bakom den långa fredsperiod på 26 år som följde på Berlin-kongressen 1878. Inrikespolitiskt visade Bismarck en omättlig härsklystnad; var under många år kejsardömet's egentlige härskare. I och med den unge, dynamiske och ”moderne” kejsar Vilhelm II:s tronbestigning 1888 började dock Bismarcks stjärna att dala; 1890 avskedades Bismarck och därefter blev han öppet reaktionär och fientlig mot den nye kejsaren.

Bohman, Gösta

1911–, moderat politiker, partiledare.

Bohman, Gösta, *Så var det*, Stockholm 1983.

Branting, Hjalmar

1860–1925, socialdemokratisk politiker, statsminister.

Branting, Hjalmar, *Tal och skrifter*, 2 delar, utkomna postumt, Stockholm 1926–1930.

Buchanan, James M

1919–, amerikansk nationalekonom.

Buchanan, James M, *The Limits of Liberty; Between Anarchy and Leviathan*, Chicago 1975.

Burke, Edmund

1729–1797, brittisk statsman och filosof, en av den politiska konservatismens främsta teoretiker. Skapade den begreppsarsenal varigenom konservatismen blev till en politisk teori. Hans uppfattningar återgår dock i allt väsentligt på Montesquieus idéer. Burke uppfattade staten som en levande organism och såg det historiskt givna som något i och för sig värdefullt. Politiken borde enligt Burke främja samhällets orubbade jämvikt under lugn utveckling, utan några onödiga band på rörelsefriheten. Lysande talare och stilist.

Burke, Edmund, *Reflections on the Revolution in France*, 1790, på svenska: *Reflektioner om franska revolutionen*, Stockholm 1982.

Bäckström, Knut

1903–, historiker.

Bäckström, Knut, *Götrek och manifestet*, Stockholm 1972.

Cabet, Etienne

1788–1856, fransk kommunistisk teoretiker, influerad av Robert

Owen och Thomas More. Skrev en filosofisk roman, *Voyage en Icarie*, i vilken staten spelar en väsentlig roll; staten ska vara ägare till produktionsmedlen, fördela konsumtionsvarorna och tillförsäkra alla utbildning; allmän rösträtt ska råda. Cabets system förutsätter användandet av maskiner och en väl utvecklad teknologi i produktionen, vilket ska ge ett allmänt överskott; idealet "av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov" ska förverkligas. Cabet avvisar varje idé om revolution och sätter i stället sin tilltro till modellsamhällen som ska föregå med gott exempel. Kommunistiska samhällen modellerade efter Cabets utopi (s k "icarianer") grundades på många ställen i Europa och slutligen gjordes under Cabets ledning flera försök även i USA.

Cabet, Etienne, *Voyage en Icarie*, 1840, på svenska: *Uppllysningar om kommunismen*, Stockholm 1846.

Callaghan, James

1912–, brittisk politiker (labour), premiärminister.

Chydenius, Anders

1729–1803, präst, en av de ledande svenska fysiokraterna. Motståndare till merkantilismen, hävdade med stor skärpa den ekonomiska frihetens betydelse för näringslivets utveckling. Allmänt radikal med starkt socialt patos. Vid sitt bedömande av ekonomiska frågor utgick Chydenius vanligen från erfarenheten, medan den teoretiska motiveeringen ofta var svagare grundad.

Chydenius, Anders, *Källan till rikets wanmagt*, Stockholm 1765.

Clark, John Maurice

1884–1963, amerikansk nationalekonom.

Clark, John Maurice, *Social Control of Business*, 1939.

Dickson, Harald

1912–, nationalekonom, professor i nationalekonomi vid Göteborgs universitet.

Dickson, Harald, *Nationalekonomin genom tiderna*, Göteborg 1983.

Diogenes

ca 400–323 f Kr, grekisk filosof, grundare av den cyniska skolan. Han skall bl a ha tillämpat sin åskådnings asketiska krav genom att bo i en tunna.

Disraeli, Benjamin

1804–1881, brittisk statsman och författare, ledare för torypartiet (det konservativa partiet), premiärminister, drottning Victorias favorit. Hävdandet av Storbritanniens ställning som världsmakt blev grundprincipen för hans politik.

Dobb, Maurice

1900–1976, brittisk nationalekonom, marxist.

Dobb, Maurice, *Political Economy and Capitalism*, New York 1945.

Engels, Friedrich

1820–1895, tysk socialistisk teoretiker, tillsammans med Karl Marx grundare av marxismen, son till en tysk industriledare. Engels var specialist på nationella, militära och i någon mån internationella frågor. Expert på det naturvetenskapliga området. Popularisator av Marx ekonomiska teorier. Till Engels vände sig den senare i frågor rörande affärspraxis och industriella operationer. Mycket duktig simmare, fäktare och ryttare. Språkgeni; behärskade 24 språk.

Engels, Friedrich, *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft*, ("Anti-Dühring"), 1877–78, på svenska: *Herr Eugen Dührings omvälvning av vetenskapen*, ("Anti-Dühring"), Stockholm 1976.

Erlander, Tage

1901–1985, socialdemokratisk politiker, statsminister.

Erlander, Tage, *Tage Erlander*, 5 vol, Stockholm 1972–82.

Feldt, Kjell–Olof

1931–, socialdemokratisk politiker, finansminister.

Flach, Karl–Hermann

partisekreterare i FDP.

Flach, Karl–Hermann, *Ny chans för liberalismen*, Stockholm 1972.

Frank, André Gunder

1929–, marxistisk politisk ekonom, tillhör "beroendeskolan", en mot den ortodoxa marxismen kritisk riktning, som betonar dimensionen nord–syd mer än kapitalism–socialism.

Frank, André Gunder, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, 1965, på svenska: *Kapitalism och underutveckling i latinamerika*, Staffanstorps 1970.

Friedman, Milton

1912–, amerikansk nationalekonom, professor i nationalekonomi vid Chicagouniversitetet sedan 1948. Har i ett omfattande författarskap argumenterat för de monetära förhållandenas och penningpolitikens betydelse. Nobelpristagare i ekonomi 1976.

Friedman, Milton, *Kapitalism och frihet*, Stockholm 1972.

Gamby, Erik

1910–, idehistoriker.

Gamby, Erik, "Hantverkskommunismen i Sverige 1845–1851" i *Marx i Sverige*, red Lars Vikström, Stockholm 1983.

Gasperi, Alcide de

1881–1954, italiensk politiker, kristdemokratiska partiets grundare.

Geijer, Erik Gustaf

1783–1847, skald, tänkare, historiker, tonsättare. I tidigare år konservativ romantiker, senare liberal, slutligen kristen socialist. Invald i Svenska Akademien 1824.

Geijer, Erik Gustaf, *Om vår tids inre samhällsförhållanden*, red T Nybom, Stockholm 1980.

Götrek, Pär

1798–1876, skriftställare, bokhandlare. Götrek propagerade för en övervägande utopisk socialism i anslutning till bl a Saint-Simon och Cabet. Han översatte Kommunistiska manifestet redan 1848 och verkade som radikal folkbildningsman. Den sanna kommunismen var för honom inget annat än kristendom i handling.

Hamilton, Gustaf Knut

1831–1913, greve, universitetslärare, professor i nationalekonomi vid Lunds universitet. Liberal. Försökte stoppa Wicksells professur 1904.

Hamilton, Gustaf Knut, *Om politiska ekonomiens utveckling och förlopp*, Upsala 1858.

Hansson, Per-Albin

1885–1946, socialdemokratisk politiker, statsminister.

Hansson, Per-Albin, *Socialdemokratiska idéer och framtidsutsikter*, Stockholm 1943.

Hayek, Friedrich von

1899–, österrikisk nobelpristagare i ekonomi, planhushållningsmotståndare.

Hayek, Friedrich von, *Law, Legislation and Liberty*, 1979, på svenska: *Frihetens grundvalar*, Stockholm 1983.

Heckscher, Eli

1879–1952, ekonomisk historiker och nationalekonom. Grundare av Handelshögskolan i Stockholm. Liberal högerman, starkt kritisk mot den socialdemokratiska 30-talspolitiken.

Heckscher, Eli, *Merkantilismen*, 1–2, Stockholm 1931.

Heckscher, Eli, *Svenskt arbete och liv*, Stockholm 1941.

Hedin, Adolf

1834–1905, publicist, liberal politiker.

Hedin, S A, *Hvad svenska folket väntar af den nya representationen*, Stockholm 1868.

Hedlund, Adolf

1821–1900, liberal publicist och politiker, chefredaktör för Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning. Riksdagsman. Orienterade sig i början av 1870-talet mot Lantmannapartiet, vars politik han sökte påverka i liberal riktning. Försvarare av frihandeln.

Hedlund, S A, *Om arbetarassociationer*, Stockholm 1852.

Hegel, Friedrich

1770–1831, tysk idealistisk filosof. Hegel föreställde sig att hela tillvaron är stadd i utveckling som fortgår av nödvändighet i en dialektisk process. Denna kännetecknas av att ett stadium övergår till sin motsats för att därpå uppgå i en enhet av bäge, allt i enlighet med schemat "tes-antites-syntes".

Hegel, Friedrich, *Wissenschaft der Logik*, 1812–16.

Horowitz, David

1939–, amerikansk skriftställare.

Horowitz, David, (red), *Marx and Modern Economics*, 1968, på sven-

- ska: *Marx och den moderna nationalekonomin*, Stockholm 1970.
- Hume, David*
1711–1776, skotsk filosof, radikal empirist.
Hume, David, *A Treatise of Human Nature*, 1739.
- Jaures, Jean*
1859–1914, fransk politiker, socialist.
Jaures, Jean, *De la réalité du monde sensible*, 1891, på svenska: *Den idealistiska historieuppfattningen*, Stockholm 1917.
- Johnson, Lyndon*
1908–1973, amerikansk president.
- Karleby, Nils*
1892–1926, socialdemokratisk publicist och politiker.
Karleby, Nils, *Socialismen inför verkligheten*, Stockholm 1926.
- Keynes, John Maynard*
1883–1946, engelsk nationalekonom. Keynes teoretiska huvudarbete, *General Theory*, revolutionerade det ekonomiska tänkandet och anses ha haft avgörande inflytande på de kapitalistiska ländernas ekonomiska politik. Hans ursprungligen liberala åskådning kom efter hand att närma sig radikala planhushållningsidéer.
Keynes, John Maynard, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936, på svenska: *Sysselsättningsproblemet. Allmän teori för produktion, ränta och pengar*, Stockholm 1945.
- Kim-Il-Sung*
1912– , nordkoreansk ledare kring vilken en stark personkult är uppbyggd. Skapare av *juche*-idén, en sorts marxism för hemmabruk.
Kim-Il-Sung, *Om juche i vår revolution*, 1–2, Stockholm 1977.
- Laffer, Arthur*
amerikansk ekonom.
Laffer, Arthur och Seymor, Jan, *The Economics of the Tax Revolt*, 1979.
- Leffler, Johan*
1845–1912, nationalekonom, deltog i skapandet av Arbetarringen, direktör i arbetarringens bank. Strävade efter att införa postsparbanks i Sverige. Såsom ledamot av första kammaren 1886–88 bekämpade han protektionismen. Stod katedersocialismen nära.
Leffler, Johan, *Grundlinier till nationalekonomiken*, Stockholm 1881.
- Lenin, Vladimir Iljitj*
1870–1924, rysk socialistisk teoretiker och revolutionär politiker, grundare av det ryska kommunistiska partiet, den ledande kraften bakom den ryska revolutionen och Sovjetunionens ledare under de första åren efter dess tillkomst.
Lenin, Vladimir Iljitj, ”Marxismens tre källor och tre beståndsdelar”, 1913, i *Valda verk i tre band*, vol 1, Moskva 1974.

Lepage, Henri

fransk journalist, nyliberal.

Lepage, Henri, *I morgon kapitalism*, Stockholm 1980.

Lewin, Leif

1941–, professor i statskunskap.

Lewin, Leif, *Planhushållningsdebatten*, Stockholm 1967.

Lindhagen, Carl Albert

1860–1946, ämbetsman, politiker och skriftställare. I andra kam-maren satt han först som liberal, senare som socialdemokrat och slut-ligen som vänstersocialist. Intresserade sig för pacifistiska, mellanfolk-liga och sociala frågor.

Lindhagen, Carl Albert, *Vad vill det nya partiet?*, Stockholm 1917.

Lindman, Arvid

1862–1936, högerpolitiker, statsminister.

Locke, John

1632–1704, engelsk filosof, empirist.

Locke, John, *An Essay Concerning Human Understanding*, 1690.

Loyola, Ignatius de

1491–1556, jesuitordens spanske grundare (1540) och förste ordens-general.

Lundberg, Erik

1907–, nationalekonom, medlem av den s k yngre Stockholms-skolan, chef för Konjunkturinstitutet 1937–55.

Lundberg, Erik, *Ekonomiska kriser förr och nu*, Stockholm 1983.

Lysenko, Trofim

1898–1976, rysk växtfysiolog.

Malthus, Thomas Robert

1766–1834, engelsk nationalekonom, hävdade att befolkningen all-tid tenderar att växa snabbare än tillgången på livsmedel och därför ständigt befinner sig på gränsen till svält, krig och sjukdomar som beror på överbefolkning. En av den klassiska ekonomins främsta före-trädare.

Malthus, Thomas Robert, *An Essay on the Principle of Population*, 1798.

Mandel, Ernest

1924–, belgisk nationalekonom, marxist.

Mandel, Ernest, *Spätkapitalism*, 1974, på svenska: *Senkapitalis-men*, 2 vol, Stockholm 1974–1975.

Marx, Karl

1818–1883, tysk socialistisk filosof, teoretiker och nationalekonom. Deltog i februarirevolutionen i Tyskland 1848, blev utvisad och bo-satte sig därefter i London där han tidvis med stöd av Engels under svåra ekonomiska förhållanden drog sig fram som skriftställare. Var med om att bilda Första Internationalen 1864. Skrev en rad uppsatser i aktuella politiska ämnen, bl a om Paris-kommunen. Hans främsta verk är dock det teoretiskt nationalekonomiska arbetet "Das Kapital".

- Marx, Karl, *Das Kapital*, 1867, 1885, 1894, på svenska: *Kapitalet*, 3 vol, Staffanstorp 1969, 1971, 1973.
- Marx, Karl, "Teorier om mervärdet" i Marx, Karl och Engels, Friedrich, *Skrifter i urval. Ekonomiska skrifter*, Staffanstorp 1975.
- Meidner, Rudolf
1914—, LO-ekonom, konstruktör av "den svenska modellen" och löntagarfonder.
Meidner, Rudolf, Hedborg, Anna och Fond, Gunnar, *Löntagarfonder*, Stockholm 1975.
- Mill, James
1773–1836, engelsk filosof och nationalekonom.
Mill, James, *Elements of political Economy*, 1821.
- Mill, John Stuart
1806–1873, engelsk filosof och nationalekonom. Som samhällspolitiker företrädde Mill en utpräglad liberalism. Förordade yttrandefrihet och förde kvinnoemancipationens talan. Arbetade för sociala reformer. Utilitarist. Genom tidiga diskussioner med David Ricardo fick han djupgående kunskaper om den klassiska ekonomins läror. I sina egna ekonomiska skrifter delar han dock inte den klassiska ekonomins övertro på den fria konkurrensens och den ohämmade ekonomiska frihetens fördelar. Mill hyste misstro mot enskilda företag som förvaltare av större ekonomisk verksamhet. Stora företag borde därför antingen helt drivas av staten eller vara underkastade stark statskontroll.
Mill, John Stuart, *On Liberty*, 1859, på svenska: *Om friheten*, Stockholm 1984.
Mill, John Stuart, *Principles of Political Economy*, vol 1–2, 1848.
- Mitterand, Francois
1916—, fransk socialistisk politiker, president.
- Myrdal, Gunnar
1898—, nationalekonom, socialdemokratisk politiker.
Myrdal, Gunnar, *Asiatiskt drama*, 3 vol, Stockholm 1969, 1970, 1970.
- Nixon, Richard
1913—, amerikansk politiker, republikan, president.
- North, Douglass
1920—, amerikansk nationalekonom.
North, Douglass & Thomas, R P, *The Rise of the Western World; A New Economic History*, London 1973.
- Ohlin, Bertil
1899–1979, nationalekonom och politiker (folkpartiet).
Ohlin, Bertil, *Fri och dirigerad ekonomi*, Stockholm 1936.
- Olson, Jan-Eric
1948—, redaktör.
Olson, Jan-Eric, "Atterdag Wermelin och arbetarrörelsen – en biografi" i antologin *Marx i Sverige*, red Lars Wikström, Stockholm 1983.

Palme, Olof

1927–86, socialdemokratiska partiets ordförande 1969–86, statsminister 1969–76, 1982–86.

Palme, Olof, *Politik är att vilja*, Stockholm 1968.

Palmstruch, Johan

1611–1671, bankman. Fick 1656 oktroj för en växel- och lånebank i Stockholm (Palmstruchska banken), som blev ett slags statsbank. Denna bank utgav världens första egentliga banksedlar. När banken 1668 gick i konkurs övertogs den av ständerna som Rikens ständers bank, sedermera Sveriges Riksbank.

Petty, William

1623–1687, engelsk statistiker och nationalekonom. En av de första ekonomiska tänkarna. Behandlade, om än flyktigt, värdeproblemet och menade att den huvudsakliga bestämningsfaktorn för bytesvärdet var det arbete som behövdes för produktionen av en vara. Föregångare till Adam Smith.

Petty, William, *The Economic Writings*, 2 vol, utgivare C H Hull, Cambridge 1899.

Phillips, Alban William Housego

1914–, brittisk nationalekonom, visade genom empiriska undersökningar sambandet mellan arbetslöshet och inflation, som blev känt under namnet Phillips-kurvan.

Platon

427–347 f Kr, grekisk filosof. Hans idélära är en teori om den sanna verkligheten. Idéerna anger det absolut verkliga, varför de också är oföränderliga och oförgängliga.

Popper, Karl

1902–, österrikisk-brittisk filosof, vetenskapsteoretiker.

Popper, Karl, *The Open Society and Its Enemies*, 1945, på svenska: *Det öppna samhället och dess fiender*, 2 vol, Stockholm 1980, 1981.

Reagan, Ronald

1911–, republikansk politiker, president

Rhen, Gösta

1913–, LO- och OECD-ekonom, konstruktör av ”den svenska modellen”. Chef för Socialforskningsinstitutet 1974–79.

Rehn, Gösta, ”Finansministrarna, LO-ekonomerna och arbetsmarknadspolitiken” i Herin, Jan och Werin, Lars (red), *Ekonomisk debatt och ekonomisk politik*, Stockholm 1977.

Ricardo, David

1772–1823, engelsk bankir och nationalekonom, systematiserade och gav klassisk form till den nationalekonomiska vetenskapen. Politiskt förespråkade Ricardo frihandel. Delade Adam Smiths uppfattning om betydelsen av näringslivets frihet från statsingripanden.

Ricardo, David, *Principles of Political Economy and Taxation*, 1817.

Risingh, Johan

Ca 1617–1672, ämbetsman och nationalekonom. Generalguvernör i

Nya Sverige 1654–55. Anses vara den förste vetenskaplige författaren i Sverige på nationalekonomins område. Skrev huvudsakligen i merkantilismens anda.

Risingh, Johan, *Itt utthogh om kiöp-handelen eller commercierne*, Stockholm 1669.

Roosevelt, Franklin Delano

1882–1945, amerikansk president.

Rousseau, Jean-Jaques

1712–1778, schweizisk-fransk författare, musiker, pedagog, kulturfilosof och samhällsteoretiker. Tillhörde kretsen kring de franska encyclopedisterna. Motton i Rousseaus tänkande: Människan är av naturen vare sig ond eller god, allt ont kommer från samhället och civilisationen; det privata ägandet är upphov till brott och elände. Demokrat med politiska teser om frihet, jämlikhet och folkets suveränitet. Den honom tillskrivna maningen "Retournons à la nature" ("Tillbaka till naturen") kan inte hittas i hans skrifter.

Rousseau, Jean-Jaques, *Du contrat social*, 1762, på svenska: *Om samhällsfördraget*, Stockholm 1919.

Saint-Simon, Henri de

1760–1825, fransk social reformator, en av den utopiska socialismens grundare. Saint-Simon framlade i sina skrifter ett nytt samhällssystem, enligt vilket den världsliga makten skulle tillfalla industriledare och industriarbetare, den andliga däremot tankearbetarna, vilka skulle inneha högsta ledningen i samhället. Motto: "av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov".

Saint-Simon, Henri de, *Selected Writings on Science, Industry and Social Organisation*, London 1975.

Samuelsson, Kurt

1921–, ekonomisk-historiker.

Samuelsson, Kurt, *Från stormakt till välfärdsstat*, Stockholm 1968.

Say, Jean-Baptiste

1767–1832, fransk nationalekonom. Says väsentliga insats är att han spred kännedom om Smiths och Ricardos ekonomiska läror. Övertygad frihandlare. Says lag: utbudet skapar sin egen efterfrågan.

Say, Jean-Baptiste, *Traité de'économie politique*, Paris 1814.

Smith, Adam

1723–1790, skotsk nationalekonom och samhällsfilosof, kallad "nationalekonomins fader". Lade grunden till den klassiska skolan inom nationalekonomin och dess praktiska program, den ekonomiska liberalismen. Hävdade frihandels nytta för alla parter.

Smith, Adam, *The Wealth of Nations*, 1776.

Sommarin, Emil

1874–1955, nationalekonom, starkt påverkad av Knut Wicksell. Gjorde sin främsta vetenskapliga insats som ekonomisk historiker. Översatte delar av Adam Smiths "The Wealth of Nations" till svenska.

Sommarin, Emil, *Vår ekonomi och politik*, Stockholm 1912.

Sparre, Erik

1816–1886, storgodsägare, landshövding, protektionist.

Staaß, Karl

1860–1915, liberal politiker, statsminister.

Stalin, Josef

1879–1953, anses vara arkitekten bakom det sovjetiska planhushållningsprojektet, Sovjetunionens ledare 1929–1953.

Steffen, Gustaf

1864–1929, socialdemokratisk politiker, professor i nationalekonomi och sociologi. Uteslöts 1915 ur SAP som aktivist (tyskvänlig).

Steffen, Gustaf, *Utvecklingen av Karl Marx' materialistiska samhällsuppfattning*, Stockholm 1914.

Strindberg, August

1849–1912, den svenska litteraturens mest internationellt berömda författare.

Strindberg, August, *Liten katekes för underklassen*, Stockholm 1884.

Sträng, Gunnar

1906–, socialdemokratisk politiker, finansminister.

Sundbom, Ivar

1895–1964, professor i nationalekonomi i Göteborg, konservativ.

Sundbom, Ivar, *Politisk makt och ekonomiska lagar*, Stockholm 1952.

Thatcher, Margaret

1925–, brittisk politiker, konservativ, premiärminister.

Thorsson, Fredrik Vilhelm

1865–1925, socialdemokratisk politiker, finansminister.

Tingsten, Herbert

1896–1973, tidningsman, socialdemokrat-liberal.

Tingsten, Herbert, *Den svenska socialdemokratins idéutveckling*, Stockholm 1941.

Trygger, Ernst

1857–1943, högerpolitiker, statsminister.

Tullock, Gordon

1922–, amerikansk nationalekonom och statsvetare.

Tullock, Gordon, *The Vote Motive*, 1980, på svenska: *Den politiska marknaden: En introduktion till public choice-skolan*, Stockholm 1982.

Waern, Carl Fredrik (d y)

1819–1899, affärs- och industriman, liberal politiker, finansminister, grundare av Nationalekonomiska föreningen.

Wermelin, Atterdag

1861–1904, den ende (?) skolade marxisten i den tidiga svenska arbetarrörelsen.

Wermelin, Atterdag, "Kan sparsamhet rädda proletariatet" i *Marx i Sverige*, red Lars Vikström, Stockholm 1983.

Westerberg, Bengt

1943– , partiledare för folkpartiet sedan 1983, riksdagsledamot från 1984.

Wicksell, Knut

1851–1926, nationalekonom. Gjorde viktiga insatser inom pris- och fördelningsteori. Stod den österrikiska skolan inom nationalekonomin nära. Hans arbeten har bildat utgångspunkt för Stockholmsskolan. I sociala och kulturella frågor utpräglat radikal. 1908 dömd till fängelse för hädelse.

Wicksell, Knut, *Föreläsningar i nationalekonomi*, Lund 1937–38.

Wicksell, Knut, *Socialiststaten och nutidssamhället*, Stockholm 1905.

Wigforss, Ernst

1881–1977, socialdemokratisk politiker, finansminister.

Wigforss, Ernst, *Har vi råd att arbeta?*, Stockholm 1932.

Vogt, Johan

1900– , norsk marxistisk politisk ekonom.

Vogt, Johan, *Dogmenes sammenbrud innenfor den socialøkonomiske videnskap*, Oslo 1937.

Wohlin, Nils

1881–1948, konservativ bondeförbundare och högerpartist, finansminister.

Wohlin, Nils, *Torpare-, backstugu- och inhyseklasserna. Öfversikt af deras uppkomst, tillväxt och aftagande med särskild hänsyn till torparklassens undergräfvande*, Stockholm 1908.

Voltaire, François

1694–1778, fransk författare, den franska upplysningens främsta representant, popularisator av upplysningstänkandet, outtröttlig förkämpe för tolerans och humanitet.

Voltaire, François, *Candide*, 1759, på svenska: *Candide*, Stockholm 1961.

Voltaire, François, *Filosofi i fickformat*, Stockholm 1985.

Namnregister

- Adenauer, Konrad 43
Agardh, Carl Adolph 14
Alexander den store 41
Aristoteles 10
- Barker, Ernest 42
Bastiat, Frederic 13
Bentham, Jeremy 25, 41, 42
Bernstein, Eduard 16
Birck, Laurits Vilhelm 97
Bismarck, Otto von 27
Bohman, Gösta 23
Branting, Hjalmar 17
Buchanan, James 33
Burke, Edmund 10, 26, 27
- Cabet, Etienne 18
Callaghan, James 35
Chydenius, Anders 12
Clark, John Maurice 97
- Dickson, Harald 58
Diogenes 41
Disraeli, Benjamin 27
Dobb, Maurice 83, 88
- Engelbrekt 10
Engels, Friedrich 84
Erlander, Tage 71, 72
- Feldt, Kjell-Olof 18, 65, 75, 78
Flach, Karl Herman 50
Frank, André Gunder 51
Friedman, Milton 30, 31, 32, 54
- Gasperi, Alcide de 43
Geijer, Erik Gustaf 10, 12
Gustav II Adolf 11
Götrek, Per 18
- Hamilton, Gustaf Knut 13
Hansson, Per Albin 73
- Hayek, Friedrich von 31, 32
Heckscher, Eli 13
Hedin, Adolf 13, 17, 42
Hedlund, S A 13, 42
Hegel, Friedrich 50, 51
Hume, David 40
- Jaures, Jean 98
Johnson, Lyndon 29
- Karl X Gustav 11
Karleby, Nils 65, 70, 71
Keynes, John Maynard 27, 30, 31, 32, 34, 45, 54, 55, 60, 96, 97
Kim-Il-Sung 50
- Laffer, Arthur 33
Leffler, Johan 13
Lenin, Vladimir Iljitj 82
Lepage, Henri 37
Lewin, Leif 67, 68
Lindhagen, Carl 18, 19
Lindman, Arvid 21, 22
Locke, John 40
Loyola, Ignatius de 50
Lundberg, Erik 54
Lysenko, Trofim 51
- Malthus, Thomas Robert 25
Mandel, Ernest 51
Marx, Karl 10, 16, 17, 18, 25, 26, 65–67, 81, 82–96
Meidner, Rudolf 74
Mill, James 25
Mill, John Stuart 25, 41
Mitterand, François 35
Myrdal, Gunnar 17, 69
- Nixon, Richard 28, 30
North, Douglass 34
- Ohlin, Bertil 13, 45, 46

Palme, Olof 62
Palmstruch, Johan 11
Petty, William 83
Phillip, Albin William Hous-
sego 30
Platon 50
Popper, Karl 23, 24, 50

Reagan, Ronald 35
Rehn, Gösta 74
Ricardo, David 25, 41, 83, 84
Risingh, Johan 11
Roosevelt, Franklin D 44
Rousseau, Jean Jacques 26, 27

Saint-Simon, Henri de 18
Say, Jean-Baptiste 32
Smith, Adam 10, 12, 25, 26, 27,
41, 83, 84
Sommarin, Emil 16
Sparre, Erik 14
Staafl, Karl 13, 42
Stalin, Josef 50

Steffen, Gustaf 17
Strindberg, August 99
Sträng, Gunnar 29
Sundbom, Ivar 48

Thatcher, Margaret 27, 35
Thorsson, Fredrik Vilhelm 75
Tingsten, Herbert 16, 17, 67,
91
Trygger, Ernst 21, 22
Tullock, Gordon 33

Wærn, Carl Fredrik 13
Wermelin, Atterdag 16
Westerberg, Bengt 13
Wicksell, Knut 13, 16, 17, 18,
66
Wigforss, Ernst 16, 17, 65, 68,
69, 72
Vogt, Johan 96
Wohlin, Nils 15
Voltaire, François 40

Författarna

Eklund, Klas, född 1952, ek lic, sakkunnig i finansdepartementet 1982–84 och sedan 1984 i statsrådsberedningen.

Hermansson, Carl-Henrik, född 1917, ordförande i vänsterpartiet kommunisterna 1964–75, riksdagsledamot 1963–85, chefredaktör för *Ny Dag* 1959–64. Han har skrivit bl a *Monopol och storfinans – de femton familjerna* (1962) och *Sverige i imperialismens nät* (1986).

Johansson, Göran, född 1937, pol mag, centerpartiets partisekreterare, statssekreterare 1979–83 i statsrådsberedningen.

Molin, Björn, född 1932, landshövding i Hallands län sedan 1986, riksdagsledamot 1971–86, statsråd och chef för handelsdepartementet 1981–82. Han har bl a utgivit *Den nya utmaningen* (1977).

Tobisson, Lars, född 1938, partisekreterare i moderata samlingspartiet 1974–81, invald i riksdagen 1979, 1:e vice ordförande i partiet sedan 1981. Han har varit ledamot av flera utredningar, bl a med anknytning till ekonomi, skatter, utbildning och arbetsmarknad. Ledamot av finansutskottet och riksgäldsfullmäktige.

Klas Eklund, C-H Hermansson, Göran Johansson,
Björn Molin, Lars Tobisson, Johan Lönnroth (red)

I *Den svenska politikens rötter* ger några av de främsta specialisterna från riksdagspartierna fem korta och överskådliga avsnitt om de ideologiska rötterna till dagens aktuella ideologier på det ekonomisk-politiska området.

Den svenska politikens rötter är en stimulerande läsning för de som är intresserade av det idéhistoriska perspektivet på ekonomi och politik.

Författarna till boken är Klas Eklund (s), C-H Hermansson (vpk), Göran Johansson (c), Björn Molin (fp) och Lars Tobisson (m). Redaktör för boken har varit Johan Lönnroth, docent vid Nationalekonomiska institutionen i Göteborg.

